

Forhistorisk Arkæologi, Københavns Universitet

Speciale

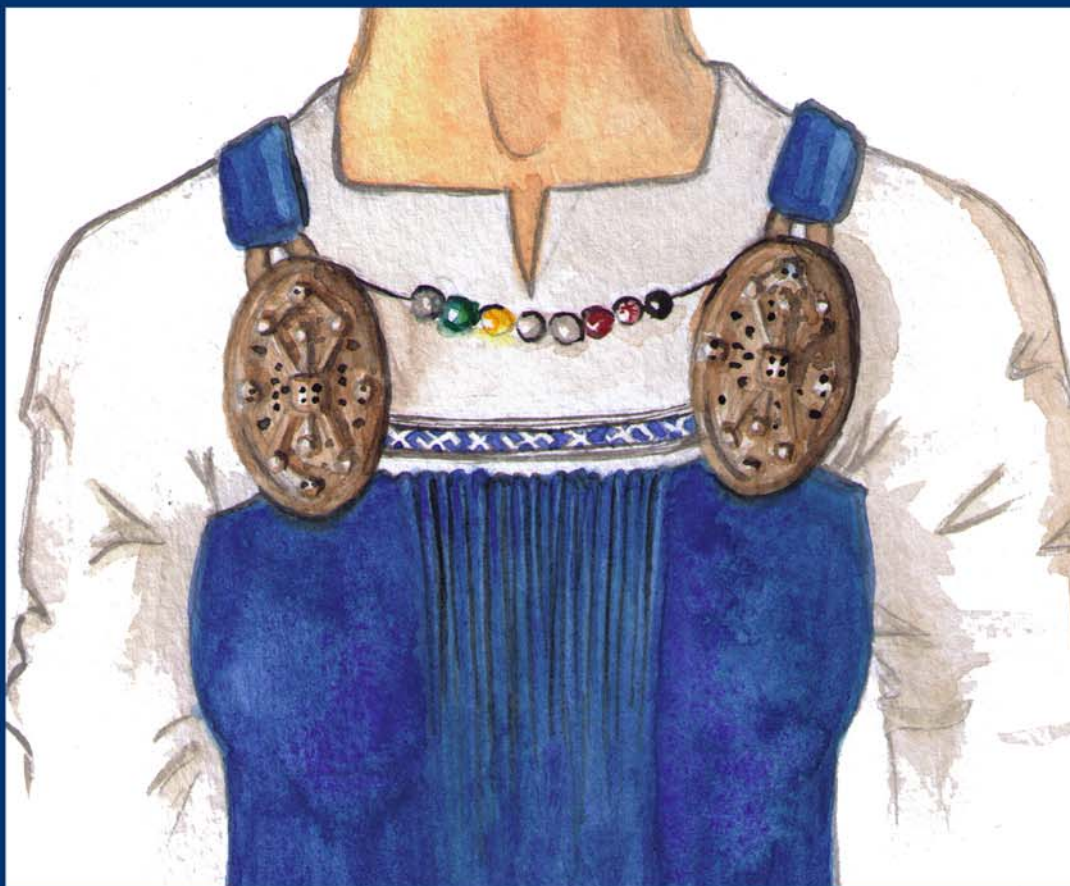
Kandidatuddannelse, 1998-ordningen

VIKINGER I ULD OG GULD

Om de danske vikingetidsdragter,
baseret på tekstilfund i grave

Charlotte Rimstad

Vejleder: Henriette Lyngstrøm

INDHOLD

1. GLIMT AF VIKINGEDRAGTEN.....	3
2. AFGRÆNSNING OG BAGGRUND.....	4
Geografi og periode.....	4
Tekstil forskningshistorie.....	4
Tekstiltekniske termer.....	5
Det arkæologiske tekstilmateriale.....	5
3. METODISKE PROBLEMER.....	8
4. TEKNISKE ANALYSER.....	9
Geografisk fordeling og datering.....	9
Køn og alder.....	9
Binding.....	10
Spinderetning.....	11
Trådtal.....	12
Fibertyper.....	13
Farver.....	14
5. TEKSTILER FRA KVINEDRAGTEN.....	14
Skålspænder.....	15
Det tredje spænde.....	16
Case study: Køstrup-graven.....	17
6. KVINEDRAGTENS ELEMENTER.....	20
Særken.....	20
Kjolen.....	25
Kjolens nye rekonstruktion.....	36
Andre kvindedragter.....	36
Kvindernes overklædninger.....	39
Sammenfatning af kvindedragten.....	41
7. TEKSTILER FRA MANDSDRAGTEN.....	42
Case study: Mammen-graven.....	43
8. MANDSDRAGTENS ELEMENTER.....	46
Skjorte.....	46
Mændenes overklædninger.....	48
Benbeklædninger.....	52

Bælter.....	54
Særligt dragtudytyr.....	54
Sammenfatning af mandsdragten.....	55
9. DER MANGLER NOGET... ..	55
10. INDBLIK OG UDSYN.....	59
11. VIKINGER I ULD OG GULD.....	60
12. NYE VIKINGE-VEJE.....	62
13. ENGLISH SUMMARY.....	63
14. LITTERATURLISTE.....	64

I. GLIMT AF VIKINGEDRAGTEN

Tøj har til alle tider haft stor indflydelse på, hvordan mennesker opfatter hinanden. En dragt kan udtrykke alt, lige fra køn, alder og status til personlig smag, generel mode eller praktisk funktion, og dette gælder såvel i dag som i de forhistoriske og historiske perioder.

Nogle perioder, som mesolitikum og neolitikum, ligger hen i et nærmest fuldstændigt dragtmørke. Vi må regne med, at folk også dengang har haft tøj på, og skønt ganske få tekstilrester af bast er fundet, kender vi ikke meget til andre materialer og snit (Bender Jørgensen 1987a).

Fra andre perioder er vi heldige at have klare vidnesbyrd om dragtens udseende. Bronzealderens gravhøje og jernalderens moser har bevaret hele dragter fra både mænd og kvinder. Det er derfor muligt at analysere ikke blot tekstilernes produktionsmetoder, men også deres anvendelse i dragten. Som udgangspunkt kan diskussionen om produktion og brug af dragterne foregå på et helt andet niveau.

Vikingetiden er placeret mellem de to bevaringskategorier. Fra det danske område er der en del tekstilfragmenter bevaret, men de er små og få og er indtil videre ikke blevet fuldt udnyttet til at fortælle om dragternes udseende. I stedet har man ladet sig nøje med at beskrive og katalogisere de smykker og bæltespænder, som har hørt til dragten, men ved at fravælge tekstilerne som relevant arkæologisk kilde, går man glip af mange vigtige informationer. De arkæologer og andre forskere, der *har* forsøgt at genskabe dragterne ud fra tekstilfund, har især baseret rekonstruktionerne på svenske tekstilfund fra Birka-gravpladsen (Bender Jørgensen 1986b, 187). Vikingerne i det danske og svenske område er dermed blevet regnet for ens klædt, men denne antagelse kan ikke uden yderligere undersøgelser godtages.

Gennem analyser af tekstiler fra danske vikingetidsgrave skal det i nærværende speciale forsøges at skabe et mere nuanceret billede af den danske vikingetidsdragt. Analyserne tager udgangspunkt i tekstilstratigrafier omkring skålpænder og andre gravgenstande, hvorved information om dragtens forskellige dele opnås. De tekniske data skal herefter indgå i en diskussion om de enkelte dragtdele, således at rekonstruktionen af de danske dragter kan *sammenlignes* med de svenske, og ikke længere skal være baseret på dem. To case studies af hhv. en kvindegrav og en mandsgrav vil blive benyttet til at belyse analyseproblematikkerne i detaljer. Det skal understreges, at der ikke er tale om et tekstilteknisk speciale, hvor hver enkelt tekstilfragment gennemgås, men derimod om et dragtspeciale, hvor der lægges vægt på de overordnede linier.

2. AFGRAENSNING OG BAGGRUND

Geografi og periode

Specialet tager udgangspunkt i tekstilfund fra vikingetidsgrave i det nuværende danske område. Fund fra handelspladsen Hedeby nær Slesvig samt Skåne er ikke medtaget, da materialet i så fald ville blive for stort, men også fordi især Hedeby-tekstilerne er udførligt behandlet andetsteds (Hägg 1984 og 1991b). Disse fund, samt tekstilmaterialet fra gravpladsen ved den svenske handelsby Birka og enkelte norske fund, vil imidlertid blive brugt som sammenligningsmateriale. Hedeby er dateret til det 9. -11. årh. e. Kr. og har omkring 50 grave med tekstiler, mens Birka er dateret til det 9.- 10. årh. og har omkring 180 grave med tekstiler (Elsner 1992, 5; Geijer 1938, 7; Hägg 1991a, 156).

Vikingetiden defineres som perioden fra 800-1050 e.Kr. Disse årstal har man traditionelt benyttet for periodens begyndelse og slutning (Kleiminger 1993, 79), men alt tyder på at udviklingen for den typiske vikingetidsdragt går tilbage til før 800-tallet, i yngre germansk jernalder (Bender Jørgensen 1986a, 164). Af pladshensyn, er materialet her afgrænset til kun at omfatte den traditionelle periode kaldet vikingetid. Materialet er groft opdelt i 9. og 10. årh. samt en kategori med fund, der ikke kan dateres nærmere end til vikingetid. Enkelte grave stammer fra slutningen af det 8. årh. og fra det 11. årh.

Tekstil forskningshistorie

Den tekstile forskningshistorie i Norden rækker langt tilbage, men alle forhistoriske perioder har ikke været lige højt vægtet. Th. Thomsen beskæftigede sig allerede i år 1900 med vævede stoffer fra jernalderen (Thomsen 1900), men var det først med den tekstilkyndige inspektør på Nationalmuseet Margrethe Halds publikationer om brikvævning (1932) og senere hendes *Olddanske Tekstiler* (1950) at tekstilforskningen og dens resultater blev taget alvorligt i Danmark. Halds samarbejde med H.C. Broholm resulterede i en gennemført publicering af de danske bronzealderdragter (Broholm og Hald 1935). I Sverige markerede tekstilhistorikeren Agnes Geijer sig ved analyserne af de mange tekstiler fra gravpladsen ved Birka, og disse iagttagelser er af stor betydning i dag (Geijer 1938). Hun udarbejdede en fortolkning af vikingetidens kvindedragt, som arkæologen Inga Hägg i 1974 nyfortolkede og opnåede stor anerkendelse for (Hägg 1974). Netop Häggs rekonstruktion af kvindedragten fra Birka er siden ganske ukritisk blevet brugt som forbillede for rekonstruktionen af de danske dragter. På denne måde er de danske tekstilers eget dragtpotentiale stort set blevet overset, da

fragmenterne er ganske små. Hägg kendes også for sit arbejde med tekstilerne fra Hedebyshavn, bopladsområde og grave (Hägg 1984 og 1991b).

Inden for nyere tids forskning har arkæolog og professor Lise Bender Jørgensen spillet en vigtig rolle for indsamlingen af information om gravfundne tekstiler fra forhistorisk tid (Bender Jørgensen 1986a). Arkæologen Anne Hedeager Krag har arbejdet med tekstiler fra Danmarks yngre vikingetid og den frankiske indflydelse (Krag 1994, 2003). Konservatoren Lise Ræder Knudsen har især beskæftiget sig med analyser og rekonstruktioner af brikvævede bånd (Ræder Knudsen 1991, Krag og Ræder Knudsen 1999).

Siden 2005 har et tekstil-forskningscenter, Center for Tekstilforskning (CTR), været oprettet i tilknytning til Saxo-Instituttet på Københavns Universitet. De ledende forskere Marie-Louise B. Nosch, Eva Andersson Strand, Margarita Gleba og Ulla Mannering, har stået for analyser af forhistorisk tekstilmateriale, men også for forskning i tekstile produktionsmetoder. For dansk tekstilforskning kan et sådant center, hvor er der tid og råd til at gå i detaljer med materialet, ikke værdsættes nok.

Tekstiltekniske termer

Råmaterialet i tekstilproduktion er ofte uld- eller hørfibre, men også silke, nælde og andre fibertyper kan bruges. Efter tilvirkningen af fibermaterialet, spindes fibrene til tråd på en ten i enten Z- eller S-drejet retning (fig. 33). Spinderetningen angives vha. en brøkstreg, hvor trenden nævnes først og islættet sidst, fx Z/S. Antallet af tekstilets tråde pr. cm i trend og islæt skrives også med brøkstreg, fx 14/10. Ved små fragmenter er det dog ofte umuligt at skelne mellem trend og islæt, og i stedet skrives den tætteste trådretning først (Bender Jørgensen 1976, 200).

Ved en *klædning* forstås en dragtdel, altså det enkelte stykke tøj. Ved *dragt* forstås derimod det samlede dragtudstyr, bestående af flere forskellige klædninger eller dragtdele. Man har i vikingetiden brugt den opretstående væv (Munksgaard 1974, 29 ff.) og gjort brug af mange forskellige vævetechnikker (se bilag 2 for forklaring af bindinger).

Det arkæologiske tekstilmateriale

I nærværende speciale er der, med ganske få undtagelser, kun medtaget tekstiler fra grave, da det antages, at disse er fragmenter af vikingernes dragt. Tekstiler fundet i andre sammenhænge kan have haft andre funktioner, som tæpper, sejl og køkkentekstiler. Omvendt må man dog også regne med, at en del af tekstilerne fra gravene ikke stammer direkte fra

dragten, men fra ligtæpper, dyner og rideudstyr. De medtagede tekstiler, der ikke stammer fra grave, er tekstiler, hvis dragtfunktion ikke kan betvivles, som hørskjorten fra Viborg (id. 75).

Langt størstedelen af det bearbejdede materiale er allerede publiceret i Lise Bender Jørgensens *Forhistoriske Textiler i Sydskandinavien* (Bender Jørgensen 1986a). Her er lavet statistiske beregninger over væveteknikker, spinderetninger og trådtal på tekstiler fra hele Danmarks oldtid. Afsnittet om vikingetiden omfatter 149 danske gravlokaliteter med både tekstilfragmenter og -aftryk. Tekstilafttrykkene antages primært at stamme fra produktionen af skålspænder, og de er derfor ikke inddraget i nærværende speciale.

Såfremt de tekstiltekniske data fra Bender Jørgensens katalog skal kunne bruges til dragtanalyse, må en del informationer tilføjes. Oplysninger om fibermateriale samt tekstilets placering i graven er kun i få tilfælde nævnt i kataloget, og dette er problematisk, da disse informationer er altafgørende, hvis dragtens udbredelse i graven og tilskæring skal kunne bestemmes. Tekstilernes mål og farve nævnes ikke konsekvent, ligesom oplysninger om trådtykkelse og tekstilets eventuelle mineraliseringsgrad ikke er at finde. Det manglende dragtfokus gør Bender Jørgensens oplysninger svært sammenlignelige med Hæggs undersøgelser og rekonstruktionsforslag af dragterne fra Birka (Hägg 1974). Det er derfor her så vidt muligt forsøgt at skaffe supplerende oplysninger om tekstilerne, således at information om den dødes køn samt gravgodset og dets placering kan inddrages i diskussionen.

Siden katalogiseringen til Bender Jørgensen publikation blev afsluttet i 1982 (bilag 11), er der fundet flere tekstiler fra vikingetidens Danmark. For at opfylde dette speciales mål om at skabe et mere nuanceret billede af dragterne fra Danmarks vikingetid, må også disse fund inddrages, således at der kan skabes et opdateret overblik over dragtmaterialet. Jeg har derfor kontaktet flere lokalmuseer i Danmark, som har været meget behjælpelige med at sende oplysninger samt at arrangere studiebesøg. Der er på disse museer blevet lavet tekstilanalyser og taget fotos af tekstilfragmenterne. Der ligger stadig en del uundersøgt tekstilmateriale fra vikingetiden på nogle af de danske lokalmuseer, men at opspore og analysere alle disse til bunds ville være mere omstændigt end dette speciale kan rumme.

Alle oplysninger om tekstilerne er blevet indtastet i en database. Denne indeholder information om fundets lokalitet og gravform, den dødes køns- og aldersbestemmelse, gravens indhold af gravgods, tekstilets placering i graven samt tekstilets binding, trådtal, spinding og fibermateriale.

Fundene er inddelt i to grupper. Til den første gruppe hører de fund, som Bender Jørgensen har analyseret i sit katalog. Disse fund har fået et *databasenummer*, som svarer nøje til den nummerering, der findes i kataloget. Den anden gruppe består af de fund, som jeg selv har

indhentet oplysninger om eller selv analyseret. Disse findes sidst i databasen og adskiller sig fra Bender Jørgensens databasenumre ved at begynde med et 00 eller 0, og de er indtastet i tilfældig rækkefølge alt efter, hvornår deres data er blevet indsamlet. Såfremt fundene indeholder et skålspændepar, er hvert spænde blevet kaldt hhv. A og B. Fra hele Danmark indeholder databasen 87 lokaliteter, som fremover vil blive benævnt med navn og databasens *id nummer* (id. nr.).

Tekstile analyseteknikker – teori og metode

Skønt specialet fokuserer på de overordnede dragtdele, er det nødvendigt at begynde analysen helt i detaljerne. Ved hjælp af et mikroskop kan information om tekstilernes spinderetning, binding og trådtæthed udledes, og såfremt fibre ikke er mineraliserede, kan der udtages prøver til fiber- og farveanalyser. Analyserne giver oplysninger om tekstilets produktion.

Søger man viden om tekstilets funktion i dragten, kræves oplysninger om dets horisontale og vertikale placering i graven, hvilket ikke altid er registreret. Er disse oplysninger til stede, vil man i teorien kunne genskabe den mikrostratigrafi, som tekstilet har indgået i. Hägg var den første til skabe sådanne profiltegninger (Hägg 1974). Det gjaldt især tekstilerne på de skålfornede spænder, hvis naturlige tilknytning til klædedragten og ensartede placering i gravene skabte optimale forhold for analysen. Bilag 1 viser mikrostratigrafier ved skålspænder fra de danske vikingetidsgrave. Profiltegninger af en sådan mikrostratigrafi kan i princippet også foretages på andre metalgenstande, som økser og knive, men deres ukendte forhold til dragten gør analysen usikker. Der er derfor ikke blevet fremstillet profiltegninger af andre genstande end skålspænderne.

Men ét er teori, noget andet er praksis. Ved analysen må fundomstændighederne også bedømmes. Skålspænderne kan ved ligets opløsning være blevet skubbet væk fra deres oprindelige placering og måske endda vendt om. Lagrækkefølgen kan således snyde, især når det kommer til de tekstilstykker, der findes oven på skålspænderne, men som i virkeligheden stammer fra en dragtdel, der sidder under disse. Ved kroppens opløsning kan spænderne være faldet mod gravens bund, og stoffet under spænderne kan i processen være kommet til at ligge ind over disse (fig. 34) (Hägg 1974, 7). Tillige kan det være tilfældet, at et klædningsstykke, som burde være bevaret på begge sider af kroppen, kun er bevaret på forsiden. Rygdelen af en dragt sidder længst væk fra skålspænderne og er oftest blevet nedbrudt samtidig med liget.

3. METODISKE PROBLEMER

Metodiske problemer er nærværende ved analyser af alle former for arkæologisk materiale. Den generelt dårlige bevaring af tekstiler i jord udgør et af disse problemer. Især vegetabiliske fibre som hør og nælde nedbrydes let, mens animalske fibre som uld og silke er mere modstandsdygtige (Østergård 1976, 91). Gravenes indhold af metaller kan spille en stor rolle for bevaringen, da metalsaltene fra jern og kobber forhindrer mikroorganismernes nedbrydning af tekstilet (Krag 2003, 63). Derfor ses velbevarede tekstiler oftest i kvindegrave med skålspænder og andre smykker, hvilket må anses som en stor fejlkilde, da det giver et meget skævvredet billede af det samlede tekstilmateriale i Danmark, hvad angår køn og status. En undersøgelse af kønsfordelingen i vikingetiden har vist, at andelen af mænd var større end andelen af kvinder (Sellevold, Lund Hansen og Balslev Jørgensen 1984, 178). Undersøgelsen er dog fra 1984 og kun foretaget på skeletmateriale fra jordfæstegrave, men den indikerer at kvinder i hvert fald ikke har været i overtal.

Det er vigtigt at huske på, at selvom kvindegravene uden smykker samt langt de fleste mandsgrave ikke indeholder analysemateriale for en tekstilarkæolog, har de selvfølgelig indeholdt tekstiler. Men eftersom nærværende speciale tager udgangspunkt i de bevarede vikingetidstekstiler i Danmark, vil diskussionen hovedsageligt omhandle dragten hos den forholdsvis velhavende kvinde med skålspænder. Ikke desto mindre skal det forsøges også at behandle mandsdragten.

De bevarede tekstilfragmenter er for det meste meget små, hvilket komplicerer analysen af de overordnede dragtsnit. Ofte kan man kun konstatere tekstilets tilstedeværelse, men fra hvilken dragtdel, det stammer, er umuligt at sige. Dertil kommer, at de ovennævnte metalsalte nok bevarer tekstilet, men ofte også omdanner hele den tekstile struktur til mineraler. Hvis dette er sket, er det umuligt at udtage prøver til fiberanalyser, og ofte er det svært at se spindingsretning og bindinger. Ydermere kan optællingen af trådtal pr. cm være usikker, da der ofte er mindre end en centimeter bevaret af fragmentet. Det er altså langt fra alle fragmenter, der er brugbare til dragtanalyse, men de kan som regel indgå i statistikkerne for binding, spinding og trådtal.

Den manglende registrering af tekstilerne i gravene er også problematisk. Det gælder især for de grave, som er udgravet usagkyndigt, hvor man blot har rodet jorden igennem for at finde værdifulde (metal)genstande, mens tekstiler og ofte også knogler har været at regne for ligegyldige. Også ved nyere udgravninger registreres tekstilernes placering i graven sjældent i detaljer, og vigtigheden af deres indbyrdes mikrostratigrafi overses helt. Det er ikke en del af

de moderne udgravningsmetoder at registrere disse oplysninger. Det er ærgerligt, når dragten skal forsøges genskabt, da netop placeringen i graven kan fortælle om dragtens snit. Ydermere er museernes ofte dårlige økonomi skyld i, at tekstilerne hverken bliver konserveret, analyseret eller publiceret.

Endelig findes en del tolkningsmæssige problemer. Da tekstilerne stammer fra gravfund, er det stort set umuligt at vide, om dragten er en ligdragt, eller om den døde også brugte dragten i levende live. Kun slidspor og lapninger kan afsløre, om tøjet er blevet brugt i praksis, men om det i så fald var hverdagstøj eller festtøj er ikke til at sige. Traditioner og gravskikke kan tilmed have været forskellige i det nudanske område.

4. TEKNISKE ANALYSER

Inden en decideret dragtanalyse kan finde sted, skal Bender Jørgensens statistiske resultater fra 1986 opdateres og suppleres. Her følger en gennemgang af materialet i tal og procenter.

Geografisk fordeling og datering

Ved de 87 danske lokaliteter er der samlet fundet 156 grave med tekstiler. Placeringen af lokaliteterne ses på fig. 1, mens fordelingen af gravene i de forskellige amter ses på fig. 2. Der findes to store fundkoncentrationer; en i Svendborg amt med hele 21 grave (13%) og en på Bornholm med 19 grave (12%). I amterne Præstø, Roskilde, Sønderborg, Tønder og Aabenraa findes ingen grave med bevarede vikingetidstekstiler, men ellers er gravene nogenlunde ligeligt fordelt over landet. Materialet må derfor regnes for forholdsvist repræsentativt, i hvert fald for tekstiler på skålspænder. Dateringsmæssigt fordeler gravene sig som vist på fig. 3. Ud af de 156 grave er to grave fra slutningen af det 8. årh. (1%), 44 fra det 9. årh. (28 %), 78 fra det 10. årh. (50 %), tre fra det 11. årh. (2 %) og 29 dateret til blot vikingetid (19%). Gravene fra det 8. og 11. årh. er medtaget, fordi de med sikkerhed kan dateres til vikingetid.

Køn og alder

Kun i de færreste grave er kønnet bestemt vha. antropologiske analyser af skelettet. Vikingetidens skeletter er generelt temmelig dårligt bevarede (pers. medd. 1) og dette kommer da også til udtryk i nærværende materiale, hvor kun 5% af skeletterne var helt bevarede og 13% var delvist bevarede. Gravene må derfor oftest kønsbestemmes ud fra gravgodset. I det foreliggende speciale bliver gravene konsekvent regnet for kvindegrave,

hvis de indeholder skålspænder og/eller det tredje spænde. Derudover regnes vognfadingsgrave for sikre kvindegrave. Mandsgravene betegnes som sikre, hvis de indeholder våbenkombinationer, dvs. flere typer våben i samme grav (Dommasnes 1979, 99). Denne simple metode rummer uden tvivl fejlkilder, men er i denne sammenhæng skønnet mest praktisk.

Fig. 4. viser den procentvise fordeling af kønnene. Ud af 159 personer er 90 kvinder (57%) og dertil kommer 6 usikre kvindegrave (4%). De sikre mandsgrave udgør kun 18 stk. (11%), mens de usikre mandsgrave udgør 13 stk. (8%). Hertil kommer 32 grave (20%), som ikke kan kønsbestemmes ud fra de gængse kriterier. At en så stor andel ikke kan kønsbestemmes er ærgerligt, da tolkningen af dragtsnittet i høj grad er afhængig af den afdødes køn. Den høje procentdel af kvinder skyldes naturligvis, at de fleste tekstiler findes bevaret på skålspænderne.

Det har oftest heller ikke været muligt at bestemme de dødes alder. En enkelt barnegrav stammer fra Stengade grav BO (id. 45) og en ung mand på ca. 17 år blev fundet i grav 4 ved Bakkendrup (id. 4). Derudover er syv individer bestemt som ældre individer på 40-60 år. De fleste grave må derfor regnes som voksengrave uden yderligere specifikation. De manglende aldersbestemmelser gør det umuligt at sammenligne dragtmoden i de forskellige aldersgrupper, hvilket ellers kunne være et interessant perspektiv.

Binding

Analyser af tekstilernes binding er mere end blot tekstiltekniske data. Information om, hvilke tekstiltyper, man foretrak at bruge til dragtfremstilling, er nyttig, når dragtens sammensætning skal udredes. Løse snore og tråde samt dekorationselementer som pels og læder er registreret i databasen, men indgår ikke i analysen, da der ikke er tale om deciderede bindinger.

Fig. 5-9 viser den procentvise fordeling af bindingerne i det 8.-10. årh. samt i hele vikingetiden. I alt kunne 376 tekstilfragmenter bestemmes.

8. årh.: 11 fragmenter kunne bestemmes; de indeholder 82% lærred og 18% 2/1 kiper.

9. årh.: 105 fragmenter kunne bestemmes. Størstedelen er lærredsvævninger, nemlig 77%, heraf er to repsvævede fragmenter. Den næststørste procentdel udgøres af 2/2 kipervævningerne med 18%. Af andre kipervævninger ses kun krystalkiperen med 3%, og dertil kommer resterende bindinger, som består af en samitumvævning samt en særlig kombineret lærred/kipervævning, i alt 2%. Disse tal stemmer fuldstændigt overens med

Bender Jørgensens statistik fra 1986 (Bender Jørgensen 1986a, 83). Brugen af dekorationselementer som brikbånd og nålebinding ses ikke i det 9. årh.

10. årh.: 211 fragmenter kunne bestemmes. Af disse er 71% lærred, heraf 14 repsvævede. Lærredsandelen er en anelse mindre end hos Bender Jørgensen (1986a, 84), men forskellen skyldes, at nyt materiale fra det 10. årh. er inkluderet i databasen. 2/2 kiper udgør 9%, mens 2/1 kiper udgør 5%. De resterende kipervævninger udgør 3%. Andre bindinger udgør 12 %, og især brikbånd og nålebinding i guld- og sølvtråde bruges nu i høj grad.

11. årh.: Tre fragmenter kunne bestemmes; de består af en lærred, en 2/2 kiper samt en samitumvævning.

Overordnet set dominerer lærredsvævningerne klart i hele vikingetiden med i alt 71%, suppleret af en mindre del kipervævninger. 2/2 kiperen udgør i alt 12% i, og dertil kommer andre kipervævninger med i alt 10%. De resterende bindinger tegner sig for 7%. I det 10. årh. mindskes andelen af lærredsvævninger en anelse. Til gengæld bruges flere dekorationselementer i dragten; så som brikbånd, silkestoffer, guld- og sølvtråde mm. Årsagerne hertil skal senere diskuteres.

Spinderetning

Trådens spinderetning fortæller primært om tekstilets produktion. Rent visuelt er det ofte ikke til at se forskel på tekstiler med forskellige spinderetninger, men spindemønstre kan dog opnås ved bevidst at spinde tråden hårdt og kombinere spinderetninger i tekstilet. Der ses klare tendenser i hvilken spinderetning, der bruges til bestemte vævninger.

Fig. 10-14 viser den procentvise fordeling af spinderetningerne i de forskellige århundreder, samt i vikingetiden generelt. Der kunne samlet bestemmes 386 tekstilfragmenter.

8. årh.: 14 spinderetninger kunne bestemmes. 12 af disse er Z/Z-spundne (86%), og dertil kommer to løse Z-spundne tråde (14%).

9. årh.: 120 spinderetninger kunne bestemmes. Z/Z spinderetningen dominerer med 66%, mens den Z/S-spundne trådkombination udgør 18%. Hertil kommer 14% løse Z-spundne tråde og en enkelt S-spunden guldtråd; 1%. En silketråd er også at finde; den er uspunnen (1%), hvilket ikke er unormalt for tråd af netop dette materiale (Wiklund og Diurson 1962, 148). Procenterne stemmer ikke helt overens med Bender Jørgensens statistik (Bender Jørgensen 1986a, 84), men dette skyldes at Bender Jørgensen og jeg har valgt at registrere spinderetningerne forskelligt. De steder, hvor kun ét trådsystem kunne bestemmes, er således ikke medtalt i Bender Jørgensens katalog. Tallene er derfor ikke helt sammenlignelige.

10. årh.: 196 spinderetninger kunne bestemmes. Z/Z-spinding dominerer stadig med 64%, mens Z/S-spinderetningen kun er på 13%. Også ved de løse tråde dominerer Z-retningen med 11% mod 9% S-spundne tråde. En enkelt lærredsvævning har en kombination af Z-spundne tråde i trenden og både Z- og S-spundne tråde i islættet. S/Z-spinding og S/S-spinding ses kun i ganske få tilfælde og udgør 3% i alt.

11. årh.: Tre spinderetninger kunne bestemmes. De består af en Z/Z-spinding, en Z/S-spinding samt et særligt trådsystem med en Z-spundet tråd i trenden og en uspundet silketråd i islættet.

Overordnet set er den foretrukne spinderetning i vikingetiden Z/Z-spinding med i alt 64%, hvilket hænger sammen med spinderetningens tilknytning til lærredsvævningerne. Den ses dog også i tre kipervævninger, som alle er vævet i gåseøjekiper. Dernæst følger Z/S-spinding med 17%, der oftest findes i kipervævninger. Andre spinderetninger som S/Z, S/S, Z/uspundet og uspundet tråd ses kun ganske få gange. Dertil kommer stoffer, hvor kun den ene trådretning kunne bestemmes; de Z-spundne tegner sig for 12% og de S-spundne for 5%.

Trådtal

Tekstilernes trådtal fortæller om trådtætheden pr. cm i trend og islæt, hvilket grundlæggende er udtryk for stoffets kvalitet. Der kan dog være store variationer inden for to tekstiler med samme trådtal, idet tråddykkelsen samt spindegraden og -retningen også er vigtige for, hvordan stoffet opfattes. Dette er yderligere afhængig af, om tekstilet er balanceret, dvs. har lige mange tråde af samme garntype pr. cm i hver retning, samt hvilken overflade og tykkelse tekstilet har (Hammarlund et al. 2008, 69 ff.). I Bender Jørgensens publikation er hverken tråddykkelse eller overfladestruktur registreret, og kvalitetsanalysen kan således kun baseres på de ”nøgne” trådtal.

Trådtallene for lærreds-, kiper- og samitumvævninger er blevet indtastet i et skema for at kunne vurdere tekstilernes balance (fig. 15-17). Kategorierne betegnes som utrolig grov (UF: 0-4 tråde/cm) grov (G: 5-9 tråde/cm) mellemgrov (MG: 10-14 tråde/cm) mellemfin (MF: 15-19 tråde/cm) fin (F: 20-24 tråde/cm), ekstra fin (EF: 25+ tråde/cm) eller utrolig fin (UF: 50+ tråde/cm). Opdelingen er sket på baggrund af mine egne erfaringer med tekstilanalyse.

Det fremgår, at lærredsvævningerne fordeler sig over hele skalaen, dog med store koncentrationer af balancerede stoffer i den mellemgrove og mellemfine kategori. 2/2 kiperstofferne er ikke helt så balancerede, og de er også en anelse grovere end lærredsvævningerne. 2/1 kiperen ses over hele skalaen, mens de resterende kipervævninger

holder sig i den fine ende. Kun samitum-vævningerne er af endnu finere kvalitet med trådtal på op til 72 tråde pr. cm i trenden. Generelt stemmer resultaterne fint overens med Bender Jørgensens analyser (Bender Jørgensen 1986a, 85).

Fibertyper

Fiberbestemmelsen af materialet er vigtig, da forskellige fibre giver stoffet forskellige egenskaber. Uldfibre er krusede og har et stort indhold af luft, hvilket gør ulden varmeisolerende. Ulden kan filtes og valkes samt optage store mængder fugt uden at føles våd (Wiklund og Diurson 1962, 28). Hørfibre er derimod glatte og indeholder ikke meget luft, hvilket gør, at hørtekstiler føles svalende og får en skinnende overflade.

I de fleste tilfælde har fiberbestemmelse af tekstilerne fra databasen ikke været mulig. Dette er ærgerligt, da en sammenligning af de forskellige materials forekomst kan give et mere nuanceret billede af dragten. På grund af den lave bestemmelsesgrad, giver det ikke mening at sammenligne materialeforekomsten ved de forskellige århundreder, og analysen dækker derfor hele materialet.

195 trådtyper kunne materialebestemmes, hvilket er 40% af de samlede trådtyper. Fig. 18 viser den procentvise fordeling af fibertyperne. Uld udgør langt den største del med 34%, og dertil kommer 9% mulige uldfragmenter. Den bruges i både lærreds- og kipervævninger. Sikre hørfragmenter udgør 12%, mens 10% af fragmenterne måske også er hør. Hør ses primært i lærredsvævninger. Silketekstil samt guld- og sølvtråde udgør hhv. 12%, 11% og 9%, og disse dekorationselementer findes stort set kun i det 10. og 11. årh. Den forholdsvis store procentdel af ædelmetaller må forklares med deres gode bevaringsegenskaber i forhold til animalske og især vegetabiliske fibre. Læder og pels optræder kun i få tilfælde.

Det er svært at vurdere, hvor stor andelen af især hør har været i vikingetiden. Bender Jørgensen har argumenteret for, at hør var den almindeligste klædetype, og hun baserer antagelsen på det faktum, at hør typisk væves i lærredsbinding. Da godt 75% af tekstiler i vikingetiden er lærredsvævede – i modsætning til ældre jernalder, hvor kiperstofferne dominerede – må mange af disse antages at være af hør (Bender Jørgensen 1987 b, 164, 270). At antagelsen ikke er baseret på egentlige fiberbestemmelser, er problematisk, men fiberbestemmelser fra yngre germansk jernalder viser, at størstedelen af de balancerede lærredsvævninger fra Nørre Sandegård Vest var af hør (Mannering 1997, 126). Dette forhold har sandsynligvis ikke ændret sig i vikingetiden. Såfremt man kun har én dragtdel til

rådighed, opfylder uldklæder dog alle primære behov, i modsætning til svalende hørklæder. Mængden af uld er derfor næppe blevet overgået af mængden af hør.

Farver

De fleste tekstiler fremstår i dag brunlige og naturfarvede, mens andre fragmenter synes indfarvede, når de umiddelbart betragtes. Man snydes dog ofte af metalsalte fra kobber, jern og sølv, der farver tekstilerne hhv. grønne/ blålige, rødlige og sorte. Ved en farveanalyse kan spor af farvepigmenter opdages, men kun 17 tekstilfragmenter fra databasen har været igennem analysen med et positivt resultat (fig. 19). Ved 10 fragmenter findes den blå farve, hvilken man har fremstillet af den lokale plante vajd (Walton 1988b, 153). Fire fragmenter har været farvet rødt med planten krap, og yderligere fire fragmenter har været purpurfarvede. Denne farve laves af purpurlav. Farverne gul og grøn ikke er fundet i materialet fra databasen, men ved andre danske vikingetidstekstiler er der fundet spor af gulligt farvestof, der kan have farvet tekstilet gult, brunt eller grønt (Walton 1988a, 17 og 1988 b,154). Uld og silke er de hyppigst indfarvede fibertyper, mens hør kun er farvet i et enkelt tilfælde.

Røde og blå dragtdele findes ofte i samme grave som guld- og sølvtråde. Dette kan skyldes, at farverne, pga. deres vanskelige fremstillingsmetoder, har været forbundet med høj status ligesom ædelmetallerne (Krag 2003, 64). Farveanalyser er imidlertid kun lavet på tekstiler fra forholdsvis rige grave, dateret til det 10. årh. Da sammenligningsmateriale fra fattigere grave således mangler, kan der ikke drages nogen konklusioner om farvede klæder og status. En interessant farveanalyse fra 1988 antyder, at den blå farve var mest populær i det danske og norske område, mens pupur og røde farver blev brugt meget på de britiske øer (Walton 1988a, 18).

S. TEKSTILER FRA KVINDEDRAGTEN

I en dragtmæssig sammenhæng er tekstilernes placering altafgørende for deres tolkning. Langt de fleste tekstiler fra kvindegrave sidder på skålspænder, hvorfra information om både indre og ydre dragtdele stammer. Tekstiler findes dog også af og til på det såkaldte tredje spænde, samt på diverse redskaber og andre metalgenstande i gravene.

Skålspænder

Skålformede spænder er karakteristiske smykker i gravene fra yngre germansk jernalder og vikingetid, og de spiller en væsentlig rolle i dragtens opbygning. I det 8. årh. ses små individuelle skålspænder, ofte udsmykket med dyreornamentik, mens skålspænderne i det 9. årh. bliver større og mere standardiseret udsmykket med reliefmønstre. Det 10. århundredes skålspænder er sædvanligvis dobbeltskallede, hvor ornamentikken koncentrerer helt eller delvist på en gennembrudt overskal (Krag 1994, 15). Der findes godt 400 skålformede spænder i Danmark, Hedeby og Skåne, og heraf er ca. halvdelen dateret til det 9. årh. Skålspænderne er i gravene konsekvent placeret på kvindens brystparti.

Ud af de 483 tekstilfragmenter fra databasen, stammer de 159 fra skålspænder (33%). Fra det 8. årh. findes 16 fragmenter, heraf er 7 fra skålformede eller ovale dyreformede fibler (44%). Fra det 9. årh. er der 135 tekstilfragmenter, hvoraf de 80 stammer fra skålspænder (59%). Fra det 10. årh. findes 261 tekstilfragmenter; heraf er de 45 fra skålspænder (17%). Den markante nedgang i skålspænder, og dermed tekstiler fra skålspænder, i slutningen af vikingetiden er interessant, da den indikerer et begyndende skift i kvindernes dragtmode. I det 10. årh. findes tekstilerne i forbindelse med mange andre metalgenstande, så som jernfragmenter, knive og bæltebeslag. Fra det 11. årh. er der ingen fund af skålspænder (Klæsøe 1997, 107).

Bilag 1 viser tekstilstratigrafierne på skålspænderne fra databasen, og på fig. 20 ses den overordnede fordeling af tekstiltyperne på skålspænderne. Ikke overraskende ses det, at langt de fleste tekstilfragmenter lærredsvævninger, og disse er fortrinsvist placeret på undersiden af spænderne. Det samme gælder stropper, der i kraft af deres tilknytning til skålspænderne findes netop her. 2/2 kiper-fragmenterne er placeret ligeligt på spændernes over- og underside, mens 2/1 kiperen er sjælden og kun ses på oversiden. Den brudte kiper/krystalkiper findes en enkelt gang på undersiden, og også løse snore og tråde er mest at finde her. Kun ét brikbånd er fundet i forbindelse med skålspænder, nemlig båndet fra Køstrup-graven (id. 43). Også et fragment af mulig sprang er fundet på undersiden af et skålspænde.

Højstatus-symboler?

Det har tidligere været en almindelig opfattelse, at kvinder med skålspænder på dragten var af høj status i vikingesamfundet (Jansson 1985, 11). Alene det, at de kunne erhverve sig metalgenstande gør da også, at en vis form for velstand kan spores, og mange fattigere kvinder har sikkert brugt en dragt helt uden spænder. Mængden af skålspænder fundet i hele

Norden antyder imidlertid, at spænderne har været forholdsvis almindelige. Mange af skåls্পænderne, men også andre støbte metalgenstande, fremviser støbefejl i en sådan grad, at det ikke udelukkende kan have været de fornemmeste kvinder, der brugte disse spænder (Lønborg 1999, 262). At skåls্পænderne er støbt med fejl, er imidlertid kun udtryk for dårligt håndværk, og det er ikke sikkert, at vikingetidens kvinder er gået op i disse skønhedsfejl. Slid, reparationer og tilføjelser viser, at skåls্পænderne har været meget anvendte og højt skattede – genstande, man ikke sådan lige skiftede ud. Reparationer ses ved flere af skåls্পænderne fra Snubbekorsgård, hvor man har boret huller i spændets skal og påført det en snor, der skulle fungere som ny nålefæste eller –holder (fig. 35). Mange af spænderne har fået ændret udseendet i form af forgyldninger, blancheringer eller nye dele af sølv, velsagtens for at give dem et kostbart udseende (Lønborg 1999, 263). For skåls্পænderne, ligesom for mange andre genstandsgrupper, gælder det nok, at forskellige kvaliteter af samme type genstand har eksisteret, og kvinder med skåls্পænder kunne sandsynligvis stamme fra både fra de midterste og øverste samfundslag.

Det tredje spænde

Kvindernes skåls্পænder har af og til følgeskab af et tredje spænde, der dog også findes i kvindegrave uden skåls্পænder. Det tredje spænde kan være ligearmet, trefliget, eller cirkulært samt en række varianter af disse typer, og det er oftest placeret centralt på den døde brystparti. Det ligearmede spænde bruges mest i det 9. årh., mens brugen af det trefligede spænde synes at fordele sig ligeligt over det 9. og 10. årh., dog med hovedparten i det 10. årh. Det trefligede spænde menes at være inspireret af karolingiske soldaters sværdskelebeslag, og formen går således fra at være tilknyttet mandsudstyr til i Norden at blive tilknyttet kvindedragten (Klæsøe 1997, 103). De runde spænder er en uensartet gruppe, der primært hører hjemme i det 10. årh. (Krag 1994, 25). Der findes små runde spænder på op til 4 cm i diameter og store runde spænder med en diameter på over 4 cm. En helt fjerde gruppe af det tredje spænde er de pladeformede fibler, der ikke synes at være analyseret selvstændigt noget sted. De pladeformede spænder fra databasen findes primært i det 9. årh.

Anne Hedeager Krag har undersøgt fordelingen af det tredje spænde i grave med skåls্পænder og grave uden skåls্পænder i Danmark, Hedeby og Skåne (Krag 1994, 21 ff.). Der er fundet 66 stk. af det tredje spænde i sluttede gravfund; heraf stammer 30 spænder fra grave med skåls্পænder (45%), mens de resterende 36 er fra grave uden skåls্পænder (55%). I

databasen findes 38 stk. af det tredje spænde, hvoraf der er fundet tekstilrester på de 28 (74%). I alt stammer 42 tekstilfragmenter fra det tredje spænde. Fig. 23 viser en oversigt over alle eksemplarer af det tredje spænde samt spændernes tekstiler og om de er fundet i grave med eller uden skålspænder.

Det er oftest ikke angivet, hvor det tredje spænde var placeret på kroppen. Ud fra de få kendte placeringer, kan det dog alligevel anes, at spænderne har siddet ganske bestemte steder. Både det ligearmede, det trefligede samt det store runde spænde findes ofte midt på brystet og nogle gange endda mellem skålspænderne. Derimod findes det lille runde spænde fortrinsvist ved den døde's hals. Dette antyder, at spænderne har haft forskellige formål.

Grave med det tredje spænde og skålspænder (9. - beg. 10. årh.): 19 tekstilfragmenter stammer fra grave med skålspænder, og fordelingen af tekstilerne ses på fig. 21. Der ses tekstil på ligearmede, trefligede, store runde, pladeformede og et pæreformet spænde. Langt de fleste af tekstilerne sidder på undersiden af det tredje spænde, og det er mest lærredsvævninger. 2/2 kiper ses i det mindre omfang både over og under spænderne.

Grave med det tredje spænde uden skålspænder (primært 10. årh.): 23 tekstiler stammer fra grave uden skålspænder, og fordelingen af tekstilerne ses på fig. 22. Der ses tekstil på et enkelt ligearmet og rhombisk spænde samt en del trefligede, små runde og pladeformede spænder. Tekstilet findes stadig mest under det tredje spænde, og lærredsvævninger dominerer fortsat. 2/2 kiper findes en anelse flere gange end i gravene med skålspænder. 2/1 kiper ses også et enkelt sted oven på et spænde. Det lille runde spænde bruges nu langt mere, hvilket kan hænge sammen med brugen af nye eller anderledes dragtdele.

Resultatet for den samlede vikingetid antyder, at det tredje spænde hyppigst har siddet fast på lærredstekstiler, mens kiperfragmenter forekommer både over og under spænderne. Der sker tilsyneladende ikke den store udvikling i spændets brug i grave hhv. med og uden skålspænder; kun brugen af det lille runde spænde er ny i det 10. årh. Betydningen af dette skal senere diskuteres.

Case study: Køstrup-graven

Tekstilerne fra Køstrup i Odense amt (id. 43) rummer mange fordele for en tekstilanalyse. Dels er fundet forholdsvis velbevaret, om end meget skrøbeligt, dels indeholder det nogle lidt større tekstilfragmenter, som er velegnede til at udlede informationer om dragtens snit.

Køstrup-gravpladsen blev udgravet af Fyns Stiftsmuseum i 1980 og 1981 (Lindblom 1993, 143). Her fandt man 15 vikingetidsgrave, men kun i grav ACQ fandtes tekstilrester. Graven var orienteret NØ-SV og blev tolket som en kvindegrav. Kvindens hoved lå i den nordøstlige ende (fig. 36). I graven fandtes spor efter en trækiste, to skålformede spænder, et skrin, 8 perler, en kniv i en træskede, en nøgle, samt en del tekstilrester i forbindelse med skålspænderne. Graven er dateret til det 10. årh. (Lindblom 1993, 157). Overordnet set indeholder fundet to typer af tekstiler; dragttekstil samt tekstil, der har været svøbt om et skrin. Her skal alene dragttekstilet analyseres, og skrintekstilet er ikke medtaget i databasen.

Dragttekstilerne knytter sig primært til de to skålfibler, A (x501), der lå på brystkassens højre side og B (x505), der lå på den venstre. Under nedbrydningen af liget var begge spænder blevet forrykket fra deres oprindelige plads, så de lå med længderetningen N-S, og skålspænde A lå med bagsiden opad.

Figur x viser en stratigrafi af tekstilerne på skålspænderne, udført efter konservator Henriette Wielandts analyser. Ifølge disse fandtes der inderst i skålspænde B rester af en fin lærredsvævning i hør (x542) (Wielandt 1981). Uden på denne, dvs. tættest på den døde krop, var endnu en lærredsvævning (x541), men af uld (fig. 37). I den ene ende er fragmentet såkaldt gauffreret, altså sammenrynket for at skabe hvælvede plisseringer (Hägg 1974, 12). I fragmentets anden ende ses en sammensyning af to ægkanter. Til fragmentet var syet en bred lærredsvævet uldstrop (x569), der sad om spændets nålefæste, og som yderligere var syet sammen med et brikvævet pyntebånd (x584). En tilsvarende uldstrop (x570) sad om spændets nåleholder. Ydermere fandtes der rester af endnu et par lærredsvævede stropper (x572, x703) ved hhv. nålefæstet og -holderen, blot smallere end det første par. Over skålspænde B fandtes lærredsvævet hørstof (x525) svarende til stoffet inderst i spændet. De to fragmenter kan være fra samme vævning. Herover fandtes to lag grovere uldstof (x524, x527 og x548) med et lag dun og fjer (x523, x547) imellem.

Skålspænde A indeholdt langt færre tekstiler. Inderst i spændet fandtes få mineraliserede fragmenter af hør lærred (x544). Tekstilet svarer til det stykke stof, der lå inderst i skålspænde B, og det er derfor sandsynligt, at de to fragmenter er fra samme stykke tekstil. Derudover fandtes et sæt brede lærredsvævede uldstropper (x543, x518) og nogle løse tråde af hør (x545 og x546).

Køstrup-tekstilerne er blevet tolket i flere omgange; af Bender Jørgensen i 1986 og senest af Rasmussen og Lønborg i 1993. Mens alle er enige om de tekniske tekstilanalyser, hersker der tilsyneladende uenighed om tekstilernes mikrostratigrafi. Resultatet af Wielandts analyse

fører til følgende tolkning af dragten: Kvinden har været iført en *indre stropkjole* af uld med brede stropper. Sømmen og pyntebåndet har siddet i midten foran, mens gauffringen har været i siden for at give vidde. Herover har hun haft en *ydre stropkjole* af hør med smalle stropper, og oven på selve spænderne har hun haft endnu et hør-lag, måske fra stropkjolen eller fra et slag. Derover har hun haft en slags dyne (Wielandt 1981, 194).

Imidlertid betvivler konservator Bjarne Lønborg stratigrafien af de forskellige tekstillag i en vedlagt note i beretningen (bilag 8). Lønborg kommer i sin egen analyse frem til, at dragten nok nærmere har bestået af en *indre særk i ufarvet hør* uden stropper, hvorover kvinden har haft en *mørkeblå uldkjole* med to par stropper, og gauffringen har været placeret foran mellem skålspænderne (Rasmussen og Lønborg 1993, 175 ff.). Hørfragmenterne på oversiden af skålspænde B regnes ydermere med til dynen og ikke til særken.

Denne sidste tolkning giver klart bedst mening, da det – som Wielandt ellers foreslår – virker besynderligt, at skulle gemme en blå kjole med gauffring væk bag endnu en klædning, især da hørdragten efter al sandsynlighed har været enkel af snit og ufarvet. Det står heller ikke klart, hvordan Wielandt vil rekonstruere de to dragter i forhold til hinanden. Det bliver tungt for skålspænderne, hvis to seledragter skal sidde oven på hinanden, og hørdragten yderst må også have været en slags rørformet kjole, hvis det skal kunnet lade sig gøre (fig. 38). Det kan dog have givet en interessant effekt at lade hørdragten være øverst, idet det blå stof må have kunnet skimtes igennem. Eksempler på to stropkjoler ved samme skålspænde ses i enkelte tilfælde ved Birka-gravpladsen (Hägg 1974, 51).

Spørgsmålet er dog, om hørdragten overhovedet har haft stropper? Wielandt selv forveksler i rapporten x-numrene fra de to hørstropper, og ifølge Rasmussen og Lønborg, var der kun én blå hørstrop (x572) i skålspænde B. Denne tolkes netop ikke som en strop, men som et bærebånd til ophængning af nøglen og kniven (Rasmussen og Lønborg 1993, 177). De ser derfor hørdragten som den inderste dragt uden stropper. Stratigrafien er dog imod dem, eftersom det er svært at forklare, hvordan det stykke tekstil, der er længst væk fra kroppen i skålspænde B, pludselig havner inderst. Men som Lønborg nævner i en note i beretningen, kan der altså være sket en misforståelse mht. stratigrafien af de to dragtdele. Hørfragmentet ovenpå skålspænde B kunne meget vel stamme fra den indre hørdragtdel, som er gledet ind over spændet i forbindelse med ligets opløsning og spændets fald mod gravbunden. Dette passer dog bedst, såfremt hørdragten ikke blot var en stropdragt, men derimod gik længere op mod halsen og måske også havde ærmer. At hørfragmentet skulle stamme fra en dyne, som Rasmussen og Lønborg foreslår, virker usandsynligt. Det er logisk, at dynen består af den

samme type uldlærred på begge sider af dunene, og den har vel næppe haft endnu en hørforing på undersiden.

Perlernes placering på dragten er en vigtig del af helheden. Mens Wielandt ikke nævner perlernes placering, synes Rasmussen og Lønborg at modsige sig selv i deres fortolkning fra 1993. De nævner, at der i begge skålspænder blev fundet fragmenter af kraftig tråd ved *nåleholderen*. Denne tråd tolkes som perlernes ophængningstråd (Rasmussen og Lønborg 1993, 177). Men på rekonstruktionstegningen ses perlesnoren hæftet til *nålefæstet* nederst i skålspænderne (fig. 39). Det vides med sikkerhed, at skålspænderne har siddet med nålefæstet nedad, da stroppen fra skålspænde B, x569, sad i denne ende og var syet fast til det store fragment med gauffreringen, x541, som har siddet neden for skålspændet. På rekonstruktionstegningen hos Rasmussen og Lønborg kommer perlerne til at hænge ned over gauffreringen, hvilket synes forkert, da de to former for udsmykning på denne måde skjuler hinanden. Sætter man i stedet perlesnoren fast til nåleholderne – hvor den tynde snor jo også blev fundet – kommer både de og gauffreringen til deres ret – hver for sig.

Jeg konkluderer, at Rasmussen og Lønborgs tolkning er den mest sandsynlige, dog med visse modifikationer. Hørfragmentet ovenpå skålspænde B synes at stamme fra den underste hørklædning og ikke fra foringen af en dyne. Perlerne må flyttes fra nålefæstet til nåleholderen og dermed længere op på brystet. Rasmussen og Lønborg godtager, at dragten er en særlig ligklædning, men intet taler imod, at den også kunne være en dragt, kvinden har brugt, mens hun var i live. Køstrup-dragten fremstår under alle omstændigheder som et smukt eksemplar på en vikingetidskvindedragt.

6. KVINDEDRAGTENS ELEMENTER

Som fremgår af bilag 1, synes kvindedragten i mange tilfælde at have bestået af flere lag. Da langt de fleste af lagene er lærredsvævede, og da fibermaterialet for det meste ikke kendes, er det desværre ikke så ligetil at adskille den inderste dragtdel fra den yderste. Ved hjælp af det komparative materiale kan nogle retningslinier dog søges.

Særken

Den inderste dragtdel hos vikingetidens kvinder er traditionelt blevet kaldt *særken*. Navnet kommer af ordet *serkr*, der ofte betegner en indre skjorte til kvinder i den oldnordiske litteratur (Ewing 2006, 57). Der er flere grunde til, at det overhovedet er nyttigt at bære en underklædning. Dels beskytter den kroppen mod kulde og de ydre klædninger mod kropslig

kontakt; dels er den med til at understøtte dragtens form og figur og kan ligefrem være et vigtigt, synligt element i dragten (Willet og Cunningham 1951, 14 ff.).

Hägg nåede ved sine undersøgelser af Birka-materialet frem til, at de få rester af hørtekstiler i skålspænderne måtte stamme fra denne inderste dragt. Birkas hørtekstiler er stort set alle lærredsvævede i en fin og balanceret kvalitet, med et trådtal på 15-20 tråde pr. cm i hver retning. Enkelte gange forekommer dog hør af en repsagtig karakter, med ca. 20/10 tråde pr. cm. (Geijer 1938, 14). Som Hägg nævner, må det forventes, at en hørsærk ofte er opløst sammen med liget, da den har siddet inderst mod kroppen (Hägg 1974, 12). Som udgangspunkt skal det ikke forventes at Birka-særken og underkjolen fra de danske dragter er helt ens, hvad angår binding, trådtal og snit. Men der er desværre meget lidt at gå ud fra, hvis man blot holder sig til det danske materiale. De få eneste sikre hørfragmenter fra danske skålspændegrave stammer dels fra Køstrup-graven (id. 43), som har et trådtal på 18/18, dels fra et par skålspænder fra Mejlby ved Ringkøbing (id. 76), der har et trådtal på 20/16 samt fra et trefliget spænde ved Ejstrupholm (id. 78), hvis hørtekstil har trådtal på 30/30. Af hørfragmenter i grave uden skålspænder kan nævnes fragmenterne fra Haldum Kirke, grav A54 (id. 85) med et trådtal på 25/18 tråde/cm. Trådtallene for hørfragmenter synes altså forholdsvis balancerede.

Som nævnt var der ved Køstrup-graven tvivl om dragtens stratigrafi og snit, men det antages, at hørdragten har siddet under ulddragten. Ved Mejlby-spænderne fandtes rester af særken både over og under spændet, men der synes her at være tale om, at spænderne ved ligets opløsning er faldet ned under folder i særken. Det trefligede spænde fra Ejstrupholm havde hørtekstil på bagsiden; det sidder tættest på spændet og er delvist overlejret af en grovere, lærredstype af uld samt et stykke meget groft tekstil af uld (fig. 40). Stratigrafien antyder umiddelbart, at hørlærredet nok ikke stammer fra en særk, da denne i så fald skulle sidde tættest ved kroppen. At det groveste tekstil imidlertid skulle være tættest på kroppen, virker dog besynderligt. Man skal her være opmærksom på, at det også kan stamme fra ryggsiden og er kommet til at sidde fast på spændet efter ligets opløsning. Det trefligede spænde har siddet *midt i mellem* de skålformede spænder, nedenfor disse, og dette passer fint med, at spændets ene flig har rørt særken, mens den anden flig har dækket selekjolens kant eller en ydre dragtdel, som spændet har holdt fast. Det fine lærredstekstil er i øvrigt også fundet på tre thorshamre, der lå nær kvindens hals. Såfremt dette tekstil også stammer fra særken, er denne gået temmelig højt op i halsen.

Det lille runde spænde fra grav A54 ved Haldum Kirke stammer fra en grav uden skålspænder. Over- og undersiden er dækket af tekstil; på undersiden ses hørlærred i en fin

kvalitet (fig. 41). Det ser ud til at være to stykker stof, der her samles af jernnålen, der er stukket igennem og rynker stoffet sammen (Demant 2005, 2). Stoffet på oversiden kunne ikke analyseres, men det var grovere end det på undersiden og muligvis også af hør. De små runde spænder i Birka-gravene er blevet tolket som spænder til lukning af en halsslids i særken (Hägg 1974, 18). Dette er i overensstemmelse med det fra Haldum Kirke stammende spænde, som jo netop samler to stykker stof – en fra hver side af halsslidsen – i en lukning. Jens Jeppesen, der udgravede Haldum-graven, har dog placeret spændet som lukketøj til en jakke på sin rekonstruktionstegning af graven (fig. 42) (Jeppesen 2005, 74). Med denne rekonstruktion antages stoffet oven på spændet at stamme fra et ligklæde eller –tæppe. Generelt synes overtøj imidlertid sjældent at være af lærred, og slet ikke af hørlærred. Hvis man antager, at spændet i stedet er blevet brugt ved en halsslids, kan det fine stof på undersiden stamme fra særken, mens det grovere på oversiden kan stamme fra et tørklæde, et ligklæde eller en anden type overdel, over spændet.

Fra Stengade grav BØ (id. 45) stammer også et lille rundt spænde. Bender Jørgensen tolker lagrækkefølgen således, at en forholdsvis grov 2/2 kiper-vævning hører til særken, mens den finere lærredsvævning tolkes som overkjolen (Bender Jørgensen 1976, 209). Stratigrafien passer umiddelbart, men sammenlignet med resten af materialet, er det mærkeligt, at det her er kipervævningen og ikke lærredsvævningen, der stammer fra særken. Igen kan kiperfragmentet dog stamme fra bagsiden af en dragt eller et ligtæppe, således at særken forbliver af lærred. Denne tolkning giver umiddelbart mere mening i forhold til særkens normalkendte udseende.

Interessant nok synes der at være en tendens til, at netop de små runde spænder findes i grave uden skålspænder. Tre ud af de fire små spænder fra databasen er fundet i sådanne grave (fig. 23), og dette ses også i det øvrige Sydsandinavien (Krag 1994, 43). Undtagelsen er spændet fra Ødsted By (id. 27). Forklaringen kan være, at enten de små runde spænder, eller selve brugen af en halsslids i særken, fortrinsvist blev brugt ved dragter uden skålspænder. I Birkas grave findes de små runde spænder oftest i grave med skålspænder (Hägg 1974, 18). Her placeres spændet fortrinsvist under hagen, mens det i gravene uden skålspænder for det meste findes midt på brystet. Traditionerne for brugen af halsspændet har således været forskellige i Birka og i det nudanske område.

Ser man overordnet på kvaliteten af sikre hørfragmenter fra danske kvindegrave, både med og uden skålspænder, har de et trådtal på mellem 16-25 tråde/ cm i trenden og 16/22 tråde/cm i islættet. De er altså af mellemfin til fin kvalitet og relativt balancerede, hvilket stemmer godt overens med hørstofferne fra Birka. Med fundene fra Køstrup, Mejlby og

Ejstrupholm som udgangspunkt, kan man derfor forvente, at hørsærke har eksisteret i de øvrige danske kvindegrave. Dermed er det ikke sagt, at særken i princippet ikke kunne været lavet af uld, eller at en dragtdel i uld altid har haft en særk indenunder. Underklædninger af uldlærred er fundet i Hedeby's havn (Hägg 1984, 213) og denne variation kan man også have gjort brug af i det nudanske område. Man kunne forestille sig, at en uldsærk har været nyttig at have på om vinteren, og man har muligvis skiftet mellem forskellige særke, alt efter vejret.

Øvrige hørsærke er få, både fra grave med og uden skålspænder. Selvom der er enkelte sikre hørfragmenter bevaret i kvindegravene, stammer de fleste fra steder, der ikke umiddelbart kan knyttes til en særk. Men ifølge konservator Irene Skals mineraliserer hør ligesom uld ved kontakt med jern, så det må forventes, at en del af de mineraliserede tekstiler på skålspænderne oprindeligt var af hør (pers. medd. 2).

Problemet er, hvordan mineraliseret hør identificeres i forhold til mineraliseret uld. Dette kan i princippet ikke lade sig gøre, men vha. nogle enkle retningslinjer, skal det alligevel forsøges. Hägg opgiver følgende steder, hvor særken typisk er bevaret i Birka-materialet: På kanten og siden af skålspændernes underside, midt på jernnålens yderside, samt som det nederste tekstillag på genstande, der har ligget oven på dragten (Hägg 1974, 12). Følger man Häggs retningslinjer og fokuserer på tekstiler med trådtal 16-25 i trenden og 16/22 i islættet, når man frem til resultatet, der ses i fig. 24. Nogle fragmenter er medtaget, skønt de ikke er placeret de nævnte steder, fordi de højst sandsynligt alligevel stammer fra særken. Ud af 88 kvindegrave med tekstil findes sandsynlige rester af særken i de 32. Selvom det er og bliver umuligt at vurdere præcist, hvor udbredt hørsærken var, ses det i hvert fald, at mange kvinder i deres dragt gjorde brug af mindst én type fin lærredstekstil, der sandsynligvis er fra en særk.

Det er dog vigtigt at huske, at man i forsøget på af finde særken let kan komme til at lave ringslutninger. Man kan nemt finde beviser på særkens eksistens inden for rammer, man selv opstiller. Det er derfor vigtigt at understrege, at resultatet i fig. 24 udelukkende er et forsøg på at samle de lokaliteter, hvor de opstillede kriterierne for hørsærken er at finde. Fragmenterne kan i princippet stamme fra andre dragtdele, men deres potentiale som særk er til stede.

Selve særkens snit kan ikke umiddelbart defineres. Tekstilfragmenterne er alt for små til at udlede mønstre og snit, men at særken har dækket brystpartiet, synes sikkert. Den har især i det 10. årh. af og til haft en halsslids, der blev lukket med et lille rundt spænde. Det vides til gengæld ikke, om særken af og til har haft ærmer og hvor lange og vide disse i så fald har været. Den særk-type, der skulle bæres under stropkjolen, har dog formodentlig haft et

minimum af ærme, således at selerne ikke kunne gnave sig ind i den bare hud. Særkens længde er heller ikke kendt.

Ved Hedeby Havn er fundet fragmenter af særke, der har haft indsyede kiler for at give særken en større vidde (Hägg 1984, 213). Det kan tænkes, at man også i det nudanske område har gjort brug af dette. I gravene fra Hedeby er der i øvrigt også fundet farvede særke af hør (Hägg 1991a, 156).

Tilsyneladende har man i det danske område ikke gjort brug af den gauffrerede særk, som Hägg har fundet beviser for i Birka. Denne blev primært benyttet i det 10. årh. og ofte med det lille runde spænde i halsen. Den menes at være importeret fra det sydslaviske område. Gauffreringen synes at have strålet ud fra halsen og muligvis ned over skuldre og overarme, som det sås ved den sydslaviske almuedragt (fig. 43) (Hägg 1974, 32). Fragmenter af en meget fin gauffreret særk er fundet i en grav fra Hedeby, men at den kun er fundet i ét eksemplar antyder, at brugen ikke har været særlig udbredt (Hägg 1991b, 277). Der findes ingen fragmenter i det nudanske materiale, der kan underbygge brugen af den gauffrerede særk. Teknikken har man imidlertid været bekendt med, som det sås ved Køstrup-fundet (id. 43). Her er gauffreringen imidlertid brugt som dekorationselement på overkjolen og ikke til at skabe vidde i særken.

Sammenfattende kan det konkluderes, at en del af kvindegravenes tekstiler stammer fra en særke. Analyserne viser, at særken var i balanceret lærredsvævning og ofte af hør. Uldne særke kan dog også have forekommet. Særkens snit kan der kun siges lidt om, men den lader til at være gået højt op i halsen og er især i det 10. årh. blevet lukket med et lille rundt spænde. Særken har muligvis haft indsyede kiler og sandsynligvis ærmer. Farven antages at være hvid eller hørfarvet, men farvede linnedsærke kan også have eksisteret. Særken har været glat og ikke gauffreret. Om der ellers er blevet brugt forskellige typer særke, muligvis af forskellige materialer, under forskellige overdragtdelte, er materialet desværre for spinkelt til at kunne fortælle om.

Særkens baggrund og udvikling

Brugen af en særk som underklædning er ikke blot et vikingetidsfænomen. Allerede i yngre germansk jernalder stiger fund af balancerede lærredsvævninger markant, og dette skal sandsynligvis ses i sammenhæng med tekstilproduktionens øgede brug af hør (Mannerling 1997, 126 ff. og Bender Jørgensen 1986a, 164). Særke af hør har derfor efter al sandsynlighed eksisteret på dette tidspunkt, uden at det nærmere snit dog kendes.

Særken bruges også op gennem middelalderen. Det lader til, at både en særk med skulderstropper og en med ærmer har eksisteret (Dahl 2006, 21 ff.), og i sagalitteraturen omtales særkene oftest som ærmeløse, halvlange dragtstykker. På et kalkmaleri fra Kirkerup Kirke fra 1350 ses Eva, der spinder, iført en vid, ærmeløs særk med V-formet hals og store ærmegab, der kaldtes "helvedesgab", fordi barmen kunne ses (Bolvig 2002, 175). Særken var i middelalderen også af hørlærred, men silkesærke forekom hos de fineste kvinder (Dahl 2006, 25).

Kjolen

Der skal nu ses på den dragtdel, der formodes at have siddet over særken, nemlig dragtdelen med skålspænder. Man har altid opfattet denne dragtdel som en kjole, skønt dens egentlige snit ikke er blevet fuldstændig identificeret. Men eftersom der i forhistorien op til vikingetiden endnu ikke er fundet beviser på, at kvinder gik med bukser, synes kjole-tolkningen stadig mest fornuftig (Dahl 2006, 12). Fremover vil dragtdelen derfor bliver betegnet som en kjole, skønt der i princippet også kan være tale om en kombination af nederdel og bluse.

Stropperne

Der er ingen tvivl om, at mange af skålspænderne har været tilknyttet en dragtdel med stropper. Rester af stropper findes i ti skålspænder fra det 9. årh., syv fra det 10. årh. og i tre spænder, der blot kan dateres til vikingetid (fig. 25). Alle stropperne er lærredsvævede, bortset fra én, nemlig en 2/2 kipervævet strop fra Gerlev-Dråby (id. 1). Ved dragten fra Køstrup er stroppernes fremstillingsmetode blevet undersøgt. Tre af stropperne er fremstillet af båndformede stykker udlærred, der er foldet på langs og sammensyet med kastesting. Den sidste strop er fremstillet af foldet hørlærred, hvorom der er rullet samme type udlærred som ved de tre andre stropper (Rasmussen og Lønborg 1993, 176). Stroppens udseende udadtil var altså vigtigere end den konsekvente brug af samme materialer.

I de fleste skålspænder er der kun fundet rester af en enkelt strop. Det er dog svært at regne med, at antallet af de bevarede stropper i hvert skålspænde nu også er det oprindelige antal, for i teorien kan stropperne være bevaret i den ene ende, men opløst i den anden ende af spænderne. Spænderne kan også være så fragmenterede, at det er svært at se, om de oprindeligt har indeholdt stropper, eller en anden type tekstil kan stadig dække for stropperne. En enlig strop i den ene ende behøver heller ikke betyde, at der har været en tilsvarende i den

anden ende. Som Flemming Bau har demonstreret med stropperne fra Birka-fundet, er det muligt at "skæve" stropkombinationer blot er udtryk for specielle dragtdele (Bau 1981, 17). Bau har dog ikke lavet en rekonstruktion med kun én strop pr. spænde.

Ser man på stroppernes placering, synes de at være ligeligt fordelt mellem nål, nålefæste og nåleholder. Spørgsmålet i denne sammenhæng er dog, hvilket vej skålspænderne har vendt i graven. Desværre er dette sjældent registreret, men i Birkas grave lå skålspænderne oftest med nålefæstet nedad og nåleholdere opad. I Køstrup-graven var spænderne også placeret på denne måde. Det vides ikke med sikkerhed, om alle de danske skålspænder – eller bare en overvejende del – har vendt på denne måde, og spørgsmålet forbliver derfor åbent.

Man må gå ud fra, at såfremt der findes en strop i det ene skålspænde, har der også været en tilsvarende strop i det andet skålspænde. Der findes dog en væsentlig fejkilde, som man må tage hensyn til. En enkelt strop i bare det ene skålspænde kan også stamme fra et ophængningsbånd til redskaber, hvilket åbner for tolkningen af en overkjole helt uden stropper. Forholdet mellem enlige stropper og fund af redskaber i gravene afkræfter dog denne teori, som det ses på fig. 25. Kun i to ud af 11 grave ligger redskabet, i begge tilfælde en kniv, således at det kunne have været forbundet med en strop til det ene skålspænde, og placeringen synes ikke overbevisende. I to andre grave kendes redskabernes nøjagtige placering ikke, og de resterende grave mangler helt redskaber. En enlig strop kan altså sjældent bortforklares som ophængningsbånd, og man må derfor regne med, at en mindst én strop også har eksisteret i det tilsvarende skålspænde.

I teorien kunne en kjole godt fungere med blot én strop i hvert skålspænde. Man ville da sandsynligvis bruge stropper ved skålspændernes øverste del, da den største belastning af tekstilerne findes her. Dette ville passe fint med, at skålspænderne har siddet med nåleholderen opad, således at man let ville kunne hæfte stroppen fast foroven (fig. 44).

Stroppernes inkonsekvente placering tyder dog på, at de fleste kjoler har haft mindst en strop i hver ende af begge skålspænder, således at dragten blev hængt sammen med to stropper for oven og to stropper for neden af skålspænderne. I Birka-materialet har mange af skålspænderne endda indeholdt flere end disse stropper (Hägg 1974, 38). På grund af det spinkle danske materiale, kan det dog ikke umiddelbart antages også at gælde her.

Stropperne synes ikke at have været synlige uden for skålspændets nederste kant. Der er ikke registreret rester af stropper på forsiden eller ud fra randen, således som det kunne forventes, hvis stropperne havde været lange nok. Dette stemmer godt overens med Häggs tolkning af stropperne fra Birka, hvor tekstilet fra selve dragten i nogle tilfælde lader til at sidde under

skålspænderne, hvilket indikerer, at stropperne har været helt skjulte (Hägg 1974, 49). Det virker naturligt nok, at stropperne har haft en praktisk funktion frem for en dekorativ; de har helt enkelt skullet forhindre, at der kom huller i dragten, når skålspænderne skulle monteres.

Hvordan de øverste stropper har taget sig ud, er derimod mere tvivlsomt. Der kan overordnet set udledes to former for rekonstruktioner (fig. 45): 1) Stropperne udgår fra kjolens rygdel og udgør *selve selen*; 2) Stropperne er *syet fast til* en sele, der udgår fra kjolens rygdel. Geijers tolkning fra 1938 af kjolen fra Birka hælder til den første model (Geijer 1938, 154) hvor stropperne udgør selve selerne i kjolen (fig. 46.). Det fremgår derimod ikke præcist, hvordan Hägg tolker de øverste stropper i skålspænderne, men ifølge Baus rekonstruktion af Häggs tolkninger (fig. 47), fungerer stropperne også her som seler (Bau 1981, 14). Baus egen tolkning af Birka-dragten (fig. 48) tyder dog mere på model 2, hvor stropperne er fastsyede til en decideret sele (Bau 1981, 25). Bau lader desuden selerne udgå fra midten af kjolens rygkant, hvilket muligvis giver bedre støtte. Eftersom bagsiden af selerne/stropselerne ikke er bevaret, kan problemstillingen desværre ikke yderligere belyses, men det har næppe heller haft den store betydning for dragtens bæremåde. Endelig er det muligt, at der er blevet gjort brug af begge modeller.

Et spændende iagttagelse er, at der kun er fundet stropper i få skålspænder fra det 10. årh. Eftersom antallet af skålspænder også er faldende, tyder det samlet på, at en ny type bæremåde er ved at indfinde sig i det jyske område på dette tidspunkt.

Selve kjolen

Efter konstateringen af, at en kjole med stropper i skålspænderne har eksisteret, skal det nu undersøges, hvordan kjolen egentlig har set ud. I den sammenhæng ville det være oplagt at se på, hvilke stoftyper stropperne er syet fast til, men desværre er sammenhængende strop- og kjoleforløb stort set ikke bevaret. Det kunne forventes, at en ydre dragtdel ville have en anden væveteknik end en indre, men kun de færreste grave kan fremvise andre tekstiltyper end lærred. Det drejer sig i så fald om 2/2 kiper og en sjælden gang 2/1 kiper eller krystalkiper. Allerede ved denne konstatering ses det, at det danske materiale på dette område adskiller sig væsentligt fra Birka-tekstilerne. Her er størstedelen af kjolefragmenterne af fint krystalkiper, men enkelte eksempler på kjoler i lærredsvævninger findes også (Hägg 1974, 52). I gravene ved Hedeby er der fundet en del skålspænder, men skønt de indeholdt nogle meget fine stropper i hørlærred, blev ingen sikre spor af den tilhørende dragtdel fundet (Hägg 1991b, 277). En stor del af tekstilerne var imidlertid lærredsvævede, og situationen minder altså meget om den, der eksisterer ved det nudanske materiale. Den overvældende andel af lærred

skyldes, at denne binding bruges til både dragtdelene omkring skålspænderne, men også til ligtæpper og –svøb (Hägg 1985, 269).

Det må forventes, at kjolens rygparti ikke er bevaret på selve skålspænderne, eftersom kjolen tilsyneladende ikke er gået højere op end til skulderpartiet (Hägg 1974, 50). Fragmenter af kjolens bagside vil muligvis kunne findes på andre spændetyper, der har siddet lavere end skålspænderne.

Der er således ingen entydige retningslinjer, der kan følges, når kjolen med stropper skal identificeres i det danske materiale. Kun Køstrup-graven viser med sikkerhed en lærredsvævet kjole med stropper, og med et trådtal på 26/10 er den karakteriseret som repsvævet. Interessant nok fremhæver Hägg kun ét fragment fra gravene i Hedeby, der kunne stamme fra en stropkjole, og dette fragment er også repsvævet med et trådtal på 20/14. (Hägg 1991b, 227, 277 og abb. 115,5). Forsøger man at lede efter dragtdele med samme karakteristika i resten af det danske materiale, findes især ligheder ved fundet fra Enghøj 3, A4 (id. 74), der har 22/14 tråde/cm. Tekstilernes binding, kvalitet og udseende minder meget om hinanden i de to fund, og Enghøj-tekstilerne er sandsynligvis også gaufrerede (fig. 49). På fig. 24 er markeret, hvilke fund af lærred/reps, der kunne stamme fra kjolen. Nogle af disse er dog overlappende med repsvævninger, der kunne stamme fra særken, og deres endelige tilhørsforhold er umuligt at bedømme, fordi stratigrafien er ukendt.

Kjolen med stropper kan også være blevet syet af andre stoftyper end lærredsvævninger. Men kun uhyre sjældent ses kiperfragmenter, der kunne tænkes at stamme fra en kjole af denne art, sammen med skålspænder, hvor der faktisk *er* bevarede stropper.

Ved Gerlev-Dråby (id. 1) fandtes et fragment af 2/2 kiper indvendigt i skålspænde A, som også havde en strop ved nålefæstet. Endnu en strop, også 2/2 kipervævet, er fundet i samme skålspænde. Dette tyder på, at stropperne har en tilknytning til 2/2 kiperstoffet, af hvilket der i øvrigt blev fundet flere løse fragmenter. Graven indeholdt også mange lærredsfragmenter, nogle muligvis i hør, der kunne stamme fra særken.

Fra Ødsted By (id. 27) kommer et løst 2/2 kiperfragment i mellemfin kvalitet, og der er fundet stropper i skålspænde A. Kiperfragmentet kunne komme fra den tilhørende dragtdel.

Eftersom de fleste stropkjoler fra Birka er vævet i krystalkiper, er det oplagt at se på de fire danske fragmenter af krystalkiper. Desværre er ingen af dem fra fund, hvor der også er stropper bevaret, men disse kan i teorien godt have eksisteret. Det ene stammer fra Nørre Vosborg (id. 29) og var placeret et ukendt sted, hvorfor det ikke kan bruges til meget i en dragtmæssig sammenhæng. De to andre krystalkiper-fund er fra hhv. Melsted, grav 6 (id. 7)

og Lousgård, grav 22 (id. 11). Begge fragmenter fandtes ved et skålspændepar sammen med lærredstekstil, der kan tolkes som særken. Alene krystalkiperens fine kvalitet viser, at den stammer fra en klædning og ikke et ligtæppe.

Bender Jørgensen har anført, at graven fra Nørre Vosborg, med udelukkende kipervævninger, viser tilbage til en dragttradition fra yngre germansk jernalder (Bender Jørgensen 1982-83, 201). Hägg har opponeret mod dette, da hun mener at andelen af krystalkiper og fine kiperstoffer i det hele taget har været mere udbredt i gravene end fundene viser (Hägg 1985, 269 og 274), og hun henviser til grave med gode bevaringsforhold som Mammen og Oseberg. Der kan dog også være tale om statusforskelle, således at rige folk er blevet iklædt komplicerede kipervævninger af høj kvalitet, mens mindre bemidlede blot har haft lærredsklæder. At Køstrup-graven skulle være en mindre bemidlet kvinde, blot fordi hun har en lærredsvævet kjole, synes imidlertid usandsynligt, da både kjolens blå farve, skålspænderne, brikbåndet og perlerne viser det modsatte. Om der har været en signifikant forskel mellem at have en lærreds- eller kipervævet dragt på, er derfor indtil videre uklart.

Eftersom skålspænderne har været fæstnet til kjolen med stropper og seler, må selve kjolens udformning nødvendigvis være rørformet i sin grundform. Denne form ses allerede i ældre romersk jernalder ved en rundvævet peplos fra Huldremosen ved Djursland, som menes at have været hæftet op på skuldrene (Munksgaard 1974, 144). Længden på vikingetidskjolen fortæller tekstilfragmenterne desværre ikke noget om, da der ikke er fundet tekstiler ved kvindernes underben.

Et længe diskuteret problem omhandler, hvorvidt kjolen har været åben foran, i siden eller slet ikke. Diskussionen har primært taget udgangspunkt i Birka-tekstilerne, hvor Geijer mente, at kjolen havde været åben i den ene side (Geijer 1938, 154), hvilket resulterede i flere rekonstruktionsforslag inspireret af den finsk-baltiske hurstutkjole. Denne består af to stykker stof, der lægges modsat omkring hofterne og hver har et skulderbånd fastsyet ved de øverste hjørner, således at de overlapper hinanden enten bagpå eller ved den ene side (Manninen 1957, Taf. IX) (fig. 50). Kjolen holdes oppe med et bælte, og der er ingen spænder ved stropperne. En af rekonstruktionerne lavet på baggrund af denne kjole ses i Bertil Almgrens *Vikingen* (fig. 51) (1966, 200 f.). Hägg indså, at Birka-kjolen havde mindst fire stropper, og ikke kun to som hurstutkjolen, så nogen direkte parallel kunne der ikke argumenteres for. Hägg mente i stedet, at kjolen havde været helt lukket (fig. 47) (Hägg 1974, 55). Dette var almindeligt accepteret, indtil Bau præsenterede en ny tolkningsmodel i 1981 (fig. 48). Denne består af en kjole, som er åben foran, hvorved særken kan ses. Da mange af Birkas

skålspænder indeholder flere stropper, tolkede Bau disse som et forklæde, der kunne sættes fast nederst i skålspænderne samt et slag, der kunne monteres øverst (Bau 1981, 25). At de mange stropper på denne måde har haft forskellige formål, viser en fin iagttagelsesevne hos Bau. Desværre kan tolkningen ikke direkte overføres til det danske materiale, da stropperne er bevaret i et alt for lille antal. Men omvendt taler intet imod, at Baus rekonstruktion kan have eksisteret.

Køstrup-kjolen viser, at kjolen af og til har været gauffreret foran. En parallel til denne gauffrering findes som før nævnt måske ved Enghøj 3, grav A4 (id. 74), hvor et stykke lærredsvævet tekstil fandtes oven på et af skålspænderne. I grav FN fra Kjølvejen (id. 73) fandtes også et stykke lærredsvævet tekstil, som ligger i tydelige folder oven på skålspændet (fig. 52). Det kan være rester af en gauffrering eller plissering. Ellers er nærmeste parallel til Køstrup-gauffreringen et fund fra Vangsnes i Norge (fig. 53). Det indeholder nogle fragmenter af plisserede uldtekstiler, men det fremgår desværre ikke, om stofferne blev fundet i forbindelse med et skålspændepar og i så fald hvordan (Holm-Olsen 1976, 202). I Birka-gravene findes gauffreringen for det meste i særken, og den synes at have gået ud fra halslinningen over skuldrene, hvilket ikke stemmer overens med gauffreringen på Køstrup-dragten (Hägg 1974, 34 f.). Der findes imidlertid også fragmenter af en enkelt gauffreret overkjole, blot lavet af hør (Lønborg 1999, 263 ff.)

Et fragment fra Hedeby Havn antyder, at kjolen med skålspænder ikke nødvendigvis sad lige ret op og ned, som den ellers er blevet fremstillet på rekonstruktionstegningerne. Kjolefragmentet lader til at have en indsyning i ryggen, hvilket giver god mening, da kjolen i så fald ville gå mere ind i taljen og understrege kroppens form. Syningen lader i øvrigt til at være blevet slidt af et bælte (Hägg 1984, 38 ff.). En interessant tilføjelse i denne sammenhæng kommer fra dragtansvarlig Flemming Lundholm fra Ribe Vikingecenter. Han rekonstruerer gerne skålspændekjolen med mere vidde forneden, da den ellers kommer til at sidde for tæt til kroppen og ligne ”pølseskind” (pers. medd. 3). Dette understreger netop, at kjolen kan have haft behov for indsyede kiler.

Kjole med skålspænder – men uden stropper?

Man kan undre sig over, at der kun er fundet stropper i nogle af skålspænderne. Dette kan naturligvis skyldes bevaringsmæssige forhold, og langt størstedelen af skålspænder i Danmark er fundet uden bevaret tekstil overhovedet. Det er dog en nærliggende tanke, at skålspænderne også kan være blevet arrangeret på dragten uden brug af stropper.

Der er 31 lokaliteter i materialet, som med sikkerhed ikke indeholder stropper (fig. 26). Mange steder drejer det sig om skålspænder, hvor andre former for tekstil er blevet bevaret, og endda fortrinsvist på undersiden af spænderne. Det kan derfor undre, at stropperne ikke er blevet bevaret, såfremt de altså har eksisteret. Et blik på skålspændernes datering afslører, at der ikke synes at være nogen kronologisk forklaring på de manglende stropper; fænomenet ses både i det 8., 9. og 10. årh. Ej heller findes en geografisk sammenhæng, da lokaliteterne er nogenlunde ligeligt fordelt over hele landet, dog med en svag overvægt på Bornholm.

For at kunne bevise, at dragtdelen med skålspænder har siddet fast uden hjælp af stropper, må tekstilerne nødvendigvis være bevarede rundt om nålen og gerne med denne indstukket i stoffet. Det fremgår ikke klart i Bender Jørgensens katalog, hvorledes stofferne præcist har siddet ved nålen, og derfor kan der ikke udledes noget om lokaliteterne herfra.

Af lokaliteter, som jeg selv har undersøgt, synes grav EK fra Kjølvejen (id. 73) at have et skålspænde, hvis nål gennemspidder både et stykke lærredsvævet og et stykke kipervævet stof (fig. 54). Det kipervævede sidder tættest på kroppen og fortsætter om på forsiden af spændet. Det er ydermere kantet med en snor. Der kan her være tale om en overkjole. Funktionen af det lærredsvævede tekstil kendes ikke, men stratigrafien viser, at det ikke stammer fra særken. Der kan muligvis være tale om det forklæde, som Bau har beskrevet (Bau 1981, 25), men her uden stropper.

Fra Lindholm Høje-gravpladsen (id. 21) stammer et par skålspænder, som har rester af mindst én type lærredsstof samt fragmenter af 2/2 kipervævet stof. Lærredstekstilet sidder på nålens forside, dvs. tættest mod kroppen, mens kiperstekstilet sidder på nålens bagside. Der er ingen spor af stropper. Dette indikerer, at kiperstoffet har været stukket igennem nålen, men kun er blevet bevaret på dennes bagside. Skålspændet har derefter siddet ind mod lærredstekstilet fra særken. Samme kombination ses måske ved Bakkendrup, grav 11 (id. 4).

Ved Lousgård, grav 26 (id. 11) findes en interessant kombination, hvor et stykke 2/2 kiperstof er syet sammen med et stykke lærredsvævet stof. Det kan tænkes, at man har manglet stof af den ene eller den anden art, og derfor har syet dragten af flere forskellige typer stof. Men mere sandsynligt er det, at lærredsstoffet er blevet brugt som foer i en dragtdel af 2/2 kiper. Dette ses også i gravene fra Birka, både i form af foer, men også som indre hørkjoler med stropper (Hägg 1974, 54).

Selekjolen uden stropper har efter alt at dømme eksisteret som en variation af stropkjolen. Monteringen af skålspænderne har været anderledes ved, at nålen blot er blevet stukket direkte gennem kjolestof og seler. I teorien kunne der også være tale om en regulær kjole uden seler, hvor skålspænderne blot er blevet fæstnet som pynt. I grav 10 fra Lillevang (id. 8)

blev kun ét skålspænde fundet. Dette lå på kvindens bryst og var omringet af 9 perler i en halvcirkel (Brøndsted 1936, 204). Denne opsætning tyder på, at skålspændets modpart er forsvundet, og at man derfor har fundet på en ny måde at bruge det resterende spænde på. Skålspændet kan have været hæftet midt på brystet af en kjole uden stropper. Det er dog også muligt, at placeringen i graven ikke afspejler den måde, spændet er blevet båret på i virkeligheden.

At bruge skålspænder på stropløse kjoler ville imidlertid fratage spænderne deres praktiske funktion fuldstændigt, og det er derfor mere sandsynligt, at skålspænderne har siddet på en dragt med selefunktion – enten uden stropper eller med nu forsvundne stropper.

Dekorative elementer

Til kjolen med skålspænder har der af og til hørt dekorative elementer. Et silkefragment findes kun i en enkelt grav, nemlig Fløjstrup-graven (id. 22), dateret til det 9. årh. Fragmentets placering er desværre ukendt, så det vides ikke om stykket har siddet over eller under skålspænderne. Ved Viborg Søndersø (id. 75) er der fundet et enkelt samitum-fragment, hvis nærmere kontekst er ukendt. Brugen af silke er primært knyttet til det den yngre del af vikingetiden, og Fløjstrup-graven fremviser med sin ældre datering derfor en interessant kombination af skålspænder og silke. Den lader således til at have været ”forud for sin tid”, når det gælder dragtdekorationer. Det kan ikke udelukkes, at Fløjstrup-kvinden har været af særlig fin herkomst og muligvis beslægtet med kvinderne i de yngre rige grave fra samme egn af Jylland, Hvilehøj (id. 59) og Hørning (id. 70). I sidstnævnte grav, blev der også fundet mulige rester af en bluse med brikbånds-applikationer, som senere skal omtales.

Perler til skålspændedragten ses relativt sjældent både i det 9. og 10. årh.. I det 9. årh. findes de mest på Bornholm, mens de i det 10. årh. synes fordelt over hele landet (Krag 1994, 34 ff.). Ofte er der i dette århundrede kun tale om et lille antal perler i graven, mellem to og otte, men store fund findes også, som ved Lousgård, grav 28 (id. 11), der indeholdt en kæde med hele 41 perler. Perlerne er ofte lavet af glas, dels ensfarvet glas og dels mosaikglas. De findes også i agat, bjergkrystal, sølv, bronze, rav, ben og forskellige stenarter (Petersen 1928, 162). At bruge perler mellem spændepar foran på brystet ses allerede i det 7. årh. (Jørgensen og Nørgård Jørgensen 1997, 59) men fortsætter op gennem vikingetid og endda til middelalderen, hvor parvise støbte spænder med kristne motiver og øskener menes at have haft perlekæder mellem sig (Baastrup og Vang Petersen 2008, 8 ff.).

Selvom perler er relativt sjældne i vikingetidens skålspændegrave, ses brikbånd endnu sjældnere. Kun i Køstrup-graven findes et sikkert brikbånd, der hører til en dragtdel med

skålspænder. Det er tydeligt, at brikbåndet er syet fast til det ene skålspændes nederste strop og oprindeligt har været spændt ud mellem skålspænderne. Løse snore findes også af og til ved skålspænder. De kan have haft mange funktioner, og nogle af dem er formodentlig rester af forskellige dekorationselementer, som ophængningsbånd til perlekæder. Ved graven fra Ødsted By (id. 27) fandtes løs snor ved nålen i skålspænde B, hvilket kunne stamme fra et ophængningsbånd til de fire perler, der også fandtes i graven. Ved Søndregaard, grav 8 (id. 15) og Lillevang, grav 11 (id. 8) fandtes ligefrem en bronzekæde, der havde været brugt til samme formål. Snorfragmenter kan dog også stamme fra ophængningsbånd til redskaber, hvilket vil blive diskuteret nedenfor.

I kvindegravene er der fundet andre smykketyper end de skålformede fibler og det tredje spænde. I 11 af gravene er der fundet bronzearmbånd, som i graven fra Saltuna (id. 14), der indeholdt hele fire armringe. Fingerringe og tåringe ses sjældent i gravene, men er dog repræsenteret i graven fra Nørre Vosborg (id. 29), som indeholdt en spiralfingerring af bronze. I Fyrkat, grav 4 (id. 68) blev fundet to sølvringe ved kvindens fødder, og disse er blevet tolket som tåringe (Roesdahl 1977, 138 f.). Denne form for udsmykning kendes ikke fra andre grave i Danmark, men har paralleller i Østeuropa. At den døde i graven havde en form for tilknytning østpå hænger godt sammen med de andre smykker i graven, som et dåseformet spænde, der typisk findes på Gotland (Rydh 1919, 136 ff.). Gruppen af hængesmykker i databasen er i øvrigt lille og ganske heterogen, og hængesmykkerne ses oftest som stenpendanter eller thorshamre.

Redskabsbånd og bæltter

I princippet burde alle danske kvindegrave fra vikingetiden gennemgås for at kunne analysere placeringen af redskaber i graven i forhold til dragten. Dette rækker imidlertid ud over specialets rammer, og kun materialet fra databasen vil derfor her blive behandlet. Det hyppigst forekommende redskab i kvindegravene med skålspænder er knive med 24 stk. (fig. 27). Det er ikke altid oplyst, hvor kniven var placeret i graven, men der er tendens til en placering ved bælttestedet. Kombinationen af kniv og hvæssesten synes også i det øvrige danske gravmateriale at være placeret ved her (Grøn og Krag 1994, 130), og det samme gælder nøglerne.

At knive, hvæssesten og nøgler har siddet fast i et bælte virker logisk – her er de let tilgængelige og ikke i vejen for det daglige arbejde. Det kan derfor undre, at man på rekonstruktionstegninger af kvindedragten med skålspænder, ofte har valgt at lade disse

redskaber hænge fra et redskabsbånd i skålspænderne, som det ses på Birgit Kristensens rekonstruktionstegning af Køstrup-graven (id. 43, fig. 39) (Lønborg 1993, 170). Redskabsbåndet er tegnet så langt, at det når ned til bæltestedet og derved tilpasses redskabernes placering. I praksis må en sådan foranstaltning være aldeles besværlig at have med at gøre. For at nå fra skålspænde til bæltested må ophængningsbåndet være omkring 30 cm langt, og hvis det ikke fastholdes af et bælte, vil det svinge ud fra kroppen ved den mindste bevægelse. Dermed ville redskaberne let komme i vejen for det daglige arbejde, og svingende knive og sakse er bestemt ikke ufarlige – om end knivene vel oftest har været i skeder.

Som det er redegjort for i afsnittet om stropper, kan enlige stropper i skålspænderne fra databasen sjældent bortforklares som et ophængningsbånd til redskaber. Det samme gælder forholdet mellem snore/løse tråde i skålspænderne og redskaberne (fig. 28). Forekomsten af snore og tråde samt redskabernes placering stemmer ikke overens, og ofte findes der slet ikke noget redskab i graven. De hidtidige tolkninger af redskabsbånd i gravene i stedet for bælte har derfor ikke været bygget på faktiske fund af ophængningsbånd, men derimod på de manglende fund af bæltespænder (Blindheim 1947, 119 ff.). Eksempler på bæltespænder findes faktisk, som ved grav 10 fra Lillevang (id. 8), der imidlertid ikke indeholdt redskaber. At der i mange af kvindegravene ikke findes bæltespænder betyder imidlertid ikke, at dragterne har været uden bælte. Tværtimod fungerer stofbælte med knude- eller snørelukning glimrende, og brikbånd, læderbånd samt andre typer bånd kan have udfyldt denne funktion. I grav A ved Gammelby-Jernevej (id. 87) fandtes en nøgle omviklet med et 2,5 cm bredt lærredsvævet bånd sammen med en kniv og en hvæssesten. Redskaberne kan have været båret i stofbåndet, muligvis som et bælte, men bestemmelsen som kvindegrav er usikker (Stoumann 2009, 142, 189). Dertil kommer, at et bælte ikke bare er praktisk som redskabsholder; det synes også nødvendigt for at holde en rørformet kjole tæt til kroppen og dermed kulden ude.

Dermed er det ikke sagt, at redskabsbånd ikke har eksisteret. I Birka-gravene er brugen af dem mere tydelig, idet båndene her af og til er gjort af metal. Grav 464 indeholdt både en sølv- og bronzekæde, som stadig var fæstnet til både skålspænder og redskaber, og et mere tydeligt bevis for redskabsbåndets anvendelse findes vist ikke (Hägg 1974, 41 ff.). I mange tilfælde er redskaberne desuden fundet højere oppe end bæltestedet (Bau 1981, 26 f.) hvorfor tolkningen af redskabsbånd bedre kan retfærdiggøres.

Det endelige spørgsmål er, om redskabernes placering i graven er en direkte afspejling af den bæremåde, kvinderne benyttede, da de var i live. I en gravkontekst kan mange praktiske

eller religiøse hensyn være blevet taget, og dragtdele, smykker og redskaber er måske ikke blevet lagt præcis, som de er blevet båret. På den anden side har man næppe placeret genstandene fuldstændig anderledes end de oprindeligt har siddet.

Konklusionen er, at redskabsbåndet har eksisteret, men man har tilsyneladende gjort mere brug af det i Birka end i det nudanske område. I Danmark findes redskaberne ved bælttestedet, hvorfor de højst sandsynligt også har været fæstnet her. I princippet er der dog intet, der taler imod, at redskaberne kan have hængt ned fra skålspænderne i en snor, og at denne så er blevet holdt på plads af et bælte. Under alle omstændigheder har *mange af kvinderne brugt bælder*, skønt disse ikke har efterladt sig overvældende spor i gravene.

Kjolen med skålspænder – tradition og inspiration

Brugen af spændepar ved bryst- og skulderregionen er ikke et fænomen, der kun kan relateres til vikingetiden. I det 3. årh. opstod idéen med at hægte perlekæder fast til en fibula på brystet, og dette videreudvikles op gennem yngre jernalder til at blive en smykkekomposition af nåle på skuldrene og forskellige fibler på brystet, ofte med perlekæder imellem. Allerede i yngre germansk jernalder synes seler hæftet på brystspænder at have eksisteret, og således ses en direkte forbindelse til vikingetiden (Mannering 1997, 118). Tekstilmæssigt er der også en klar kontinuitet mellem yngre germansk jernalder og vikingetid, der burde ses under ét i denne sammenhæng (Bender Jørgensen 1986a, 164).

Hvorfra inspirationen til deciderede seler hæftet på skålspænder kommer, har der været delte meninger om. En del forskere mener, at selefunktionen allerede var udviklet i bronzealderen, og der henvises til mandskofterne, som har seler over den ene skulder (Andersen 1937, 77; Nylén 1947, 168). Dette kan være rigtig nok, men sele-idéen lader i så fald til at forsvinde nogle tusind år for så igen at opstå i vikingetidens kvindedragt. Skønt spor af deciderede seler hverken er fundet i kvindedragten fra bronzealderen, førromersk eller romersk jernalder, kan seler i princippet godt have eksisteret uden at være synlige i det arkæologiske materiale. Andre forskere har forsøgt at bevæge sig baglæns i tid fra den førnævnte finsk-baltiske hurstutkjole til vikingetidens kvindedragter. Hald og Bau henviser til, at kjolen minder om dragten i vikingetiden (Hald 1950, 378 og Bau 1981, 32 ff.). At den finsk-baltiske kjole minder om vikingekjolen behøver dog ikke at betyde, at dragtformen oprindeligt er opstået her – kun at den har eksisteret der længere tid end andre steder.

I det hele taget er oprindelsesstedet for seler og skålspænder svært at finde, da brugen af skålspænder eksisterede i hele Norden samt i Rusland og på De Britiske Øer (Jansson 1985, 12). Skønt udbredelsen af spænderne altså var omfattende, kan der dog let have været lokale

traditioner for dragtens detaljer, som selernes udseende og særkens snit. Brugen af skålspænderne synes at have sit epicenter i Sverige og Norge, hvorfra langt de fleste af spænderne stammer.

Kjolens nye rekonstruktion

Efter at have gennemgået tekstilfragmenterne fra de danske kvindegrave med skålspænder, må rekonstruktionen af dragten med skålspænder revurderes.

For at begynde med det eneste sikre element i dragten – skålspænderne – har disse siddet fast i stropper i de fleste tilfælde, men en variation uden stropper fandtes også. Stropperne har været fæstnet til en rørformet kjole, typisk af lærredsreps eller 2/2 kipervævet stof, og den har muligvis været indsyet i ryggen. Den kan ydermere have været åben foran og have haft et forklæde, men den helt lukkede kjole har også været brugt. Mellem skålspænderne har kjolen af og til været gauffreret, men hvor langt ned over kjolen, gauffreringen strakte sig, vides ikke. Over kjolen har kvinderne båret bælte, hvis formål enten har været at bære redskaber som kniv, saks og hvæssesten eller at holde et redskabsbånd fra skålspænderne ind til kroppen. Det vides ikke, hvor langt ned kjolen har gået, eller om særken har kunnet ses indenunder. Mellem skålspænderne har mange af kvinderne haft perlekæder fæstnet. Nogle af kjolerne har desuden været prydet af brikvævede bånd.

Som det fremgår, kan der ikke opstilles én enkelt rekonstruktion af skålspænde-kjolen. Ligesom kvinder i dag er forskellige, var vikingetidens kvinder det også, og brugen af stropper, forklæde, gauffreringer, indsnit og bælte har været afhængig af personlig smag, funktion og sandsynligvis også status. Der ligger mange skjulte betydninger gemt i disse dragtelementer, som desværre ikke uden videre kan aflæses i dag.

Andre kvindedragter

Skønt skålspændedragten er blevet kendetegnende for vikingetidens kvindedragt, fandtes der andre former for kvindedragter i denne periode. Store gravpladser uden skålspændefund, som Stengade (id. 45) og Hesselbjerg (id. 65) indikerer, at en helt anden mode herskede her blandt kvinderne (Skaarup 1976 og Andersen og Klindt-Jensen 1970). Desværre er netop manglen på metaller skyld i, at fragmenter af disse kvindedragter sjældent er bevaret. Hvor der endelig er metaller, drejer det sig oftest om det tredje spænde samt af og til tråde af ædelmetaller, og således er igen de finere kvinders dragt mest synlige i det arkæologiske materiale. De 22 kvindegraven uden skålspænder i databasen er hovedsagelig dateret til det 10. årh., og således

kunne brugen af en dragt uden skålspænder have en kronologisk forklaring: Moden skifter simpelthen. Man skal dog huske på kvindegravene fra det 9. årh., som hverken indeholder skålspænder eller tekstil. Det er umuligt at vide, om de gik med en selekjole eller en helt anden kjoletype. Indtil videre kan der kun udledes information om kjolerne fra det 10. årh.

Overkjolen uden skålspænder har ikke efterladt sig mange spor i tekstilmaterialet. At tekstilerne oftest findes bevaret ved det tredje spænde gør, at fragmenterne er små og ikke særlig informationsrige. Man kan heller ikke umiddelbart regne med, at det tredje spænde har siddet fast i netop kjolen. En grav fra Korshøj har imidlertid flere lag tekstiler bevaret på et ligearmet spænde, og trods en uklar stratigrafi, antydes det, at kjolen kunne være af 2/2 kiper. Et trefliget spænde fra Lejre, grav 893, havde også 2/2 kiper på bagsiden.

I det komparative materiale i gravene fra Birka er ikke megen hjælp at hente. Kun stropkjolens rekonstruktion bliver behandlet af Hägg og Geijer, og der nævnes ikke andre typer kjoler i deres publikationer. Derimod fandt Hägg fragmenter af en kjoletype uden skålspænder ved tekstilfragmenterne fra Hedeby's havn og boplads (Hägg 1984, 51 ff.). Kjolefragmentet er lavet af 2/2 kiper og tilskåret, så det sidder ind til kroppen (fig. 80). Kjolen havde lange, smalle ærmer og var fodlang samt farvet. Tilskæringen viser hen mod den middelalderlige kjoletype, hvor det netop er kroppens former og ikke stofbanens form, der tages hensyn til i dragten (Hägg 1984, 214). Der ses altså tilsyneladende et skift fra en enkel form for kvindekjole til en mere kompliceret form ved overgangen til det 10. årh. Hägg antyder desuden, at der ses en sammenhæng mellem tekstilernes vævning og dragtdelene, således at lærredsbindinger bruges til særke, skjorter og stropkjoler, mens 2/2 kiperen bruges til kjolen uden skålspænder (Hägg 1984, 215). Dette stemmer godt overens med tekstilmaterialet fra det nudanske område.

Det er dog vigtigt at huske på, at tekstilmaterialet fra Hedeby's havn og boplads netop ikke stammer fra grave som det danske tekstilmateriale. At kjolefragmenter generelt savnes i gravene kan derfor have en funktionsbestemt årsag, og det kan tænkes, at mange kvinder i slutningen af vikingetiden kun blev begravet iført en særk. Dragtsmykkernes tilstedeværelse antyder dog, at dette ikke er tilfældet, og de manglende kjoler skal derfor nok snarere ses som et udtryk for, at det tredje spænde ikke har siddet i direkte kontakt med kjolen.

Fornemme kvinder

Fra det 10. årh. findes en række kvindegrave med et ekstraordinært kostbart dragtudstyr. Det drejer sig om gravene Fårup (id. 55), Hvilehøj (id. 59) Fyrkat, grav 4 (id. 68) Hørning Kirke (id. 70) Enghøj 3, grav A1 (id. 74) og Fjordglint grav K5011 (id. 83). I alle gravene blev der

fundet rester af guld- og/eller sølv-indvirkede brikbånd, og i flere af gravene er der fundet blå- og rødfarvede tekstiler – farver, der indikerer høj status.

Gravene menes at være inspirerede af den frankisk-byzantinske mode, som ved brugen af silke, guld, sølv og broderier lader til have tilknytning til kristendommen (Krag 1988-89 og 2003b). Kristne elementer findes også i de danske grave, som det ses ved et tekstilfragment med et indvævet, ligearmet kors fra Hvilehøjgraven (fig. 55). Graven fra Hørning Kirke udmærker sig i denne sammenhæng ved netop at være fundet under en kirke. Da alle gravene er vognfadingsgrave, synes der at være en sammenhæng mellem denne gravform og den fine kvindedragt, og ydermere er det værd at bemærke, at alle gravene stort set stammer fra det samme område, nemlig Viborg/Randers-egnen. Der lader således til at have været en samling af elite-kvinder i dette område i det 10. årh., og det er en nærværende tanke, at de kan have været direkte tilknyttet Jelling-dynastiet (Krag 1988-89, 356).

Om selve dragtens udformning, er der desværre ikke meget at sige ud fra det arkæologiske materiale. Ofte er kun selve metallet fra de brikvævede bånd bevaret, og registreringen af båndenes placering i graven er som sædvanlig mangelfuld. Ved udgravningen af Hørning Kirke lykkedes denne registrering imidlertid, således at en mulig dragtopsætning kan anes. Det lader til, at kvindens brikbånd (fig. 56) har kantet et hovedslør eller kappe, som har siddet over panden og derefter er gået ned til knæene. Krag sammenligner båndet med Jomfru Marias påklædning i et motiv fra det 13. årh. i kirken Maria in Cosmedin i Rom (fig. 57) (Krag 1994, 54). Men så langt væk i tid og rum behøver man ikke at gå. Samme motiv findes også i Danmark på et kalkmaleri med en datering tættere på Hørning-kvindens. Kalkmaleriet er fra Hvorslev Kirke og dateret til 1125 (Bolvig 2002, 91). Her ses det tydeligt, at kappen eller sløret er kantet af et bånd. Det må selvfølgelig have in mente, at kalkmalerne var inspirerede af udenlandske forbilleder, og motivet er i sin grundform ikke dansk (Fentz 2004, 153). Hørning-kvindens resterende brikbånd lå ved skuldrene, ved handledet og ud for lårbenet. Den nærmeste parallel til dette er den såkaldte tunika fra Birka, der havde brikvævede silkebånd ved afslutningen af ærmerne og på forsiden af dragten (Hägg 1974, 92). Selve blusen var nok af uld. Forskellen mellem lokaliteterne er blot, at bluserne i Birka blev brugt under stropkjolen, mens den mulige bluse i Hørning-graven bruges ved en dragt uden skålspænder. I Birka er der også fundet kvindegrave med brikbånd direkte på kranierne, hvilket igen må siges at være en parallel til Hørning-gravens slør.

Ved Fyrkat, grav 4, fandtes adskillige rester af guld- og sølvtråd spredt ud i graven. Nogle af dem stammer sandsynligvis fra brikbånd, mens andre kan være fra broderier på dragten. I en endnu upubliceret artikel er graven forsøgt rekonstrueret, og her er hentet tydelig

inspiration fra Hørning Kirke, eftersom også Fyrkat-kvinden er blevet udstyret med et langt slør fra panden (fig. 58) (Karg, Mannering, Baastrup og Pentz 2009). Fragmenterne af guld og sølv er dog for sporadiske til at underbygge et sådant slør, og med tanke for det øvrige gravudstyrs tilknytning til det gotlandske område, må man være forsigtig med at rekonstruere dragterne ens.

Hvilehøj-graven indeholder ikke blot brikbånd, men også mange andre forskellige tekstilrester. Fire forskellige silkevævninger og seks forskellige uldvævninger kunne analyseres, deriblandt var lærredsbinding, 2/1 kiper og gåseøjekiper (Skals 2009, 1f.). Tekstilerne er i dag meget fragmenterede, men ved hjælp af Magnus Petersens illustrationer af tekstilernes tilstand lige efter udgravningen, får man en fornemmelse for stoffernes udseende. Snittet er dog stadig meget diffust, men brikbåndene lader til at have siddet på en pelsforet dragtdel i røde og blå eller grønne farver, se fig. 59. Det kan umiddelbart bedst tænkes at være en kappe eller jakke.

Kvindernes overklædninger

Såfremt kvindedragten i gravene har indeholdt en form for overtøj, skulle dette kunne findes på oversiden af skålspænderne. *Jakken* ses som en dragtdel, der har ærmer og er åben foran, mens *kappen* defineres som et stort stykke tekstil, der slås om skuldrene uden ærmer. Da de danske arkæologiske fragmenter imidlertid er for små til at kunne bestemme den præcise dragtdel, må de her samles i en fælles gruppe af overklædninger.

Interessant er det, at 2/1 kiper lader til kun at stamme fra overklædninger. Den findes oven på skålspænderne fra Rytterkær, grav 112 (id. 80), hvor tekstilet endda synes valket. 2/1 kiper findes også oven på det lille runde halsspænde fra Stengade, grav BØ, samt oven på forskellige jerngenstande fra andre grave, og bindingen forekommer i alle kvaliteter. En tolkning lyder på en kappe, og dette skal ses i lyset af, at flere 2/1 kiperfragmenter fra mandsgravene også synes at stamme fra kapper, hvilket skal diskuteres i afsnittet om mandsgravene.

Ved Enghøj 3, grav A4 fandtes fragmenter af et meget groft, 2/2 kipervævet stof oven på skålspænderne samt oven på det tredje spænde. Folder i stoffet antyder, at det har været en slags overtøj, som er blevet lukket på forsiden – men ikke af det tredje spænde, da dette jo fandtes under stoffet. Det drejer sig derfor sandsynligvis om et ligtæppe. Samme type meget grove 2/2 kiperstof fandtes oven på skålspænderne fra Kjølvejen, grav EE og FN (id. 73) samt

muligvis ved Rytterkær, grav 198 (id. 80), og tekstilerne i disse grave tolker jeg også som ligtæpper.

I gravene fra Hedeby findes rester af mulige kvindekapper i fint krystalkiper, hvoraf den ene har været tydeligt rødfarvet (Hägg 1991b, 277). I Birkas kvindegrove er der fundet fragmenter af jakker, der ofte er vævet af krystalkiper og dekorerede med silke-applikationer (Hägg 1974, 94). Derimod indrømmer Hägg, at spor af kappen næsten er umulige at identificere, pga. manglende snit og sømme, og hun betvivler at kappen overhovedet er at finde i Birkas kvindegrove (Hägg 1986, 63).

Rester af overklædninger kan også findes på det tredje spænde. Skønt placeringen af spændet ofte er ukendt, synes der at være en tendens til, at både ligearmede, trefligede og store runde spænder netop sidder på brystet af den døde – og ikke ved halsen som det lille runde spænde (fig. 23). Funktionen som lukkespænde til overtøj er derfor oplagt, og ved et trefliget spænde fra Rubjerg fandtes endda ved nålen en strop, der kan være den del af en lukkemekanisme. En lignende lukkefunktion ses ved det tredje spænde fra mange af Birkas grave, og spænderne tilknyttes jakkerne som lukkespænder (Hägg 1974, 95). Jakkerne må da have haft en lige og ikke en skrå lukning (Mannering 2006, 195).

I Danmark ses en østlig udbredelse af de ligearmede spænder, mens de trefligede har en vestlig udbredelse (Krag 1994, 34). Der synes dog ikke at være forskel på de typer tekstil, spænderne bliver hæftet til; dette er for det meste forholdsvis grov lærredstekstil, som ses ved lokaliteterne Brynshøj, N19 (id. 71) Enghøj 3, A4 (id. 74) og Gerlev-Dråby, XIV (id. 1). At man har fæstnet det tredje spænde til lærred og ikke kiperstoffer, som ved Birkas trøjer, er mærkværdigt, men brugen af anderledes stoftyper i det danske og det svenske område sås også ved stropkjolen. Enkelte 2/2 kiperstoffer findes dog i det danske materiale, som på det pæreformede spænde fra Fløjstrup-graven (id. 22). Johannes Brøndsted oplyser, at der også har siddet lærredsstof på bagsiden (Brøndsted 1936, 99) og eftersom spændet blev fundet ved ligets hals, kan lærredstekstilet stamme fra særken, mens kiperfragmentet kan være fra et stykke overtøj.

Det kan også tænkes, at det tredje spænde i mange af gravene ikke var spændt på decideret overtøj, men i stedet forskellige former for tørklæder og hovedsvøb. Et tørklæde har måske været en mindre fast del af klædedragten end særken og kjolen, hvilket kan forklare, hvorfor det tredje spænde ikke er med i alle gravene. Endelig kan spændets vekslende tilstedeværelse skyldes, at et tørklæde eller spændet selv har været et symbol på ægteskabet, som det sås i middelalderen (Nørlund 1941, 55).

Sammenfattende kan jeg konkludere, at spor af overtøj i de danske kvindegrave eksisterer, men hvilken typer overtøj, der er tale om, er usikkert. 2/1 kiperfragmenterne tolkes som rester af kapper, men de forekommer ikke hyppigt. Det kan tænkes, at man har i flere tilfælde medgivet kappen som en slags gravgave ved siden af den døde, eller også var det ikke skik og brug at få kappen med i graven overhovedet. De forholdsvis grove lærredsvævninger på det tredje spænde er ikke rester af en kappe, men har derimod ligheder til Birkas jakke. Vævetypen kunne dog også pege mod tørklæder.

Kvindernes overklædninger – baggrund og udvikling

Kappen bruges vedvarende op gennem ældre og yngre jernalder i forskellige materialer og snit (Mannering 2006, 191). I yngre jernalder findes beviser på kappen kun i form af fiblernes placering, hvor mænd synes at have kappen lukket på skuldrene, mens kvinderne har den lukket på brystet. Motiver på guldgubberne og andre ikonografiske kilder understreger også kappens eksistens (Mannering 2006, 72 ff.). Halvcirkulære kapper bruges langt op i middelalderen som den primære form for overtøj (Fentz 2004, 162).

Arkæologiske fragmenter af jakker kan ikke dokumenteres før vikingetiden, men enkelte guldgubber viser jakker på kvinder, og således kan dragtdelen spores tilbage til yngre germansk jernalder (Mannering 2006, 195 f.). I middelalderen har kvinderne tilsyneladende gjort mere brug af en kappe end en jakke som overtøj, og kvindejakker kendes, så vidt vides, ikke, hverken i det arkæologiske materiale eller i ikonografien.

Sammenfatning af kvindedragten

Jeg kan konkludere, at kvindedragten i vikingetiden har bestået af flere forskellige elementer, hvoraf nogle er mere synlige end andre i det arkæologiske materiale. Stratigrafierne på skålspænderne viser, at de fleste dragtdele omkring spænderne har været af lærred, men enkelte indslag af 2/2 kiper, 2/1 kiper og krystalkiper ses også. Mange af lærredsfragmenterne stammer fra en særk, der primært var lavet af hvidt eller naturfarvet hør i en balanceret, mellemfin kvalitet. Særken gik højt op i halsen, hvor er lille rundt spænde, især i det 10. årh. har lukket halsslidsen. Særken havde muligvis ærmer og indsyede kiler, og den var glat og ikke gauffreret.

Over særken har i gravene med skålspænder siddet en kjole med seler. Kjolen var enten lærreds- eller kipervævet og rørformet i snittet. Den var muligvis indsyet i ryggen og formodentlig hellang. Skålspænderne var hæftet på kjolens forside, således at spændet sad

fast til kjolen i den ene ende og i selerne i den anden ende; enten gennem stropper eller direkte gennem stoffet. Til skålspænderne har man muligvis også hæftet et forklæde. Forsiden af dragten kunne pyntes med gauffrering, perlekæder og brikbånd. Kvinderne bar deres redskaber i bæltet, men ophængningsbånd til redskaber har muligvis også forekommet.

I det 10. årh. aftager brugen af skålspænder. Den nye kjoleform har ikke efterladt sig mange spor i det arkæologiske materiale, men fra Hedeby kendes tilskårede kjoler med lange ærmer, der viser hen mod den middelalderlige kvindedragt. Det formodes, at kvinder i det danske område også har gjort brug af denne kjoletype. Nogle få kvinder ved Viborg/Randers-området har haft dragter udsmykket med brikbånd i guld- og sølv, hvilke kunne stamme fra slør eller en klædning på overkroppen.

Fragmenter af overtøj er få i gravene, men det tredje spænde har muligvis været lukkespænde ved en jakke eller holdt et tørklæde fast. Spor af kapper er få, hvilket må skyldes at de enten er blevet lagt ved siden den døde, eller at de slet ikke er kommet med i graven.

7. TEKSTILER FRA MANDSDRAGTEN

Den ”klassiske” viking vil af mange blive beskrevet som en temmelig usoigneret, vild mand, med horn i hjelmen, og som plyndrer, voldtager og drikker mjød. Dette billede er efterhånden blevet fasttømret i manges bevidsthed, og det er derfor interessant at se på, hvordan den virkelige viking har taget sig ud. Myten om horn i hjelmen stammer til dels fra den første opførelse af Wagners Nibelungens Ring fra 1876 i Bayreuth, hvor professor Carl Emil Doepler skabte kostumerne (bilag 9). Af ukendte årsager forsynede han vikingerne med horn i hjelmene. To små svenske hængefigurer fra hhv. Birka og Ekhammar i Sverige, har faktisk horn i hjelmen (fig. 60) (Mannering 2006, 150), men at vikingetidens mænd selv har brugt horn i hjelmen, findes der endnu ingen arkæologiske beviser for.

Eftersom mandsdragten ikke har haft samme standardiserede smykkeudstyr som kvindernes, findes i mandsgravene bevarede tekstilfragmenter på mange flere forskelligartede genstande. Det kan dreje sig om knive, spyd, jernfragmenter og økser. Den individuelle placering af genstandene i hver grav gør, at gravplaner og registreringer af genstandens horisontale og vertikale placering bliver ekstra vigtige. Smykker og nåle kan dog hjælpe med til at genskabe dragtens oprindelige udseende. Alle mandsgravene, undtagen grav 4 ved Bakkendrup (id. 4) er dateret til det 10. århundrede, hvorfor udviklingen af mandsdragten i vikingetiden desværre ikke kan analyseres.

Fig. 29 er en oversigt over tekstilerne fra de sikre mandsgrave, og fig. 30 viser fordelingen af mændenes tekstiler i procenter. Ud af 65 bestemmelige bindinger, udgør lærredstekstilerne 67%. Heraf er 12 fragmenter af lærredsreps. Dernæst kommer brikvævningerne med 10%, efterfulgt af 2/1 kiper og samitumvæning på hver 5%. De resterende kipervævninger udgør 7%. De resterende bindinger består af en panamavævning, en nålebinding samt et virket bånd og udgør samlet 6%. Den store andel af dekorative elementer skal ses på baggrund af inddragelsen af Mammen-fundet (id. 53), der indeholder flere og bedre bevarede fragmenter end alle de andre mandsgrave til sammen. Tallene er derfor sandsynligvis ikke helt repræsentative for vikingetidens mandstekstiler som helhed. Der skal nu ses nærmere på tekstilerne fra Mammen.

Case study: Mammen-graven

Ser man overordnet på tekstilmaterialet fra vikingetiden, ligner meget af det hinanden. De fleste lokaliteter indeholder små tekstilfragmenter, som ofte kun kan analyseres minimalt. Men af og til dukker fund op, som virkelig sætter milepæle i tekstilforskningen. Et sådan fund er Mammen-graven (id. 53).

Historien om Mammen-graven er velkendt inden for arkæologien. I 1868 blev højen Bjerringhøj ved Mammen nær Viborg gravet væk, da grundens ejer skulle bruge noget jord til at fylde en lavning (Iversen, Näsman og Vellev 1991, 7). Herved opdagede man en meget rig kammergrav, dateret til 970-71. Kun ved heldige omstændigheder lykkedes det at redde de fundne genstande og tekstiler (Vellev 1991, 11 ff.). Udover en mængde fine gravgaver, som to økser, heraf den ene med indlagt sølvdekoration, en bronzekedel, en træspand og et voksllys, fandt man forholdsvis store fragmenter af meget velbevarede tekstiler i overordentlig fin kvalitet (Iversen og Näsman 1991, 45 ff.).

Fig. 61-62 viser et udpluk af Mammen-tekstilerne. Til de mest markante tekstilfund hører de såkaldte kappebånd (NM C137) der er af lilla lærredsvævet silke, og som har et nålebundet midterstykke i guld- og sølvtråd. For neden er båndene dekoreret med først et brikvævet bånd, også i guld- og sølvtråd; dernæst to uldpolstrede vulster, hvor af den nederste er inddelt i 7 felter. Vulsterne har også haft indvendige stivere af horn eller hvalben (Hansen 1991, 145). I siderne er kappebåndene afsluttet med fine tungesting i silketråd. Til dragten hører også to lilla silkearmbånd eller –manchetter (NM C138), der hver er pyntet foroven med et brikvævet bånd i guld- og sølvtråde og har to uldpolstrede kanter nederst. Armbåndene har en indvendig omkreds på 23 cm og en bredde på 3 cm (Østergård 1991, 133).

De fleste tekstiler er dog fragmenter, hvis nærmere funktion ikke kendes. Det gælder de mange uldfragmenter i 2/1 kiperstof, som har diverse påsyede broderier (NM C135a). Også det blå gazestof (NM 135b) flere brikvævede og virkede bånd (NM 136a-c), aflange stykker af samitumsilke med hjertedekoration (NM C140) samt to polstrede silkefragmenter (NM C139) kan ikke umiddelbart placeres. Dertil kommer en mængde mindre fragmenter af forskellige vævninger.

Mammen-tekstilerne er det fund fra Danmarks vikingetid, der indeholder de fleste og bedst bevarede tekstiler. Det har de største fragmenter og udviser en mangfoldighed af bindinger, brikbånd og broderier. Alligevel har det indtil nu været temmelig kompliceret at tolke fundet, ikke mindst pga. den manglende registrering af genstandenes placering i graven.

Heller ikke den døde's køn kan hjælpe tolkningen på vej. Graven er traditionelt blevet tolket som en mandsgrav pga. økserne, men en undersøgelse af skeletdelene i 1872 viste, at skønt knoglerne stammede fra et fuldvoksnet, velbygget individ, var højre spole- og albueben dog svagere end resten af kroppen (Iversen og Näsman 1991, 45). Dette kunne tyde på en sammenblanding af et mands- og et kvindeskelet. Knoglerne er i dag desværre forsvundet, og eftersøgninger på både Nationalmuseet og Panum-instituttets antropologiske afdeling har ikke givet resultat. I 1986 blev en genudgravning af Bjerringhøj foretaget, hvorved nye små knoglefragmenter fremkom. Jeg har undersøgt fragmenterne, men desværre er kun et enkelt fragment en knogle, mens resten er botaniske fragmenter. Knoglestumpen (VSM E545 x050b) stammer muligvis fra et menneske, men kan ikke nærmere identificeres, endsige bruges til kønsbestemmelse (fig. 63).

At den afdøde kunne være en kvinde, understreges yderligere af de to armbånd, hvis indre diameter er 6,5 cm, altså temmelig lille. Diameteren skulle øges med mindst 3 cm for at kunne komme ind over en gennemsnitlig mandshånd (Hansen 1991, 146). Indtil videre står det dog stadig hen i det uvisse, om Mammen-personen var en mand eller kvinde, og den gængse tolkning som mand skal derfor anvendes her.

I 1991 forsøgte en gruppe forskere at genskabe Mammendragten. En sådan rekonstruktion er oplagt at forsøge sig med, når nu tekstilerne er bevaret i større fragmenter, men indstillingen til projektet var fra begyndelsen at *"...så ødelagte, som Bjerringhøjtekstilerne er, er der i dem intet at hente med hensyn til dragtens udseende"* (Munksgaard 1991, 151). I stedet for at tage udgangspunkt i selve tekstilerne, valgte man derfor at fremdrage en illustration fra det engelske håndskrift Liber Vitae fra 1031, forestillende Knud den Store og hans Dronning Emma (fig. 64). Illustrationen viser mange ligheder med elementerne fra Mammen-dragten, men det var vovet at regne med, at snit og dragtdele ville stemme overens.

Forskerne bag rekonstruktionen indrømmede da også, at nogle af dragtdelene bevidst var udført ukorrekt, mens andre helt blev valgt fra (Bender Jørgensen 1992, 35 ff.). Så skønt der blev lagt mange kræfter i at fremstille stofferne på den tekstiltekniske rigtige måde af dygtige kunsthåndværkere, var det uundgåeligt at dragten ville ende som en sær hybrid mellem Mammen-dragten og Knud den Stores klæder. I de forskellige artikler, der efterfølgende blev skrevet om rekonstruktionen, veksler forfatterne mellem, om det er Knud den Stores dragt eller Mammen-dragten, der hovedsageligt skulle rekonstrueres (Munksgaard 1991, Bender Jørgensen 1992).

Jeg har selv undersøgt Mammen-tekstilerne endnu engang. Jeg har da kunnet konstatere, at fragmenterne rigtig nok er meget uoverskuelige at sammensætte. Ved hjælp af nutidens teknologi bør det dog være muligt at tage fotos af alle fragmenterne og forsøge at sammensætte dem i Photoshop eller andre billedbehandlingsprogrammer. Tidsperspektivet i en sådan opgave rækker dog ud over specialets rammer, og indtil videre må vi nøjes med en rekonstruktion, der ser således ud:

Personen har været iført en kappe med kappebånd (NM C137). At kappebåndene faktisk stammer fra en kappe, synes datidens ikonografi at understrege; både i Liber Vitae, hvor Knud den Store og Dronning Emma har kappebånd, men også på Bayeux-tapetet, hvor Hertug Vilhelm en enkelt gang ses afbildet med kappebånd (fig. 65). Mammen-kappen har været foret med pels (NM C143) og sandsynligvis kantet med en maskebort (NM C135a). Hvad selve kappen har været lavet af, er mere uklart. Det kan være det grove lærredsvævede stof (NM C135c), men denne vævning passer dårligt med stoftypen på de andre kapper, se nedenfor. De store fragmenter af ubroderet, kipervævet (NM C135?) stof passer bedre, men deres tilhørsforhold til Mammen-graven er usikker. Det broderede 2/1 kiper stof (NM C135a) kan også stamme fra kappen, hvilket deres mængde antyder. Nogle fragmenter synes dog tilskårede; det gælder især leopard-fragmentet, der kan være tilpasset en skulder. Under alle omstændigheder, har der under kappen siddet en dragtdel med ærmer, der blev afsluttet af de to silkearmbånd (NM C138). Dragtdelens halsudskæringen har været kantet med de to rouleauer (NM C139). De to samitum-stykker (NM C140) samt silke-brikbåndet (NM C136b) hører sandsynligvis også til denne dragtdel. Der kan være tale om en kjortel eller jakke (NM C135c).

Rester af en underklædning som skjorte findes muligvis i det lille blå gazevævede stykke stof (NM C135b), og netop gazevævning til skjorter er påvist i Hedeby (Hägg 1991a, 156). Fragmentet kan dog også stamme fra et par pludderbukser (sammenlign med fig. 73). Det

lærredsvævede bånd (NM C135d) eller det virkede bånd (NM C136c) have været benviklere om en lang strømpe. Der fandtes ingen fragmenter af sko.

Placeringen af det uldne brikbånd (NM C136a) kendes ikke umiddelbart, men det har været fæstnet til fragment NM C135b, der har et tydeligt mønster efter brikbåndet (fig. 61.).

Til dragten hører også 10 guldblik-hængesmykker, der menes at have været fæstnet til kappebåndene (Iversen og Näsman 1991, 49). Samme type hængesmykker er fundet i Fyrkat grav 4 (id. 68) hvor de menes at stamme fra et hængesmykke med paralleller til det østlige Europa (Roesdahl 1977, 101). Hængesmykkerne fra Mammen kan muligvis have siddet i korsform foran på brystet, hvilket blev iagttaget af en af udgraverne, men påstanden er usikker (Iversen og Näsman 1991, 49). Flere kristne elementer var at finde i graven, som det store vokslys samt mange af de broderede motiver. De to modsatstillede dyr med et træ imellem har deres paralleller over store dele af Europa i vikingetid og middelalder, som på et pudebetræk fra Knud den Helliges grav, dateret til 1101 (fig. 66) (Østergård 1980, 90 ff.). Til Mammen-dragten hører et bælte, hvorfra en remendedup og muligvis to læderremme stammer (NM C142).

Gåden om Mammen-dragten er stadig langt fra løst, og der er behov for yderligere undersøgelser, hvilket der forhåbentlig i fremtiden vil være tid og råd til.

8. MANDSDRAGTENS ELEMENTER

Det største problem ved mandsdragterne er gravenes ringe antal. Eftersom de sikre mandsgrave kun tæller 18 stk. og de usikre 13 stk., er det ikke nemt at analysere mandsdragten til bunds, endsige nå frem til overordnede kronologiske og geografiske modestrømninger. Desuden er den præcise placering af genstandene med tekstil sjældent registreret, så det er en næsten umulig opgave at vurdere, hvor tekstilet måtte stamme fra.

Skjorte

Mandens underklædning bliver i litteraturen ofte kaldt *tunika*, men eftersom tekstilfragmenterne stammer fra det danske område, skal i stedet for den latinske betegnelse her bruges det nordiske ord *skjorte*. Ordet kommer af *skyrta*, der i den oldnordiske litteratur netop bruges om en indre klædning, ofte af hør (Dahl 2006, 17).

En næsten fuldkommen skjorte stammer fra Viborg Søndersø (id. 75), hvor den blev fundet i et stolpehul ved en udgravning i 1984 (Fentz 1998). Skjorten er af ufarvet lærredshør i en mellemfin kvalitet med et trådtal på 20/12 og med spor efter slid. Den er skabt i ponchosnit af

én lang stofbane, med tilskåret kant i venstre side og ægkant i højre (fig. 67). Skjorten har haft lange ærmer, sandsynligvis syet af to stofbaner hver, som snævrer til ved håndleddene. Skjorten passer til en spinkel mand på ca. 175 cm/ 66 kg, og er gået ned over bælttestedet (Fentz 1998, 251).

Ingen andre lokaliteter kan fremvise en skjorte i samme bevaringstilstand som Viborg-skjorten. Visse fragmenter fra de resterende grave, kan dog i mindre grad supplere fundet. I grav FII på Stengade (id. 45) fandtes to mænd i samme grav. På skelet B sås ved udgravningen rester af fint stof på underarmene, hvilket kunne være hør. Tekstilet forsvandt ved luftkontakt og er derfor hverken analyseret eller fotoregistreret. En forsigtig tolkning lyder på en skjorte i fint hør (Bender Jørgensen 1976, 208).

I grav 1 fra Brandstrup (id. 54) fandtes rester af groft lærredstekstil i hør med trådtal 10/11 ved den døde hofte. At tekstilet er af hør indikerer, at der kunne være tale om en skjorte, som er nået ned over mandens bælttested.

En grav med usikker mandlig kønsbestemmelse stammer fra grav 6 i Hingelbjerg (id. 50) hvor en spydspids af jern og et remspænde er fundet. Spydspidsen er dækket af forholdsvist groft, lærredstekstil på den ene side, med trådtal 11/8. Da den har ligget hen over den døde bryst, kan det forventes at tekstilet stammer fra en skjorte. Tekstilet på remspændet i midten af graven er også i groft lærred, men mere åbent og gazeagtigt vævet end spydspidsens, og kan tænkes at være det såkaldte ”slørvævning”, som skal omtales nedenfor. Det må her tolkes som en slags ligtæppe.

Ved Bakkendrup, grav 4 (id. 4) fandtes en klump organisk materiale med tekstil ved venstre hofte. Tekstilet er groft lærredsvævet med et trådtal på 12/12, men fibertypen kendes desværre ikke. Tekstilet kunne stamme fra skjortens nederste del.

Grimstrup-graven (id. 86) indeholdt et stykke lærredstekstil med trådtal 16/17 af uld, der fandtes på kniven ved bælttestedet. At tekstilet er af lærred tyder mest på, at det er fra en skjorte, og fragmenter af uldskjorter i lærredsvævning er også fundet i Hedeby's havn. En af skjorterne er tilskåret og temmelig grov i stoffet, og den har en rund halsudskæring. Ingen af skjorternes oprindelige længde kendes, men Hägg vurderer, at de må være gået ned til knæet (Hägg 1984, 50). Derudover var alle skjorterne farvede, heraf nogle med valnøddeskal. Fragmenter af samme art stammer fra Hedeby's boplads (Hägg 1991b, 39).

Mammen-fundet indeholder som nævnt muligvis også et skjortefragment i en åben, gazeagtig lærredsvævning, der har været farvet blå. Såfremt det virkelig stammer fra en skjorte, er det det eneste eksempel på farvede skjorter i Danmark. Der synes at kunne spores en forskel rent kvalitetsmæssigt på skjortefragmenterne, idet Viborg-skjorten er repsvævet,

mens de tre andre tekstiler har balancerede trådtal på omkring 10/10 . Den mulige uldskjorte er af lidt bedre kvalitet.

Det kan konkluderes, at der i det danske arkæologiske materiale er spor efter skjorter i lærredsreps og balanceret lærredsstof. De er fremstillet af hør eller uld, og de forskellige materialer kan tænkes at have med årstidernes skiften, men også muligvis med statusforskelle at gøre. Skjorten havde lange ærmer, som sad tæt til ved håndleddene, og kunne være fremstillet af et på én gang enkelt og elegant snit, som det ses ved Viborg-skjorten. Denne skjorte går til midt på låret, hvilket synes at være standard-længden. Skjorterne har været hvide eller naturfarvede, men formodentlig har farvede eksemplarer også eksisteret.

Skjortens baggrund og udvikling

Det kan det være svært at skelne mellem, hvad forskellen er på en skjorte og en kjortel. Skjorten bliver i nærværende speciale opfattet som undertøj, der bæres under kjortlen, men den klædningsfunktion har tilsyneladende kun eksisteret siden yngre germansk jernalder. Som nævnt under afsnittet om særkens baggrund, kan den markante stigning af lærred i denne periode antyde, at brugen af hør også øges.

Middelalderens skjorter kunne tilsyneladende have mange forskellige tilskæringer, hvilket fund fra Norge og Frankrig viser (Dahl 2006, 16f.). Skriftlige og ikonografiske kilder antyder brugen af især den korte, langærmede skjorte, der ikke kunne ses under kjortlen. På Bayeux-tapetet fra 1066 e.Kr. ses af og til mændenes skjorter under kjortlen ved halslinningen.

Mændenes overklædninger

Fra arkæologiske lokaliteter i udlandet, samt fra ikonografiske kilder, kender man til forskellige typer dragtdele, der er blevet båret over skjorten. Der kan være tale om *kjortler*, der kommer af det norrøne *kyrtill* (Ewing 2006, 82), og som i den arkæologiske litteratur ofte betegnes *overtunika*. Kjortlen har i princippet samme form som skjorten, men er gjort af uld. *Jakken* og *kappen* kan have været andre overklædninger. Ligesom ved kvindegravene, er tekstilfragmenterne fra mandsgravene alt for små til at kunne bestemme den præcise dragtdel, og de skal derfor behandles under ét.

Fra de to ryttergrave ved Brandstrup, grav 1 (id. 54) og Ladbyskibet (id. 41) stammer tekstilfragmenter af gåseøjekiper, der dateres til 10. årh. (Bender Jørgensen 1986a, 172). Tekstilernes præcise placering hersker der tvivl om, men fra Brandstrup lader det i hvert fald til at stamme fra en dragtdel på overkroppen. Paralleller til gåseøjekiperen findes både i Birka

og Hedeby, hvor den lignende krystalkiper findes som dele af hhv. en kjortel og foret til en jakke (Hägg 1986, 69 og 1984, 88). De danske tekstilers funktion kan dog ikke endeligt afgøres. Ladby-graven indeholder også 2/2 kipervævet tekstil, der tilsvarende kunne stamme fra en overklædning.

I en grav ved Enner Mark (id. 72) er fundet en økse med bevarede fragmenter af flere typer tekstiler på undersiden (fig. 68). Det drejer sig om et brikvævet uldbånd, en panamavævning i uld samt en fin, ulden lærredsvævning, muligvis med plisseringer. Desværre kendes tekstilernes indbyrdes stratigrafi ikke præcist. På en kniv nær midten af graven blev yderligere fundet et fintvævet brikbånd med sølvtråde samt en fin lærredsvævning i hør, muligvis også med plisseringer. De brikvævede bånd samt det muligt plisserede tekstil tyder på, at personen har haft en fint udsmykket overklædning, og det ville i så fald være første gang i det danske materiale, at en mand havde en dragt med plisseringer. Kjortlen fra Birka er her den nærmeste parallel, idet Hägg understreger, at man til kjortlen brugte sølvbrikbånd, mens jakken derimod var prydet med guldbrikbånd (Hägg 1986, 69). Panamavævningen er sjælden i vikingetidssammenhæng; den forekommer kun én anden gang i databasen, nemlig ved Haldum Kirke (id. 85), og her sidder den også på en økse. Det er nærliggende at tænke, at denne vævetype har en særlig tilknytning til mandsgrave. Ræder Knudsen mener, at hørlærredet ved kniven kan stamme fra en pose, som kniven lå i (Ræder Knudsen 2008, 3), og dette stemmer fint overens med andre grave, hvis genstande har været pakket ind i tekstil. Ved Stengade, grav 3 (id. 45) fandtes lærredstekstil ved randen af en jernspand, og skrinet fra Køstrup-graven (id. 43) var også pakket ind i tekstil.

Selvom de danske fragmenter viser små tegn på ligheder med Birka-tekstilerne, er der langt fra de danske sparsomme fund til Birkas overflod af dekorerede kjortler og jakker, der kunne være af både uld og hør (Hägg 1986, 67 ff.). Mens jakken fra hals til talje blev holdt lukket foran af bronzeknapper og kunne have et bælte af læder eller silke, skulle kjortlen trækkes over hovedet og havde lange eller trekvarte ærmer og intet bælte. Kjortler og jakker kunne på forsiden være udsmykket med brikbånd, silke og broderier. Kun tekstilerne fra Mammen-graven kan sammenlignes med disse luksuriøse fragmenter, og armbåndene, samitumvævningerne samt silkebrikbåndet kan udmærket have været applikationer på en kjortel eller jakke af samme type som dem fra Birka-gravene.

Små fragmenter af mere almindelige kjortler og jakker findes fra Hedeby's boplads og havn. De er af uld og vævet i 2/2 kiper. Kjorteltypen synes tilskåret og går sandsynligvis ind i taljen, mens den har en forholdsvis vid underdel, der går til knæene (Hägg 1984, 61 og 1991, 41 f.). Jakkerne er forede og har en åbning af skrå overlappende flapper foran (Hägg 1984, 73 ff.).

Ved Hedeby's havn er også fundet rester af en såkaldt *loddenvams*, der er en slags ru og valket vest. Den findes i 2/2 kiper og har været god til arbejdsbrug pga. de manglende ærmer. Hverken kjortler, jakker eller loddenvamse er fundet i Hedeby's gravmateriale (Hägg 1991b, 277).

Tekstile spor af sikre kapper er meget få fra mandsgravene i databasen. Kun Mammen-gravens kappebånd er sikre, og i Grimstrup-graven er der fundet sølvindvirkede brikbånd, som muligvis også stammer fra kappebånd (Bender Jørgensen 2009, 354). Samme grav indeholdt fragmenter af 2/1 uldkiperstof med flos, der kunne stamme fra selve kappen, og spørgsmålet er da, om ikke også Mammen-gravens 2/1 kiperstof er fra en kappe. I så fald har denne været kunstfærdigt broderet. Samme type stof fra kvindegravene kan også stamme fra kapper.

Fragmenter af mulige kappebånd er også fundet i Birka, og selve kapperne var af groft uldstof, der blev lukket af et ringspænde eller en ringnål, oftest på højre skulder (Hägg 1986, 67 f.). Kappen kunne være blåfarvet, men dens form kan der ikke siges meget om. Fra Hedeby's boplads stammer et fragment fra en rektangulær kappe i 2/2 kipervævet uld, der er blevet valket (Hägg 1991b, 47 f.). Kapperne fra både det danske og det komparative materiale synes under alle omstændigheder at være af uld og i kiperbinding.

Da der nu ikke er bevaret mange tekstiler fra kappen i de danske mandsgrave, kunne man i stedet lede efter ringspænder og –nåle, der synes at kunne tilknyttes denne dragtdel som lukkespænde. Dette når man imidlertid ikke langt med. I databasen findes ikke et eneste eksemplar hos mænd med sikker kønsbestemmelse, og de ses blot hos to af mændene med usikker kønsbestemmelse; Lindholm Høje, grav 1262 (id. 21) og Rytterkær, grav 317 (id. 80). I det øvrige danske gravmateriale fra vikingetiden ses de af og til (Grøn og Krag 1994, 122). Her er ringnåle hyppigere end ringspænder, og begge typer er hovedsagelig dateret til det 10. årh., så manglen på ringspænder i databasen har ikke umiddelbart kronologiske årsager. Mens ringnålene anses for at have været anvendt som kappelukning på skulderen, findes ringspænderne også ved hofter og knæ, og kan dermed have lukket en kappe eller jakke forneden (Grøn og Krag 1994, 123).

At ringnåle- og spænder kun findes i et fåtal af mandsgrave, behøver dog ikke at betyde, at man slet ingen kappe har haft. Ringnålene og –spænderne kan have været et rangsymbol, og almindelige menneskers kapper kan have været fæstnet på andre måder. De få kappetekstiler skal sandsynligvis forklares ved, at kappen er blevet lagt ved siden af den døde. I Grimstrup-graven (id. 86) lå det mulige kappefragment ved sværdet, der netop fandtes forholdsvis langt

fra liget. Det kunne tyde på, at man har foldet kappen sammen og lagt sværdet ovenpå, ved siden af manden i graven.

Sammenfattende kan jeg konkludere, at de tekstile spor efter overklædninger til mænd er meget få. De eksisterer dog i form af kipervævede fragmenter, brikvævede borter samt kappebånd. Især 2/1 kiperstof kan betragtes som kappefragmenter. Det komparative materiale indeholder flere forskellige typer overklædninger; nogle endda overvældende udsmykket, og det er et fint perspektiv at vide, hvor mangfoldige overklædningerne har kunnet være. At der ikke er fundet flere spor af overtøj i de danske grave må skyldes de dårlige bevaringsforhold samt at overklædningerne muligvis er blevet lagt ved siden af den døde, eller slet ikke er kommet med i graven. Man tænke sig, at begravelser blot i skjorter var normen, og det er påfaldende, at overtøj tilsyneladende ofte mangler i både kvindegravene og mandsgravene.

Mændenes overklædninger – baggrund og udvikling

I våbenofferfundet fra Thorsbjerg Mose i Sydslesvig, dateret til 3. årh. e.Kr., er der fundet en uldkjortel i krystalkiper (fig. 69). Den består af for- og bagstykke samt tilsyede smalle ærmer afsluttet af en fin, brikvævet bort (Munksgaard 1974, 131). Kjortlen har gået til lidt under bæltestedet. I mangel af bedre tekstilfund fra vikingetidens mandsgrave, rekonstrueres kjortlerne ofte på baggrund af Thorsbjerg-kjortlen, men dens usikre tilhørsforhold til den nordiske dragtskik (Bender Jørgensen 1986a, 154), samt fundets alder gør det i høj grad svært at sammenligne direkte med vikingetidens kjortler. Blot kan man udlede, at kendskabet til kjortel-formen allerede fandtes på dette tidspunkt.

I middelalderen får kjortlen ofte indsyede kiler, således at vidden øges. Dette ses på de danske arkæologiske fund fra moserne Moselund og Kragelund (fig. 70), dateret til tidlig middelalder (Østergård 2003, 124 og 136.). På Bayeux-tapetet bærer mændene også denne type kjortler (fig. 71) og det er højst sandsynligt, at kjortlerne allerede i slutningen af vikingetiden har taget denne form.

Jakken ses på guldgubber og presblik fra det 6. og 7. årh. i Danmark, men ingen tekstilfund er endnu kommet for dagen. Jakkerne er sandsynligvis udtryk for en krigerelite, der udvikler sig i Skandinavien, enten med frankiske eller direkte østlige forbindelser (Mannering 2006, 198). I vikingetiden kan jakkens direkte forbindelse til krigereliten ikke længere umiddelbart afspejles, men dette kan meget vel skyldes den beskedne fundmængde.

Kappen er et af de enkleste former for klædninger, der findes, og den bruges vedvarende op gennem ældre og yngre jernalder, hvor mændene har kappen lukket på højre skulder, så sværdarmen holdes fri. I middelalderen bruges kappen fortsat som overtøj, og på Bayeux-

tapetet lukkes de fleste kapper stadig af et rundt spænde på højre skulder. Mændene bærer en lang kappe, når de ses til fods og en kort kappe, når de er til hest, og det er kun de højtstående folk, der bruger kappe (Nørlund 1941, 26). Kappen er af og til kantet med borter. På et kalkmaleri fra Råsted Kirke ses en afbildning af Kain, dateret til 1175. Han er også iført en kappe, der lukkes på højre skulder af et rundt spænde.

Benbeklædninger

Ved den usikre mandsgrav DW fra Stengade (id. 45) fandtes en tekstilstratigrafi på en bæltedup, hvori spor fra en benbeklædning muligvis indgår. Bælteduppen fandtes mellem ligets ben. Nederst på bælteduppen er et mellemgroft lærredstekstil, hvorpå en grovere lærredstype ligger. Oven på denne findes bælteduppen, som igen er overlejret af to lærredstekstiler, en fin og en mellem-type, der er syet sammen med kastesting. På en bronzering i graven fandtes mere af den fine type lærredstekstil. Det allerøverste stykke stof er desværre af ukendt vævning. Det sammensyede fragment stammer sandsynligvis fra en dragtdel, og at de to sammensyede dele ikke har samme trådtal og vævetæthed, fortæller at dragtdelens gennemførte ensartethed har været mindre vigtig. Stratigrafien indeholder sandsynligvis tekstiler fra både bukser og overklædning. Bæltet har vel siddet i bukserne eller over en overklædning og har således ligget ovenpå bukserne, så et af de nederste stykke tekstiler fra bælteduppen kunne være herfra.

I Mammen-graven (id. 53) fandtes forskellige uldne bånd, som muligvis har fungeret som benviklere, og det gazevævede stof kunne være fra pludderbukser, hvis det da ikke er fra en skjorte. At benbeklædninger ellers ikke findes i databasen, kan igen skyldes den dårlige bevaring og mangel på metaller i benregionen. I Lejre, grav 1058 blev der ganske vist fundet remspænder og remendebeslag ved den døde knæ, som sandsynligvis stammer fra strømpe- eller buksebånd (Andersen 1977, 18). Sådanne fund er dog sjældne, men minder os om, at benbeklædninger nok har været mere forskellige end tekstilerne viser.

Benbeklædninger kendes fra Hedeby's havn og boplads, hvor fragmenter af både gamacher, bukser og benviklere er fundet (fig. 80). Gamacherne er af uld og vævet i 2/2 kiper med et læderbånd fæstnet i et hul foroven (fig. 72). Benviklere findes i både lærredsvævninger, 2/2 kiper, spidskipper og krystalkipper. Viklebåndene kan også have fungeret som armviklere (Hägg 1984, 28). Buksefragmenterne er af uld og fremstillet i forskellige kipervævninger. Alle fragmenterne er farvede; nogle med valnøddeskal, der beskytter mod bakterieangreb (Hägg 1984, 164). Bukserne har haft stropper i linningen til et bælte. Dertil kommer fragmenter af

tofarvede pludderbukser i en crêpe-agtig lærredsbinding (fig. 73) (Hägg 1984, 32 ff. og 1991b, 35 f.). Fra Birkas grave stammer kun få rester af benbeklædninger, som i grav Bj. 903, hvor tekstilet sad på to bronzehager (Hägg 1983, 206).

Sammenfattende må det siges, at beviserne for benklæder i de danske vikingetidsgrave er utroligt sparsomme. Muligvis findes rester af lærredsvævede benklæder i Stengade-graven, og Mammen-graven indeholder måske både benviklere og pludderbukser. Fragmenterne er dog små og informationsfattige. At bukser, gamacher og benviklere blev brugt i vikingetiden, ses ved Hedeby's fund, men det vides endnu ikke, om den samme mangfoldighed i benbeklædninger har eksisteret i det nudanske område.

Benbeklædninger – baggrund og udvikling

De kendteste bukser stammer fra Thorsbjerg Mose og er dateret til det 3. årh. e.Kr. (Munksgaard 1974, 131). Bukserne er lavet af krystalkipervævet uld og har bukseben og fod syet ud i et samt stropper i linningen til et bælte. Sammen med andre lignende bukser, der dog ikke har fastsyede fødder, fra Damendorf, Dätgen og Marx-Etzel, er bukserne fra Thorsbjerg blevet brugt som forbillede for mandsdragts bukser i stort set alle rekonstruktioner af bukser til og med vikingetiden.

Med fundene fra Hedeby havn og boplads kom endelig de længe ventede arkæologiske fund af benbeklædninger fra vikingetiden. Men end ikke disse forholdsvis store fragmenter kan stå alene, og Hägg vender sig endnu engang mod Thorsbjergfundet for at kunne rekonstruere bukserne (Hägg 1984, 31). Dette er ærgerligt, da tidsspændet mellem det 3. og det 9. årh. unægteligt er meget langt.

Benviklere og gamacher har deres rødder i bensvøbene, der kendes fra ældre jernalders mosefund ved Søgårds Mose II, Viborg (Mannering 2006, 210, Hägg 1984, 158). Bensvøb- og viklere må ses som generelle typer, der har været anvendt i mange perioder.

I middelalderen blev bukser også anvendt i forskellige former. Der var undertøjsudgaven, kaldet *broge*, som var lange, og derover bar man de kortere *hoser* (Dahl 2006, 8). Senere i middelalderen blev brogene korte og hoserne lange nok til at dække hele benet, hvilket hang sammen med kjortlens øgede længde (Nørlund 1941, 38). På Bayeux-tapetet ses mænd med lange strømper, der holdes oppe af bånd. Også pludderbuksernes bruges i middelalderen; de ses på ikonografiske fremstillinger, som en hængefigur fra Uppåkra (fig. 78) og på Bayeux-tapetet.

Bælter

Bæltespænder og –tilbehør ses i fire sikre mandsgrave fra databasen (fig. 32). Det drejer sig om Lejre grav 55 (id. 32), og Ladbygraven (id. 41), Stengade 3 (id. 45) samt i Mammen-graven (id. 53). I tre mandsgrave med usikker kønsbestemmelse fandtes også bælteudstyr; det er i Stengade, grav DW (id. 45), Kaagården, grav 1 og høj 6 fra Hingelbjerg (id. 50). Bæltespænder regnes som en forholdsvis almindelig del af mandsdragten, når man ser på det øvrige gravmateriale fra Danmark (Grøn og Krag 1994, 123).

Knivens placering er sjældent oplyst, men en placering ved bæltestedet synes almindeligt (fig. 31) og skønt der ikke er fundet bæltespænder i alle grave med redskaber, må disse alligevel være blevet båret i et bælte. Som det var tilfældet ved kvindegravene, behøver bælter ikke nødvendigvis at have et spænde. På Bayeux-tapetet ses mænd med kjortler og bælter uden spænder. Bælterne er af og til viklet dobbelt rundt om livet.

Spørgsmålet er dog, om man i det daglige har gjort brug af mere end et bælte? Buksefragmenterne fra Hedeby's havn havde som nævnt spor efter stropper i linningen til et bælte, og en sådan bukseform må have siddet inde under kjortlen. Eftersom redskaberne og det ikonografiske materiale viser, at der også har siddet et bælte *uden på* kjortlen, kan der være tale om to bælter i alt – ét til bukser og ét til redskaber. Det kunne dog også være en mulighed, at redskaberne har siddet i buksebæltet, og at man har kunnet nå disse gennem slidser i kjortlen.

Man skal være opmærksom på, at bæltespænder fundet andre steder i graven end ved bæltestedet, godt kan stamme fra remme fra rideudstyr, hvilket er tilfældet i skibsgraven fra Ladby (id. 41). Her fandtes adskillige spænder og beslag, og med 11 heste som gravgave er det ikke mærkeligt, at udstyret var så overvældende (Sørensen 2001, 80ff.).

Sammenfattende har mændene gjort brug af bælter, hvilket både bælteudstyr og redskabernes placering viser. Om man har brug mere end ét bælte er endnu uvist.

Særligt dragtudstyr

I databasen ses mandsgrave med særligt dragtudstyr. Det drejer især sig om ryttergravene, som indeholder sporer og remme. I Stengade grav 3 (id. 45) fandtes sporerne med knapper, der har prydet remmene. Sporerne fra grav 1 ved Brandstrup (id. 54) er sølvdekorerede, hvilket Grimstrup-gravens (id. 86) sporer også har været (Stoumann 2009, 45).

I det hele taget synes også det øvrige hesteudstyr at være blevet prydet på mange forskellige måder, og det lader til, at udsmykningen af dette udstyr var vigtigere end den dragtmæssige

udsmykning. Dette kan hænge sammen med, at rytterens udseende nok skulle være prangende, men på en rytteragtig og ikke en personlig måde. Grimstrup-gravens mulige kappebånd er dog en undtagelse fra dette.

I nogle danske mandsgrave er der fundet enkelte perler, men generelt synes denne form for udsmykning at tilhøre kvinderne. (Grøn og Krag 1994, 126). Brikbånd findes kun i få grave og da indeholder de oftest ædelmetal, som det ses i ryttergraven fra Grimstrup (id. 86), Mammen-graven (id. 53) og graven fra Enner Mark (id. 72). Mammen-graven udmærker sig også ved at have broderede tekstiler. Det må blot konstateres, at udsmykning af de danske mandsdragter ikke forekommer ofte.

Sammenfatning af mandsdragten

Jeg kan konkludere, at tekstilerne fra mandsgravene, på trods af deres ringe antal, indeholder informationer om flere typer dragtdele. Der er tale om skjorter, som har været lærredsvævede og af hør eller uld; de har haft lange ærmer og er gået ned over bælttestedet. Spor af overklædninger omfatter tekstiler i gåseøjekiper og 2/2 kiper, der kunne stamme fra kjortler eller jakker, mens 2/1 kiperstof lader til at stamme fra kapper. Kappebånd er fundet i højst to grave, og også brikbånd har i få grave været brugt til udsmykning af overklædninger. Kapper samt spænder- og nåle til kappelukning findes dog sjældent i mandsgravene, hvilket måske skal tages som udtryk for, at de blev lagt ved den dødes side, eller ikke kom i graven overhovedet.

Fragmenter af benbeklædninger er meget få, men enkelte lærredsvævede tekstiler samt benviklebånd synes at stamme herfra. Det komparative materiale viser, at benbeklædninger har eksisteret i mange udgaver, men de fleste af disse mangler at blive påvist med sikkerhed i det danske område.

Placeringen af bælteudstyr og redskaber viser, at mange mænd har båret et og måske endda to bæltter. Til mandsdragten har kun sjældent hørt perler, men til gengæld er rytterudstyr ofte udsmykket med forskellige dekorationer.

❖. DER MANGLER NOGET...

Ved gennemgangen af tekstilerne fra Danmarks vikingetid undrer man sig over de dragtdele, der tilsyneladende mangler.

Undertøj har man muligvis ikke gjort brug af, og hvad kvinderne i så fald gjorde under menstruation er uklart. I en af de middelaldergravene fra Herjolfsnes i Grønland har man

fundet rester af en slags sælskinds-bind med et lag uld, mos og hamp, spændt fast med uldsnore (Oksen 2005, 15), men om det er brugt i forbindelse med menstruation eller sygdom vides ikke. Lignende foranstaltninger kan man dog forestille sig, har eksisteret i vikingetiden, og brug af små bukser til kvinder har dermed ikke været nødvendigt.

Det vides med sikkerhed, at man har brugt sko. Disse findes i en overflod af forskellige former fra byudgravninger ved Ribe og Hedeby (Nielsen 1991, Groenman-van Waateringe 1984, 25 ff.), men har ikke efterladt sig mange spor i gravene. En lædersål stammer fra Skindbjerg-graven (id. 58) og de løse læderremme, som ses i en del grave, kan ligeledes stamme fra fodtøj. Man bør i det hele taget være opmærksom på det manglende læder, der sandsynligvis har spillet en langt større rolle i dragten, end det umiddelbare billede viser. En kontinuitet fra ældre jernalders skindkapper synes oplagt, og med tanke for, hvor tidskrævende tekstilproduktionen har været, har man højst sandsynligt gjort brug af skind til mange flere dragtformål. I Grimstrup-graven (id. 86) fandtes spor efter et bemalet lag af organisk materiale, der sandsynligvis er læder, skind eller træ (Stoumann 2009, 38). Der kan være tale om et skjold eller vægtæppe, der er blevet medgivet som gravgave.

I gravene findes heller ikke mange spor af hovedbeklædninger. Hjelme med horn er som før nævnt slet ikke fundet. Enkelte brikbånd fra Hørning-graven antyder tilstedeværelsen af et slør/tørklæde, og en del eksemplarer af det tredje spænde har muligvis fæstnet et tørklæde på brystet. Ved både Hedeby's boplads og på Birka-gravpladsen er der derimod påvist flere typer hovedbeklædninger (Hägg 1991b, 55 ff. og 1986, 70 ff.). I Hedeby er der fundet fragmenter af en ulden strudhætte i fint 2/2 kiper, mens lignende og andre huetyper fra Birka er lavet af silke med sølv- og guldtrådsornamenter. I det danske område må man i hvert fald have gjort brug af huer eller hætter om vinteren, ligesom vanter eller armviklere synes nødvendige.

Selvom dragtopbygningen i sin grundform har været ens for kvinder og mænd (særk/skjorte, overklædning, kappe), synes dragterne alligevel at have været meget kønsopdelte. Kvinder gik i kjoler med seler og skålspænder, mens mænd gjorde brug af bukser og korte kjortler. Denne kønspecifikke opdeling ses allerede på guldgubberne og andre ikonografiske kilder fra yngre germansk jernalder, og den fortsætter ind i middelalderen. Her afslører skriftlige kilder, at det kunne være skilsmissegrund, hvis man gik i det modsatte køns tøj (Nørlund 1941, 54). At både kvinder og mænd er gået op i deres udseende ses ikke alene ved den generelle æstetik omkring dragter og smykker, men også på et stort antal fund af kamme fra vikingetidsgrave og -byer (Grøn og Krag 1994, 133 og Ambrosiani 1981).

Hvad angår ligsvøb, har jeg undervejs i de foregående afsnit forsøgt at udpege de tekstiler, der muligvis kunne stamme herfra. En særlig gruppe af tekstiler benævner Hägg

”Schleiergewebe”, dvs. slørvævning (Hägg 1991b, 230 ff.). Det er en tekstiltype, der er vævet meget åbent i lærredsbinding i Z/Z-spinding. Den ses i gravene fra Besser By, (id. 34) Stengade AV (id. 45), Enghøj 1, grav A42, Enghøj 3, grav A5 (id. 74), Mejlby (id. 76) og Ejstrupholm (id. 78), samt i Mammen-graven (id. 53) og Hørning-graven (id. 70). Stoffet er fundet omsvøbende en mønt, siddende på en thorshammer, oven på skålspænder samt som løsfund. Fra Hedeby er samme type stof påvist, og her bruges det både til særke, skjorter, ligsvøb samt til dækning af gravgodset (Hägg 1991b, 230 ff.). Hägg mener, at brug af denne type stof muligvis indikerer en kristen indflydelse, og at der kan være tale om en såkaldt dåbssærk (Hägg 1991b, 277 f.). Intet i det danske materiale bekræfter dog denne tolkning; her findes stoftypen tværtimod i grave med thorshamre (Ejstrupholm og Enghøj 1, grav A42) og brugen af skålspænder peger mere mod en hedensk dragt. Placeringen af slørvævningerne i det danske materiale antyder derimod, at der her ofte er tale om et slags ligtæppe, der har dækket den døde. Mammen-gravens slørvævning kan som nævnt muligvis stamme fra en skjorte. Det er dog langt fra alle grave, der har spor af ligtæpper, hvilket kan skyldes bevaringsforholdene. Det er muligt, at man til nogle personer har brugt ligsvøb af læder; dette ses i den tidlige middelalder ved Valdemar den Stores grav (død 1182), hvor kongen var iført en ligdragt af læder med hætte (Pentz 1988, 22).

Ikonografiske kilder til vikingetidens dragter

Som det fremgår af ovenstående, er der ”huller” i det arkæologiske materiale, som endnu ikke kan udfyldes tilfredsstillende blot ved analyse af arkæologiske kilder. Ikonografiske kilder kan derfor med forbehold fungere som et supplement og en inspiration til tolkningen af dragterne.

Fra vikingetiden er en del ikonografiske kilder tilgængelige, fortrinsvist fra Sverige og Norge, men også i et mindre omfang fra Danmark. Det drejer sig især om de små hængefigurer, der ofte benævnes *valkyrier* (Vang Petersen 1992) samt billedvævninger. Fire billedvævninger er dateret til vikingetid (Mannering 2006, 161), heraf er tre gravfund fra Norge (Oseberg, Rolvsøy og Grønhaug) og et kirkefund fra Sverige (Överhogdal). Dertil kommer et yngre kirkefund fra Normandiet (Bayeux), dateret til ca. 1077 (Rud 2002, 9). Gruppen af hængefigurer er så homogen, at der umiddelbart ikke kan skelnes mellem dragterne på de danske og svenske figurer (pers. medd. 4). En nyere diskussion omhandler, at de måske ikke alle er valkyrier, men at nogle derimod kunne forestille Freja, der vrider sit hår (bilag 10). Det er ikke opgaven at tolke hverken figurer eller billedvævninger her; blot skal dragterne kommenteres.

Hos kvindefigurerne er særken sjældent synlig, men en figur fra Tissø har måske et ”vindue” i kjolens nederste del, hvorigennem en hellang særk skimtes (fig. 74). Det er ikke en naturalistisk fremstilling, men lavet så beskueren ved, at der er en særk under kjolen. De fleste kvindefigurer viser en dragt i ét lag, og der er tale om en hellang kjole, ofte med en slæblignende afslutning (fig. 76 og 77) (Mannering 2006, 200). Nogle af kjolerne synes dekorerede med brikbåndlignende borter. Kun én type kvindefigur har bukser på, nok fordi hun er til hest (fig. 75). Nogle figurer lader til at være iført et forklæde, som Bau har foreslået (Bau 1981, 29), og derudover bærer de fleste figurer kapper (Mannering 2006, 153). På billedvævningerne ses kvinder iført kapper, der ender i en spids midt på figuren (Mannering 2006, 175). De har alle hellange dragter under kappen, og det må formodes at være kjoler, men kombinationen af skørt/bluse forekommer også.

På både hængefigurer og billedvævninger bærer mændene halvlange kjortler med lange ærmer (fig. 60) eller en bluse/bukser-kombination (Mannering 2006, 157). Bukserne kan både være korte eller lange og smalle, og pludderbukser ses også på en enkelt figur (fig. 78), samt på billedvævningerne. To af hængefigurerne har, som nævnt, horn i hjelmen, mens ingen af figurerne bærer kappe. Dette ses derimod på billedvævningerne fra Oseberg og Rolvsøy, og her kan kapperne være dråbeformede eller have snipper, der går ned på hver side af personen. Kapperne på Rolvsøy-vævningen har desuden hætter (fig. 79) (Mannering 2006, 177).

Sammenligner man det arkæologiske materiale med det ikonografiske, er det påfaldende at kappen har en stor betydning i billedmaterialet. Der er ganske få spor af kapper i tekstilmaterialet, og man er næppe blevet begravet iført kappen som det ses på billedvævningerne. Når det er sagt, giver det ikonografiske materiale os en idé om, hvordan kapperne har taget sig ud i formen. Kapperne kan tilsyneladende være halvcirkulære, men også kappen med snipper på hver side af personen forekommer ofte.

Kombinationen af skørt og bluse hos kvinderne er endnu ikke fundet i det arkæologiske materiale ligesom kvindebukser heller ikke er det. Fremstillingen af en kvinde i bukser er derfor interessant, og det giver stof til eftertanke, at kvinder muligvis har brugt bukser ved ridning. Kjolen har man imidlertid fundet tekstiler fra, og at alle kjoler i billedmaterialet fremstilles som hellange, kunne tyde på, at dette var normen. Det mest påfaldende er dog, at ingen af kvinderne har synlige skålspænder. Disse må formodes at være gemt under kappen, men også ved figurer uden kappe mangler skålspænderne. Måske afbilder figurerne en dragt, der hører til den yngste del af vikingetiden, hvor skålspændemoden aftog, men dragten kan også hænge sammen med de enkelte figurers roller. Hvis det er valkyrier eller gudinder har de

måske ikke lignet almindelige, jordiske kvinder. Under alle omstændigheder er figurerne svære at tolke i en dragtsammenhæng, netop fordi vi ikke kender deres oprindelige betydning.

Fremstillingen af bukser hos mændene i ikonografien er interessant, da de arkæologiske fund af disse dragtdele er få fra det danske område. Nu er hverken billevævningerne eller hængefigurerne dog danske, og moden kan derfor ikke forventes at være helt den samme her. Men eftersom Danmark ligger midt mellem Norge, Sverige og Hedeby, hvor der er fundet tekstiler fra bukser, er det sandsynligt at brugen af bukser også gjorde sig gældende i Danmark. At mænd på billederne er iført bukser og kvinder kjoler eller nederdele, understreger den kønsopdelte dragt, som også ses i det arkæologiske materiale.

10. INDELIK OG UDSYN

Jeg har nu analyseret og fortolket tekstilfragmenterne fra de danske vikingegrave. En del forskelle kan ses på det danske materiale og de svenske grave fra Birka, som ellers hidtil er blevet opfattet ens.

Skålspænderne og det tredje spænde bidrager med langt den største mængde information om kvindedragterne, og flere dragtlag kan udskilles. Tekstilerne fra særken er i det danske materiale glatte, og lukning med et lille rundt spænde ses fortrinsvist i grave uden skålspænder. I Birka-gravene er særken både glat og gaufreret, mens det lille runde spænde bruges i både grave med og uden skålspænder. Fragmenterne fra stropkjolen er i det danske område repslærred, 2/2 kiper og i meget få tilfælde også krystalkiper, mens krystalkiper er det hyppigst forekommende kjoletekstil i Birka-gravene. I det hele taget dominerer lærredsvævninger i det danske materiale langt mere end i det svenske. Dertil kommer en forskel i forekomsten af redskabsbånd, som har hængt ned fra skålspænderne. Dette synes ikke at have været almindeligt anvendt i det danske område, mens Birka-gravene har tydelige redskabsbånd af metal. I Danmark har man i stedet gjort brug af bæltter som det redskabsbærende element.

Forskellene i dragtsnittet skal ses i lyset af gravfundenes overordnede kontekster. Mens de danske tekstiler stammer fra et stort og blandet område, er Birka en samlet handelsplads, hvis tekstiler i højere grad kan forventes at udvise ligheder. Ydermere ses en standsforskel – Birkas grave er fyldt med dragtdetaljer som silke, guld- og sølvtråde, mens disse ting kun sjældent findes i de danske grave, og her kun i det 10. årh. I begyndelsen af dette århundrede går skålspænder så småt af mode i det danske område, og man optager i stedet en ny mode fra Frankeriget (Hägg 1983, 214). I Birka kommer en del af den nye mode snarere østfra, hvilket

kan spores gennem detaljer i fremstilling af guld- og sølvtråde (Larsson 2007, 230 ff.) man indlemmer de nye modestrømninger i den gammelkendte mode med skålspændedragten. På denne måde, kan der i høj grad iagttages en politisk modestrømning i Skandinavien, frem for en mode baseret på personlig smag og lokale præferencer.

At de danske tekstiler er fundet i en gravkontekst, gør at de først og fremmest kan tilknyttes ligdragter. Det store spørgsmål er, om disse dragter blev specielt fremstillet til begravelsen, eller om de også blev brugt, mens den døde var i live. Slid og reparationer på skålspænderne viser, at disse i hvert fald er blevet flittigt brugt, og det er naturligt at tænke, at den tilhørende kjole også er blevet det, skønt det ikke har været muligt at identificere lapninger eller slid. Ved begravelsen har man taget en mængde valg ud fra religiøse, praktiske og sociale hensyn, og disse er i dag ganske uklare for os som arkæologer. Blot må man have in mente, at dragtfundene i gravene kun viser et lille, og måske manipuleret, udsnit af vikingetidens samlede dragtudstyr.

Et indblik i supplerende dragtdele fås gennem tekstilerne fra Hedeby. Mange af disse er her fundet uden for grave, og dragtdelene har et mere hverdagsagtigt præg. Hedeby's fornemme tekstiler er derimod alle fra gravfund. Det giver mening, at de fineste tekstiler er blevet brugt, når man blev begravet, mens hverdags- og arbejdstøjet er at finde, der hvor det blev brugt. At Hägg i materialet fra Hedeby har fundet en klar sammenhæng mellem de forskellige dragtdele og væveteknikker er en interessant ledetråd, og den kan overføres til de danske dragter (Hägg 1984, 215 f.).

II. VIKINGER I ULD OG GULD

De danske vikingetidsdragter har været igennem en kritisk analyse, og nye resultater er dukket frem. Opdateringen af binding, spinderetning og trådtal stemmer fint overens med Bender Jørgensens resultater fra 1986, hvilket blot understreger deres troværdighed. Gennemgangen af tekstilstratigrafier på skålspænder, det tredje spænde samt andre metalgenstande, har resulteret i følgende konklusioner.

Kvindedragten består inderst inde af en glat særk, der ofte har været af lærredsvævet hør, men uldsærke må også forventes at have eksisteret. Særken er gået højt op i halsen, hvor en halsslids af og til er blevet lukket af et lille rundt spænde, især i det 10. årh. Den har sandsynligvis haft ærmer og muligvis indsyede kiler. Særken har formodentlig været hvid eller naturfarvet.

Uden på særken har kvinderne i det 9. årh. og begyndelsen af det 10. årh. båret en skålspændekjole i lærreds- eller kipervævning. Kjolen var rørformet, muligvis med indsyede kiler. Den havde seler over skuldrene, hvortil skålspænderne var sat fast foran på brystet, enten i stropper eller direkte i selerne. Kjolen har haft bælte, hvori redskaberne er blevet båret, men oftest intet bæltespænde. Nogle kvinder har ydermere pyntet kjolen med brikbånd og perler. En anden type kjole uden skålspænder har også eksisteret. Den var kipervævet og har formodentlig været tilskåret, hellang og med ærmer ligesom kjolen fra Hedeby. Fine kvindegrave med ædelmetaller findes fra det 10. årh., især ved Viborg/Randers-egnen. Udseendet af kvindernes dragter er endnu ukendt, men brikbånd har været brugt til pynt på dragten samt til kantning af et slør.

Kvindernes overtøj har ikke efterladt sig mange spor i gravene, men en kappe af 2/1 kiper har sandsynligvis eksisteret. Det tredje spænde er enten blevet brugt som lukkespænde til en jakke eller til at holde et tørklæde fastspændt.

Mandsdragten består inderst af en skjorte i hør- eller uldlærred, som har været hvid eller farvet. Skjorten kan have haft en kompliceret tilskæring; den har haft ærmer og er gået ned over bæltestedet. Uden på skjorten har mændene båret forskellige overklædninger, som kjortel, jakke og kappe. Disse giver sig dog kun til kende gennem få tekstilfragmenter af gåseøjekiper, panamavævning og brikbånd. Det komparative materiale fra Hedeby viser, at kjortlen kunne være kipervævet og tilskåret med en vid underdel, og fund af forede jakker med pels og loddenvamse afslører, at variationen for overtøj var langt større, end gravmaterialet viser. Man har sandsynligvis også gjort brug af disse dragtdele inden for det nudanske område.

Af kapperne findes der kun få fragmenter i form af kappebånd og 2/1 kiperfragmenter. At kapperne hos både mænd og kvinder må have haft en langt større betydning, end gravene umiddelbart viser, ses på de omfattende arkæologiske og ikonografiske kilder fra vikingetiden samt fra den foregående og efterliggende periode. Det manglende overtøj i både kvinde- og mandsgrave er interessant, og det er muligt, at man har placeret jakker og kapper ved den dødes side, eller slet ikke lagt overtøjet i graven.

Benbeklædninger er endnu få i danske mandsgrave, som et benviklebånd fra Mammengraven og et muligt fragment af pludderbukser. Forskellige benbeklædninger fra Hedeby samt ikonografiske kilder viser brugen af bukser i Danmarks omkringliggende områder, og man må formode, at benbeklædninger også er blevet brugt i det danske område.

Pyntegenstande forekommer ikke ofte i gravene; kun enkelte gange er der fundet perler, brikbånd og broderier. Derimod synes rytterudstyret at være blevet udsmykket på flotteste vis, så det må være funktionen som rytter, der var vigtig, og ikke mandens personlige dragtudsmykning.

Brugen af Birka og Hedeby som sammenligningsmateriale har været frugtbar på mange punkter. Udformningen af skålpændedragten er overordnet den samme som i Birka, men forskelle findes i dragtens detaljer. Dragterne fra Hedeby's havn og bopladsområde indeholder et mere hverdagsagtigt præg, og det sætter fokus på alle de ting, der ikke findes i gravene – netop fordi det er grave. På denne måde placerer de danske tekstiler sig et sted midt i mellem Birka og Hedeby, hvilket også passer fint, rent geografisk. Det står dog klart, at Danmarks vikingetekstiler har deres helt eget udtryk.

12. NYE VIKINGE-VEJE

De danske vikingetidstekstiler giver os mulighed for at komme helt tæt på vikingernes udseende. Myten om den vilde viking med horn i hjelmen er her forsøgt aflivet, og tilbage står vikingekvinder og -mænd i smukke, farverige dragter med smykker, dekorationer og gennemtænkte dragtdele. Der er stadig mange spørgsmål, som endnu mangler afklaring, hvilket nye udgravninger vil kunne bidrage til. Det er især vigtigt at *registrere tekstilernes nøjagtige placering i graven*, samt ikke mindst *skålpændernes orientering*. Tegninger og fotodokumentation under udgravning, både i felten og ved konservering er af allerstørste betydning for tolkningerne senere hen. En bedre økonomi til analyser og publicering er som altid at ønske, og der skal opfordres til at prioritere dette i fremtidige udgravninger.

Et spændende perspektiv kunne være at undersøge tekstilernes fremstilling og import, hvilket kunne give nye oplysninger om dragtdelenes herkomst. Ny viden kunne også opnås gennem eksperimentelle dragtforsøg, hvor snit og brug afprøves. Endelig ville nye ikonografiske kilder kunne bidrage med vigtigt sammenligningsmateriale. Tilbage er kun at fastslå, at tekstilerne er og bliver en vigtig fundgruppe, som formår at bringe os helt tæt på det forhistoriske menneske. Deri ligger deres største styrke.

13. ENGLISH SUMMARY

Textiles from Danish Viking Age graves are few and small and so far only their weaving technique, the direction of the spin and the density of the threads have been analysed. By analysing the stratigraphy of the textiles on tortoise brooches and other objects from the grave, the aim of this paper is to gain more knowledge about the clothes from which the textiles derive.

Mainly tabby was found, but also fragments of 2/2 twill and other twills, as well as tablet weaves and other ornamental elements were discovered. On the tortoise brooches, fragments of a linen tabby underdress were found. It was smooth and probable had sleeves, and especially in the 10th century the neck opening was fastened with a little, round brooch. Over the linen dress, the women wore a dress with shoulder straps that were attached to the tortoise brooches, either by woven loops or directly through the dress. Some of the women also wore pearls between the brooches and most of them carried their tools in a belt. Fragment of capes or jackets are very limited and these garments may not have been put in the grave.

Information about the men's clothes come from little textile fragments from metal artefacts, such as knives and buckles. Some of them derive from linen or woollen shirts that had long sleeves. Other fragments are from tunics, capes or jackets, but the fragments are too small to tell us about the exact garments. Fragments of trousers and leg windings are few, as is headgear.

The Danish Viking Age textiles resemble both the textiles from the Swedish Birka graves as well as the textiles from the port, settlement and graves of Haithabu. However, more tabbies were found in the Danish graves than in Birka, and some of the details of the women's dresses are different. The Birka textiles are also much more extravagant than the Danish textiles, though high status graves with silk, gold and silver threads have also been found in Denmark. Many of the textiles from Hedeby seem to have been working clothes and a lot of different kinds of garments have been discovered. It is a good reminder of all the garments missing in the Danish graves, and it is important to remember that the garments in the graves probably aren't a direct reflection of the way living people wore their clothes.

In the future, many more aspects can be investigated, especially if new find of textiles appear. In that case, it is very important to register the exact positions of the textiles in the graves, in order to be able to gain information about the clothes.

14. LITTERATURLISTE

- Albrethsen, S.E. et. al. 1979. §49 udgravninger 1969-79. Fortidsmindeforvaltningen, Fredningsstyrelsen.
- Almgren, B. 1966. *Vikingen*. Skrifola. København.
- Ambrosiani, K. 1981. *Viking Age Combs, Comb Making and Comb Makers*. Stockholm Studies in Archaeology 2. University of Stockholm. Stockholm.
- Andersen, E. 1937. Folkedragten i Danmark og dens Traditioner fra Oldtid og senere Tider. *Nationalmuseets Arbejdsmark*. Nationalmuseet, København. Side 75-79.
- Andersen, H.H. og Klindt-Jensen, O. 1970. Hesselbjerg. En gravplads fra vikingetid. *KUML*. Jysk Arkæologisk Selskab. Århus. Side 31-41.
- Andersen, S.W. 1977. Vikingerne i Lejre. *Historisk årbog fra Roskilde amt*. Historisk Samfund for Roskilde amt. Side 11-23.
- Baastrup, M. P. og Petersen, P.V. 2008. Smykkemode. *SKALK* 3. Højbjerg. Side 8-11.
- Bau 1981. Seler og slæb i vikingetid. *KUML*. Jysk Arkæologisk Selskab. Århus. Side 13-47.
- Becker, G.B. 1886. *Helgenskrinene i Sankt Knuds Kirke i Odense. Undersøgte 1833 og 1874. Aktstykker og Tegninger udgivne til Ottehundredears-Dagen efter Kong Knud den Helliges Død*. Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet. København.
- Bender Jørgensen, L. 1976. Textilfundene i Stengade. I: Skaarup et al. *Stengade II*. Langelands Museum. Rudkøbing. Side 200-216.

- Bender Jørgensen, 1982-83. Textilerne fra Nørre Vosborg. *KUML*. Jysk Arkæologisk Selskab. Århus. Side 197-203.
- Bender Jørgensen, L. 1986a. *Forhistoriske Textiler i Skandinavien*. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab. København.
- Bender Jørgensen, L. 1986b. Et tekstilfragment fra Træhede-gravpladsen. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab. København. Side 187-188.
- Bender Jørgensen, L. 1987a. Stone-Age textiles in North Europe . I: Walt, P. og Wild, J.-P. (red.). *Textiles in Northern Archaeology. NESAT III Textile Symposium in York*. York. Side 1-10.
- Bender Jørgensen, L. 1987b. Metoder og kildekritik i tekstilforskningen. Et svar på et debatoplæg. *TOR* , vol 21. Societas Archaeologica Upsaliensis. Uppsala. Side 263-281.
- Bender Jørgensen, L. 1991. Textiles and Textile Implements. I: Bencard, M., Bender Jørgensen, L. og Brinch Madsen, H. *Ribe Excavations 1970-76: 3*. Sydjysk Universitetsforlag. Esbjerg. Side 59-78.
- Bender Jørgensen, L. 1992. I Knud den Stores klæ'r. *Nationalmuseets Arbejdsmark*. Nationalmuseet. København. Side 32-42.
- Bender Jørgensen, L. 2009. Textilerne fra Grimstrup. I: Stoumann, I. 2009. *Ryttergraven fra Grimstrup*. Arkæologiske Rapporter fra Esbjerg Museum 5. Sydvestjyske Museer. Esbjerg. Side 351-356.
- Blindheim, C. 1947. Drakt og Smykker. *VIKING XI*. Norsk Arkeologisk Selskap. Oslo. Side 1-139.
- Bolvig, A. 2002. *Politikens bog om Danmarks Kalkmalerier*. Politikens Forlag. København.

- Brinch Madsen, H. og Nielsen, L.C. 1982-83. Nørre Vosborg. En kvindegrav fra ældre vikingetid. *KUML*. Jysk Arkæologisk Selskab. Århus. Side 181-195.
- Broholm, H.C. og Hald, M. 1935. *Danske Bronzealders Dragter*. Nordiske Fortidsminder II. Bind. 5. og 6. Hefte. Det Kgl. Nordiske Oldskriftselskab. København.
- Brøndsted, J. 1936. Danish Inhumation Graves of the Viking Age. *Acta Archaeologica*, vol. VII. Levin & Munksgaard, København. Side 81-228.
- Dahl, C.L. 2006. *Brog og særk*. Middelaldercentret. Nykøbing Falster
- Demant, I. 2005. *Tekstilrapport fra FHM 4620 Haldum Kirke*. Upubliceret.
- Dommasnes, L.H. 1979. Et gravmateriale fra yngre jernalder brukt til å belyse kvinners stilling. *VIKING XLII*. Norsk Arkeologisk Selskap. Oslo. Side 95-114.
- Elsner, H. 1992. *Wikinger Museum Haithabu: Et portræt af en tidlig by*. Archäologisches Landesmuseum der Christian-Albrechts-Universität. Neumünster.
- Ewing, T. 2006. *Viking Clothing*. Tempus. Brimscombe Port.
- Fentz, M. 1998. En hørskjorte fra 1000-årene. I: Hjerminde, J., Iversen, M. og Kristensen, H.K. *Viborg Sønderø 1000-1300*. Jysk Arkæologisk Selskab. Århus. Side 249-263.
- Fentz, M. 2004. Dragter. I: Roesdahl, E. (red.). *Dagligliv i Danmarks middelalder*. Aarhus Universitetsforlag. Århus. Side 151-171.
- Geijer, A. 1938. *Birka III. Die Textilfunde aus den Gräbern*. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Uppsala.

- Groenman-van Waateringe, W. 1984. *Die Lederfunde von Haithabu. Berichte über die Ausgrabungen in Haithabu, 21.* Karl Wachholtz. Neumünster.
- Grøn, O. og Krag, A.H. 1994. *Gravgaverne. I: Grøn, O., Krag, A.H. og Bennike, P. Vikingetidsgravpladser på Langeland.* Langelands Museum. Rudkøbing.
- Hald, M. 1932. *Brikvævning.* Gyldendalske Boghandel. København.
- Hald, M. 1950. *Olddanske Tekstiler.* Nordisk Forlag, København.
- Hammarlund, L. et al. 2008. *Visual Textiles: A Study of Appearance and Visual Impression in Archaeological Textiles. I: Netherton, R. og Owen-Crocker, G. R. (red.) Medieval Clothing and Textiles, vol. 4.* Boydell Press. Side 69-98
- Hansen, E.H. 1991. Nålebinding og brikvævning fra Mammengraven. I: Iversen, M., Näsman, U. og Vellev, J. 1991. *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid.* Jysk Arkæologisk Selskab. Århus. Side 145-148.
- Hedegaard, K.R. og Holm, L. 2007. Brynshøj i Højby – en gravplads fra 8. til 10. århundrede. *Fra Nordvestsjælland.* Historisk Samfund fra Nordvestsjælland og De Kulturhistoriske Museer i Nordvestsjælland. Holbæk.
- Hellmuth Andersen, H. og Klindt-Jensen, O. Hesselbjerg. 1970. En gravplads fra vikingetid. *KUML.* Universitetsforlaget i Aarhus. Århus. Side 31-41.
- Holm-Olsen, I. M. 1976. Noen gravfunn fra vestlandet som kaster lys over vikingetidens kvinnedrakt. *VIKING XXXIX.* Norsk Arkeologisk Selskap. Oslo. Side 197-205.
- Hägg, I. 1974. *Kvinnodräkten i Birka. AUN 2.* Institutionen för arkeologi. Uppsala.
- Hägg, I. 1983. Birkas orientalske praktplagg. *Fornvännen 78.* Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Stockholm. Side 204-223.

- Hägg, I. 1984. *Die Textilfunde aus dem Hafen von Haithabu. Berichte über die Ausgrabungen in Haithabu 20*. Karl Wachholtz. Neumünster.
- Hägg, I. 1985. Textilhistoria, statistik och källkritik. *TOR 20*. Societas Archaeologica Upsaliensis. Uppsala.
- Hägg, I. 1986. Die Tracht. I: Arwidsson, G. (red.) *Birka II:2*. Kungl Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Stockholm.
- Hägg, I. 1991a. Rangsymbolska element i vikingatida gravar. I: Iversen, M., Näsman, U. og Vellev, J. *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid*. Jysk Arkæologisk Selskab. Århus. Side 155-162.
- Hägg, I. 1991b. *Die Textilfunde aus der Siedlung und aus den Gräbern von Haithabu. Berichte über die Ausgrabungen in Haithabu 29*. Karl Wachholtz. Neumünster.
- Iversen, M., Näsman, U. og Vellev, J. 1991. *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid*. Jysk Arkæologisk Selskab. Århus.
- Iversen, M. og Näsman, U. 1991. Mammengravens indhold. I: Iversen, M., Näsman, U. og Vellev, J. 1991. *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid*. Jysk Arkæologisk Selskab. Århus.
- Jansson, I. 1985. *Ovala spännbucklor*. AUN 7. Archaeological Studies, Uppsala University Institute of North European Archaeology. Uppsala.
- Jeppesen, J. 2005. Haldum. Fornemme grave. I: Damm, A. (red.). *Vikingerne Aros*. Moesgård. Århus. Side 72-75.
- Jeppesen, J. og Schwartz, M. 2007. Fornemt skrin – i en kvindegrov fra vikingetid. *KUML*. Universitetsforlaget i Aarhus. Århus. Side 123-143.
- Jørgensen, L. og Nørgård Jørgensen, A. 1997. *Nørre Sandegård Vest*. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab. København.

- Krag, S., Mannering, U., Bastrup M.P. og Pentz, P. 2009. Kong Haralds vølv. *Nationalmuseets Arbejdsmark*. Nationalmuseet. København. Upubliceret.
- Kleiminger, H.U. 1993. Gravformer og gravskik i vikingetidens Danmark. *LAG 4*. Kulturlaget, Moesgård. Århus. Side 7-71.
- Klæsøe, I.S. 1997. Vikingetidens kronologi – en nybearbejdning af det arkæologiske materiale. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab. København. Side 89-142.
- Krag, A.H. 1988-89. Frankisk-Byzantinsk dragtindflydelse. *KUML*. Aarhus Universitetsforlag. Århus. Side 347-358.
- Krag, A.H. 1994. Dragtudviklingen fra 8.-10. årh. e. Kr. i Sydsandinavien. *LAG 5*. Forlaget Kulturlaget. Århus.
- Krag, A.H. og Ræder Knudsen, L. 1999. Vikingetidstekstiler. *Nationalmuseets Arbejdsmark*. Nationalmuseet, København. Side 159-170.
- Krag, A.H. 2003. Herskersymboler i dragten fra Danmarks yngre jernalder og vikingetid. I: Krag, A.H. (red.). *Dragt og magt*. Københavns Universitet. København. Side 62-77.
- Krogh, K.J og Voss, O. Fra hedenskab til kristendom i Hørning. *Nationalmuseets Arbejdsmark*. Nationalmuseet, København. Side 5-34.
- Larsson, A. 2007. *Klädd Krigare*. Uppsala Universitet. Uppsala.
- Lavrsen, J. 1960. Brandstrup. En ryttergrav fra 10. århundrede. *KUML*. Universitetsforlaget i Aarhus. Side 90-105.
- Lavrsen, J. 1970. Brandstrup. Nye billeder af et gammelt fund. *KUML*. Universitetsforlaget i Aarhus. Side 99-107.

- Lindblom, C. 1993. Køstrup – en nordvestfynsk vikingetidsgravplads. *Fynske Minder*. Odense Bys Museer, Odense. Side 143-168.
- Lønborg, B. 1993. Vikingetidens kvindedragt. *Fynske Minder*. Odense Bys Museer, Odense. Side 169-174.
- Lønborg, B. 1999. Vikingetidens kvindedragter. *KUML*. Universitetsforlaget i Aarhus. Århus. Side 259-267.
- Mannering, U. 1997. The textiles from Nørre Sandegård Vest. I: Jørgensen, L. og Jørgensen A.N. *Nørre Sandegård Vest*. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab. København. Side 118-140.
- Mannering, U. 2006. *Billeder af dragt*. Ph.d.-afhandling fra Københavns Universitet. København.
- Manninen, I. 1957. Die Kleidung. *Kansatieteellinen Arkisto 13*. Suomen Muinaismuistoyhdistys. Helsinki.
- Munksgaard, E. 1974. *Oldtidsdragter*. Nationalmuseet, København.
- Munksgaard, E. 1991. Kopien af dragten fra Mammengraven. I: Iversen, M., Näsman, U. og Vellev, J. 1991. *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid*. Jysk Arkæologisk Selskab. Århus. Side 151-153.
- Nielsen, I. 1991. The Leather Finds. I: Bencard, M., Bender Jørgensen, L. og Brinch Madsen, H. *Ribe Excavations 1970-76: 3*. Sydjysk Universitetsforlag. Esbjerg. Side 79-100.
- Nylén, A-M. 1947. *Folkligt Dräktskick i Västra Vingåker och Österåker*. Sörmländska Handlingar Nr. 13. Uppsala.
- Nørlund, P. 1941. *Klædedragt i Oldtid og Middelalder*. Nordisk Kultur. København.

- Oksen, C. 2005. Menstruation. *Middelaldercentrets nyhedsblad*, vinteren 2005/06. Middelaldercentret. Nykøbing Falster.
- Pentz, P. 1988. Kongen og kongegravene. *SKALK*, 1. Aarhus Stiftsbogtrykkerie. Århus. Side 18-27.
- Petersen, J. 1928. *Vikingetidens Smykker*. Stavanger Museum. Stavanger.
- Ramskou, T. 1976. *Lindholm Høje Gravpladsen*. København.
- Rasmussen, L. og Lønborg, B. 1993. Dragtrester i grav ACQ, Køstrup. *Fynske Minder*. Odense Bys Museer. Odense. Side 175-182.
- Roesdahl, E. 1977. *Fyrkat. En jysk vikingeborg. II. Oldsagerne og gravpladsen*. Det Kgl. Nordiske Oldskriftselskab. København.
- Rud, M. 2002. *Bayeux Tapetet*. Christian Ejlers' Forlag. København.
- Rydh, H. 1919. *Dosformiga Spännen från Vikingatiden*. Ivar Hæggströms Boktryckeri A.B. Stockholm
- Ræder Knudsen, L. 1991. Det uldne brikvævede bånd fra Mammengraven. I: Iversen, M., Näsman, U. og Vellev, J. *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid*. Jysk Arkæologisk Selskab. Århus. Side 149-150.
- Ræder Knudsen, L. 2008. *HOM 1519 x 3055 Enner, præparat med lille kniv og rester af sølvtråd og tekstil*. Upubliceret konserveringsrapport fra Konserveringscentret i Vejle.
- Schou Jørgensen, M. og Poulsen, P. 1979. Arkæologiske udgravninger omkring en vejforlægning ved Halleby Å. *Antikvariske Studier* 3. København. Side 224-225.

- Sellevold, B.J., Lund Hansen, U. og Balslev Jørgensen, J. 1984. *Iron Age Man in Denmark*. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab. København.
- Skaarup, J. 1976. *Stengade II*. Langelands Museum. Rudkøbing.
- Skals, I. 2009. *Analyse af tekstilfragmenter fra Hvilehøj*. Upubliceret rapport fra Nationalmuseets Bevaringsafdeling, Brede.
- Stoumann, I. 2009. *Ryttergraven fra Grimstrup*. Arkæologiske rapporter fra Esbjerg Museum 5. Sydvestjyske Museer. Esbjerg.
- Sørensen, A.C. 2001. *Ladby. A Danish Ship-Grave from the Viking Age*. Ships and Boats of the North, vol. 3. Vikingeskibsmuseet, Roskilde.
- Thomsen, T. 1900. Vævede Stoffer fra Jernalderen. *Årbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab. København. Side 257-278.
- Vang Petersen, P. 1992. Valkyrier i Ribe. *By, marsk og geest* 5. Den antikvariske samling i Ribe. Ribe. Side 41-46.
- Vellev, J. 1991. Bjerringhøjundersøgelsen 1868 – og hvad der senere hændte. I: Iversen, M., Näsman, U. og Vellev, J. 1991. *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid*. Jysk Arkæologisk Selskab. Århus. Side 11-25.
- Walton, P. 1988a. Dyes of the Viking Age: A Summary of Recent Work. *Dyes in History and Archaeology* 7. York. Side 14-20.
- Walton, P. 1988b. Dyes and Wools in Iron Age Textiles from Norway and Denmark. *Journal of Danish Archaeology*, 7. Odense University Press. Odense. Side 144-158.
- Wielandt, H. 1981. *Præparat FSM 3502 x 494. Analyse af tekstiler fra grav ACQ*. Analyserapport, Odense Bys Museer. Odense.

- Wiklund, S. og Diurson, V. 1962. *Textil materiallära*. LT's forlag. Borås.
- Willet, C. og Cunnington, P. 1951. *The History of Underclothes*. Michael Joseph. London.
- Østergård, E. 1976. Vikingetidstextiler fra Sdr. Onsild. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab. København. Side 87-95.
- Østergård, E. 1980. Nogle mønstrede silketøjer fra danske relikviegemmer. *hikuin* 6. Forlaget hikuin. Moesgaard, Århus. Side 83-92.
- Østergård, E. 1991. Textilfragmenterne fra Mammengraven. I: Iversen, M., Näsman, U. og Vellev, J. 1991. *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid*. Jysk Arkæologisk Selskab. Århus. Side 123-143.
- Østergård, E. 2003. *Som syet til jorden*. Aarhus Universitetsforlag. Århus.

Personlige meddelelser

1. Samtaler med Pia Bennike, aug. 2009.
2. Samtale med konservator Irene Skals på Nationalmuseets Bevaringsafdeling i Brede, den 28. sep. 2009.
3. Samtale med Flemming Lundholm, dragtansvarlig på Ribe Vikingecenter, den 11. okt. 2009.
4. Samtale med tekstilarkæolog Ulla Mannering, den 27. okt. 2009.

Bilag

1. Katalog over tekstilstratigrafier på skålspænder
2. Forklaring af bindinger
3. Maria in Cosmedin fra:
http://www.stockphotopro.com/photo_of/Santa/95712561DZJ/Italy_Rome_Church_of
4. Kalkmaleri i Hvorslev Kirke fra: <http://fc.nrsbgym.dk/~lf/FOV1-0002EF91/kalk>

5. Liber Vitae fra:
http://www.denstoredanske.dk/Danmarks_geografi_og_historie/Danmarks_historie/Danmark_f%C3%B8r_Reformationen/Knud_2._den_Store
6. Thorsbjerg-kjortlen fra: http://globetrotter-games.com/travel/Photo2001Denmark/010905_020_Tunic_from_Thorsbjerg_finding.jpg
7. Thorsbjerg-bukserne fra: http://globetrotter-games.com/travel/Photo2001Denmark/010905_019_Trousers_from_Thorsbjerg_finding.jpg
8. Note vedlagt i beretningen for Køstrup (id. 43), FSM 3502. Noten er skrevet af konservator Bjarne Lønborg.
9. Om vikinger med horn i hjelmen fra: http://www.historie-online.dk/special/artikler/opera_ringen.htm
10. E-mail fra Egon Warmers, den 12. okt. 2009.
11. E-mail fra Lise Bender Jørgensen, den 18. maj 2009.

Mange tak til:

Ulla Mannering og CTR

Medarbejderne i Danmarks Oldtid, Nationalmuseet

De danske lokalmuseer

2. november 2009 – Charlotte Rimstad

Forhistorisk Arkæologi, Københavns Universitet

Speciale

Kandidatuddannelse, 1998-ordningen

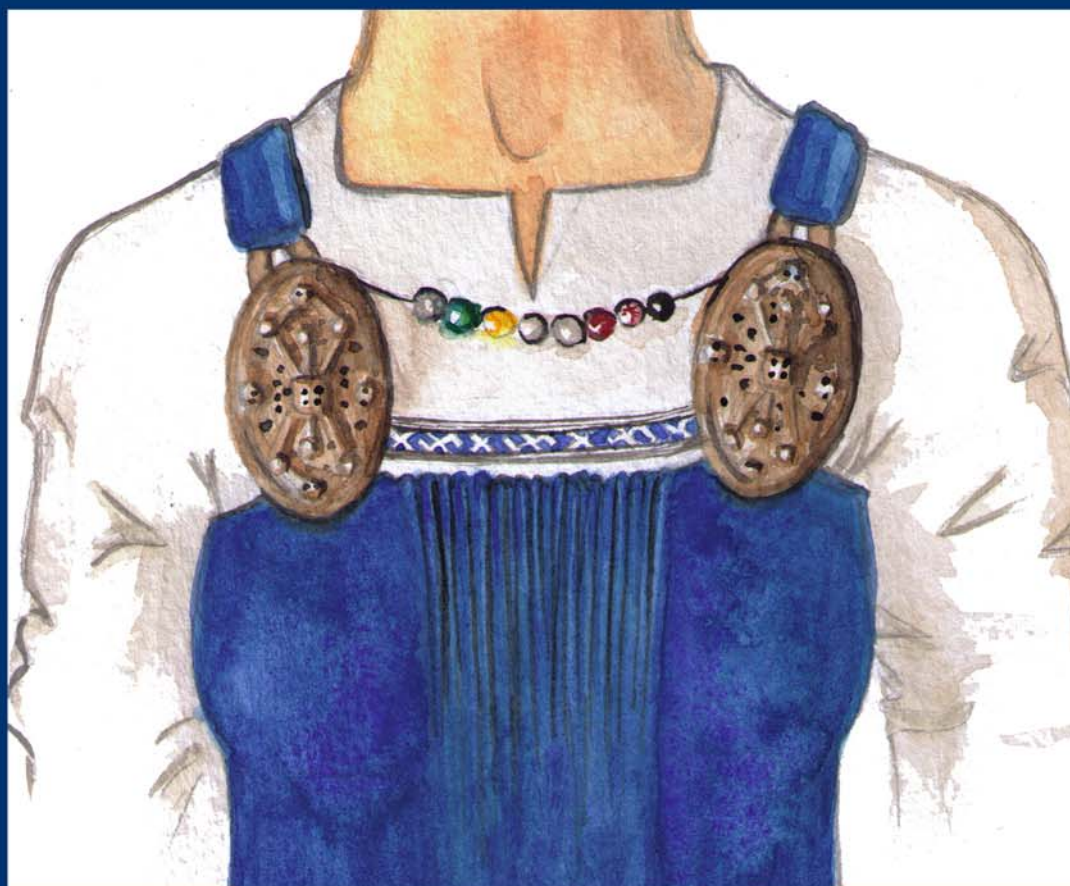
VIKINGER I ULD OG GULD

Om de danske vikingetidsdragter,
baseret på tekstilfund i grave

Charlotte Rimstad

Vejleder: Henriette Lyngstrøm

FIGURER & BILAG

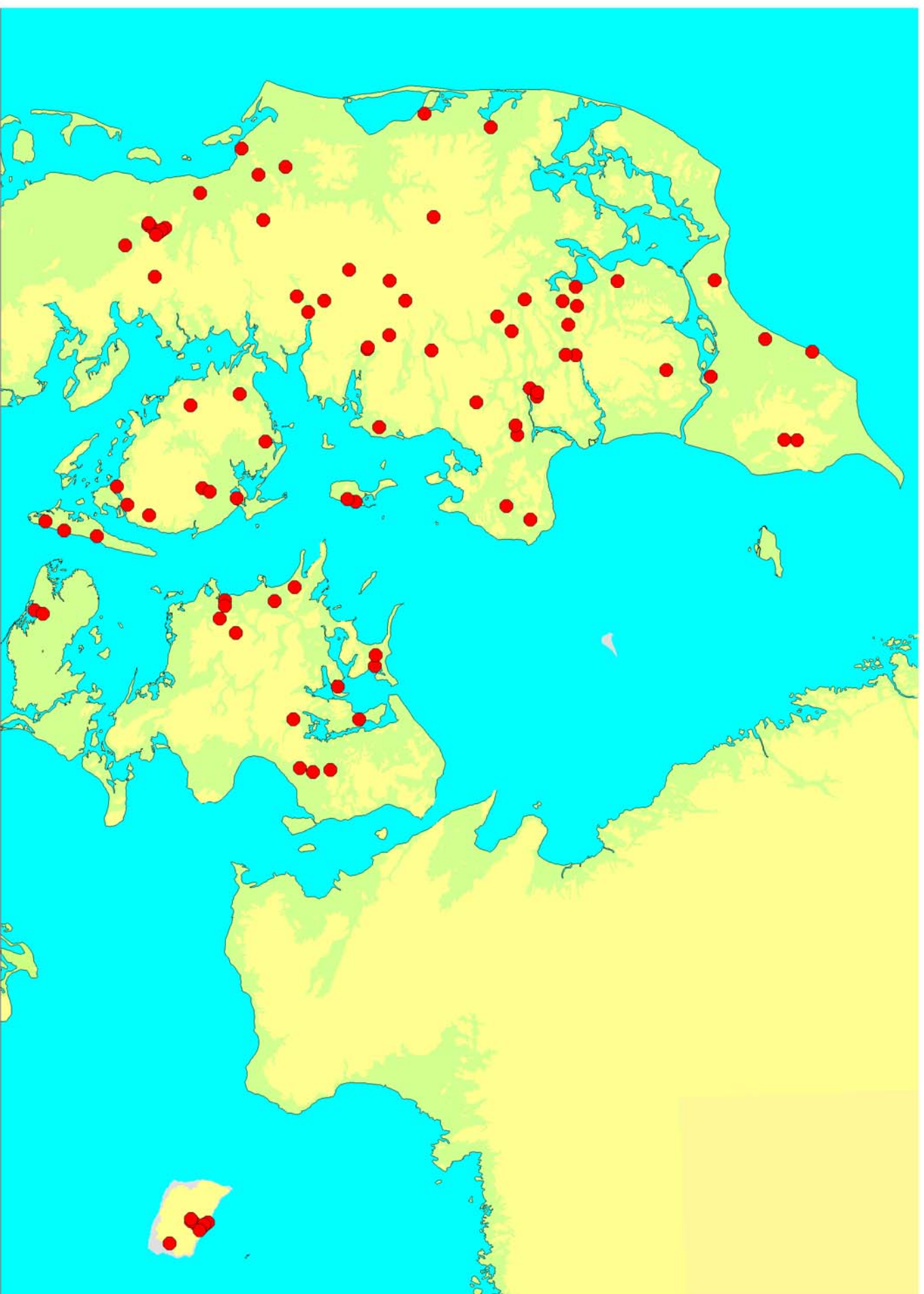

Fig. 1. Kort over Danmark med de 87 lokaliteter fra databasen.

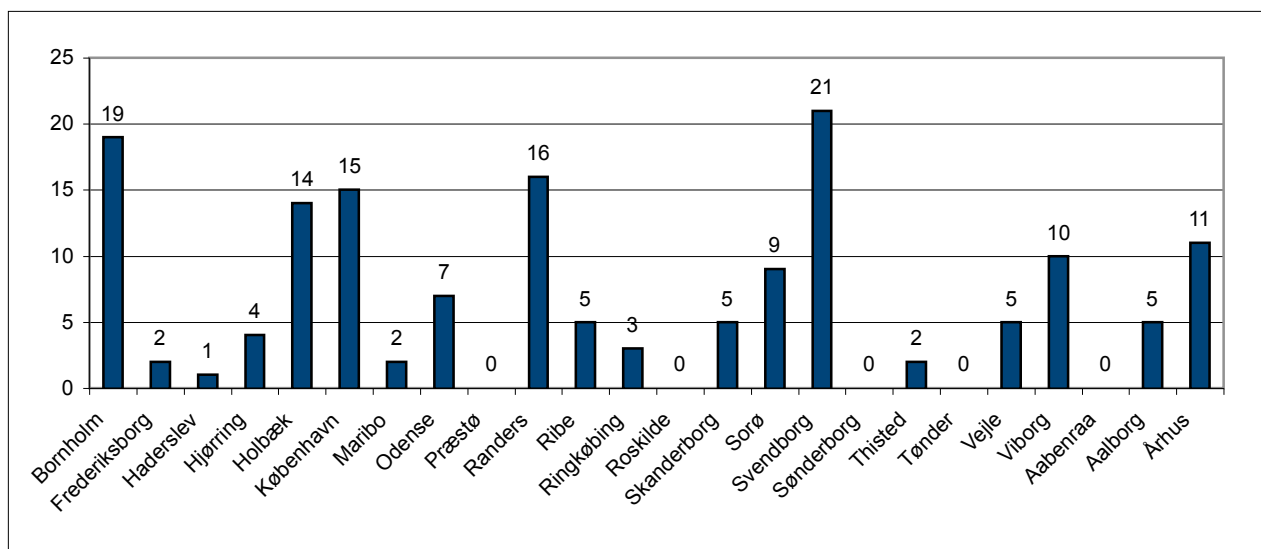

Fig. 2. Fordelingen af de 156 grave i de danske amter.

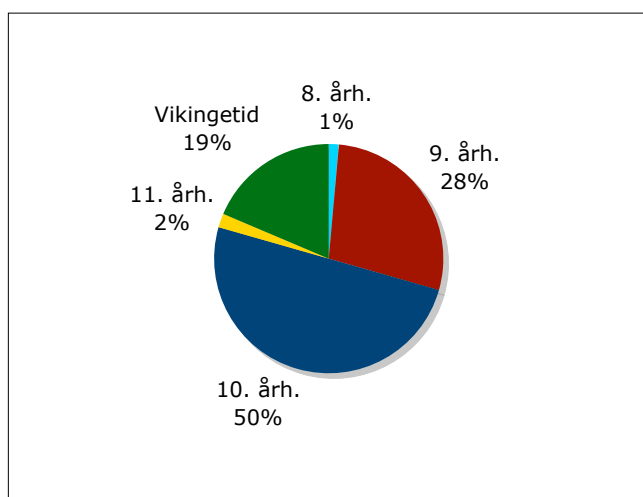

Fig. 3. Den procentvise fordeling af gravenes dateringer

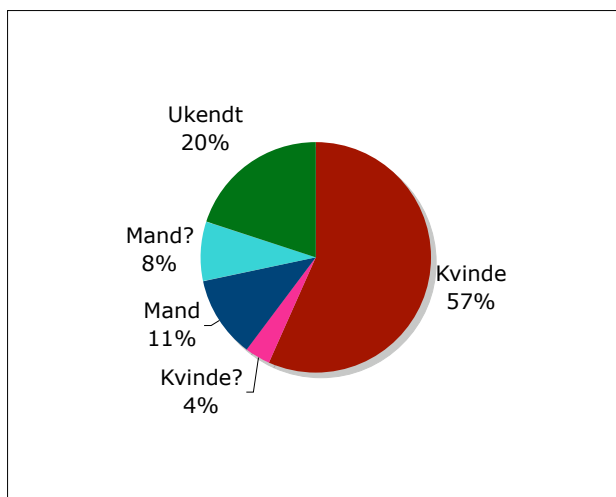

Fig. 4. Den procentvise fordeling af kønsbestemmelser.

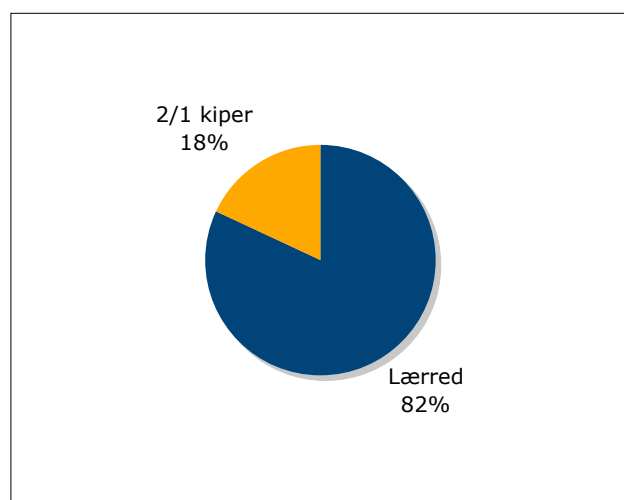

Fig. 5. Bindingstyper i det 8. årh.

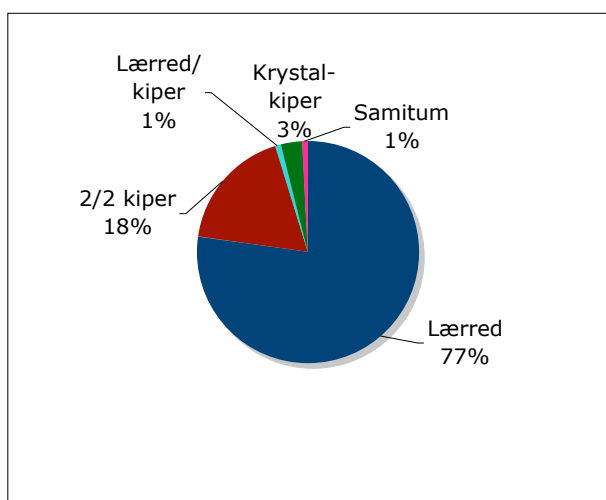

Fig. 6. Bindingstyper i det 9. årh.

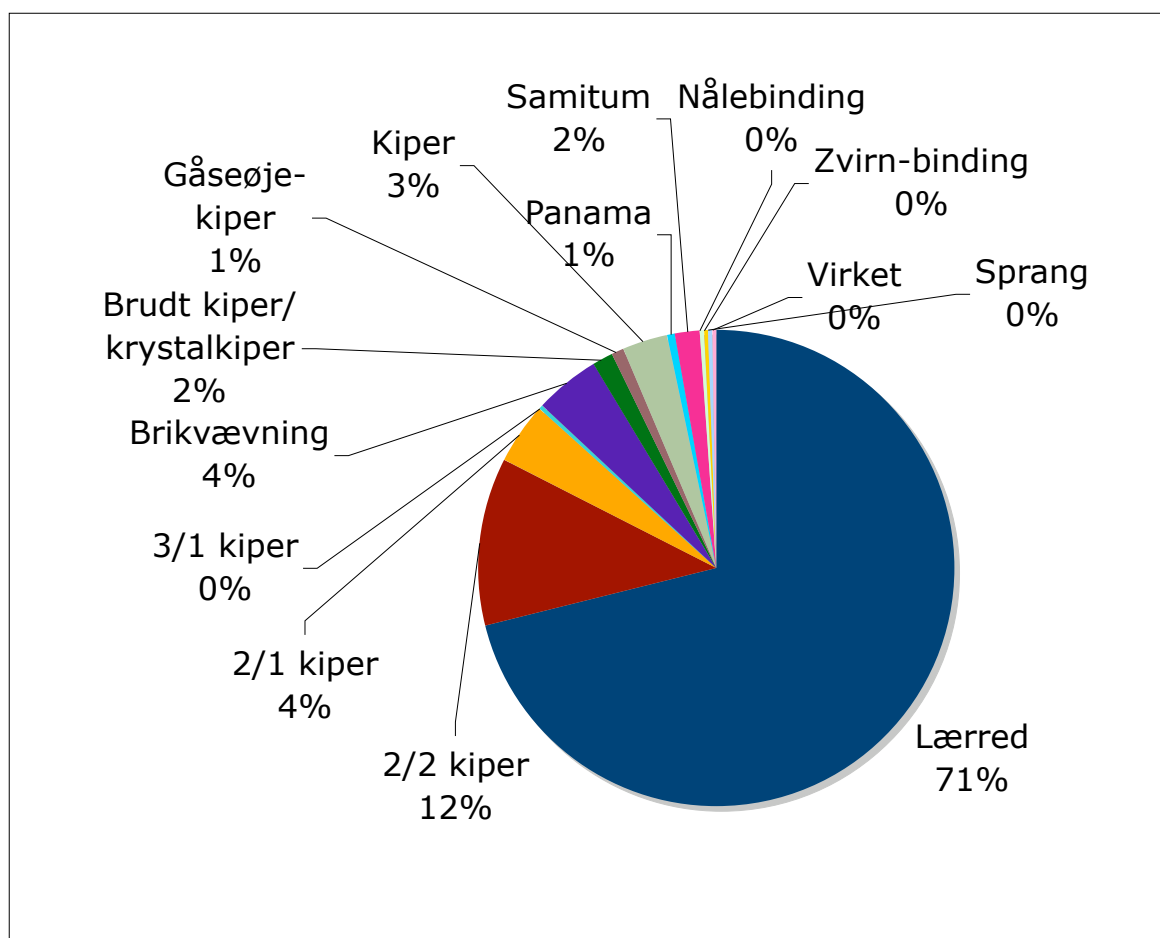

Fig. 9. Bindingstyper i hele vikingetiden.

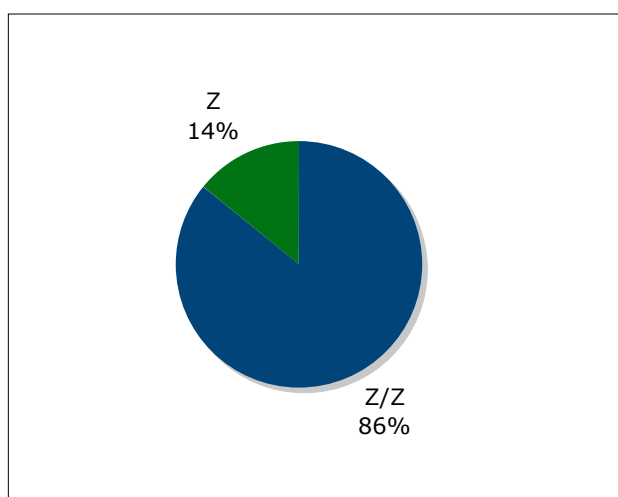

Fig. 10. Spinderetninger i det 8. årh.

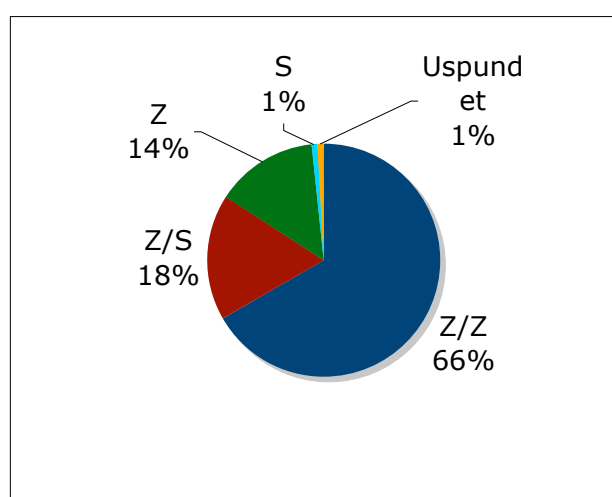

Fig. 11. Spinderetninger i det 9. årh.

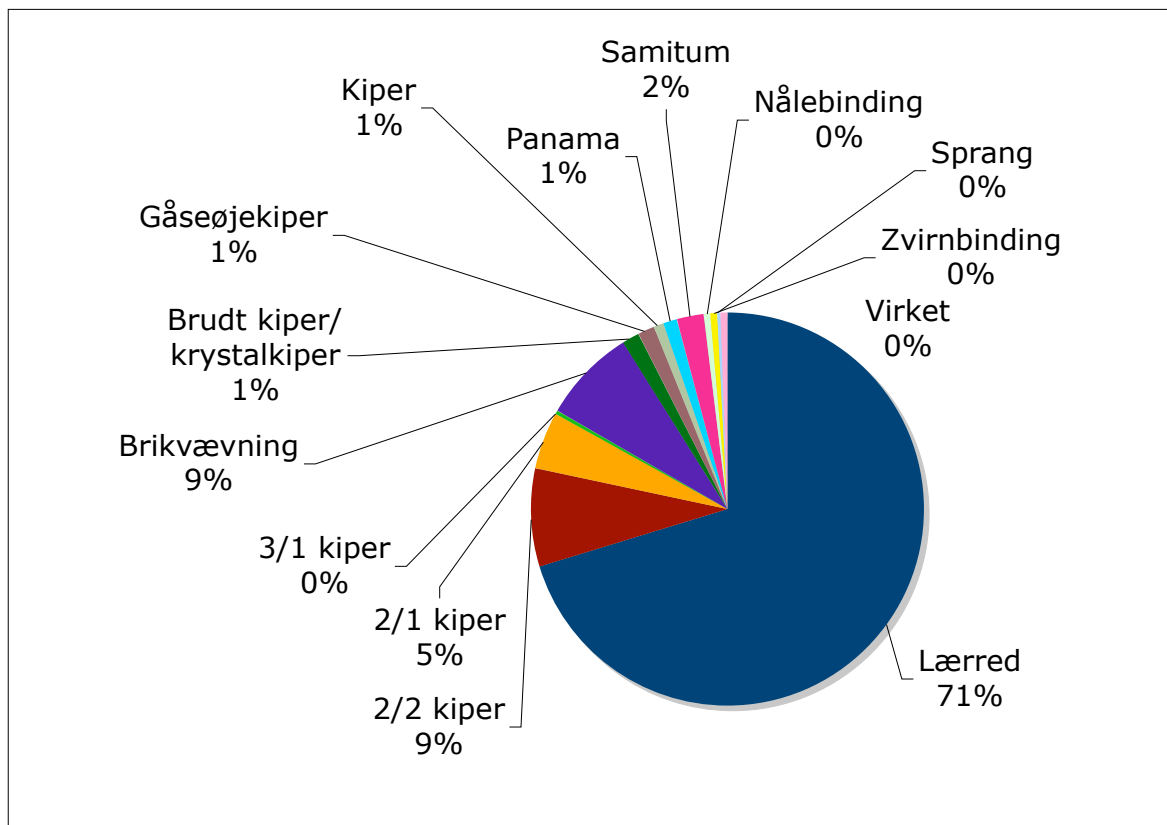

Fig. 7. Bindingstyper i det 10. årh.

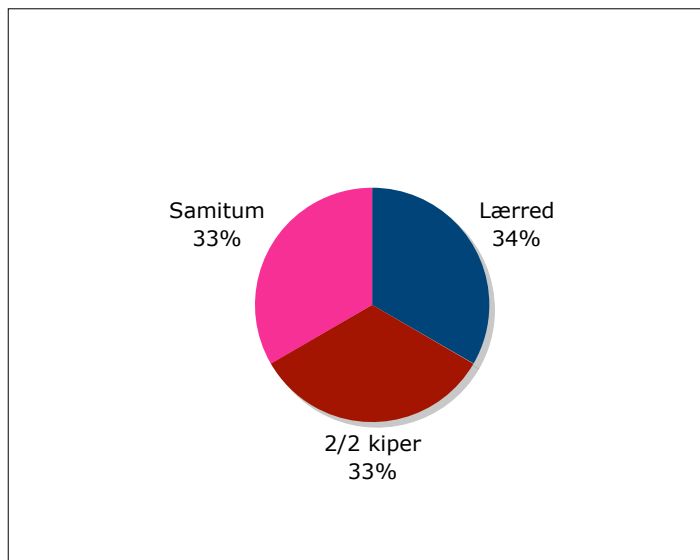

Fig. 8. Bindingstyper i det 11. årh.

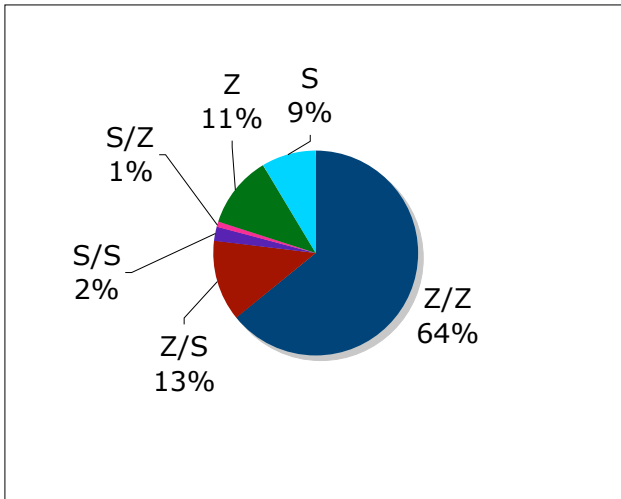

Fig. 12. Spideretninger i det 10. årh.

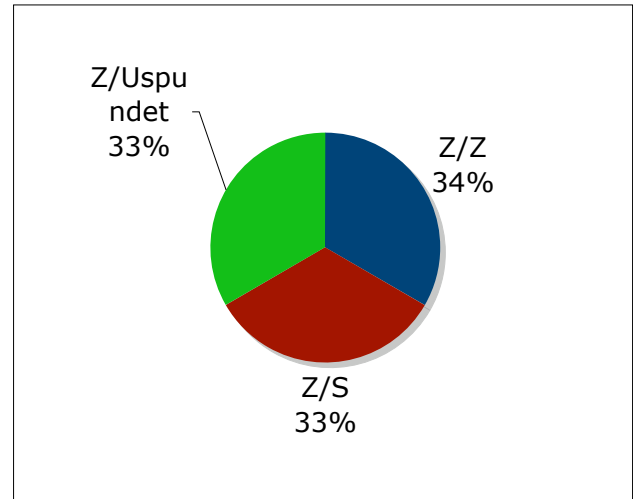

Fig. 13. Spideretninger i det 11. årh.

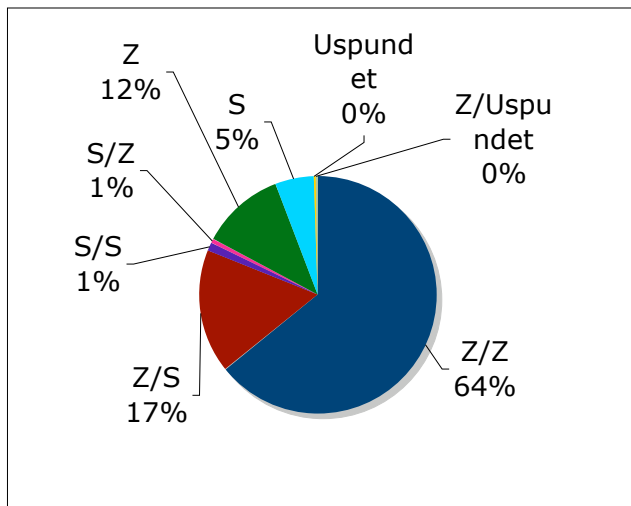

Fig. 14. Spideretninger i hele vikingetiden.

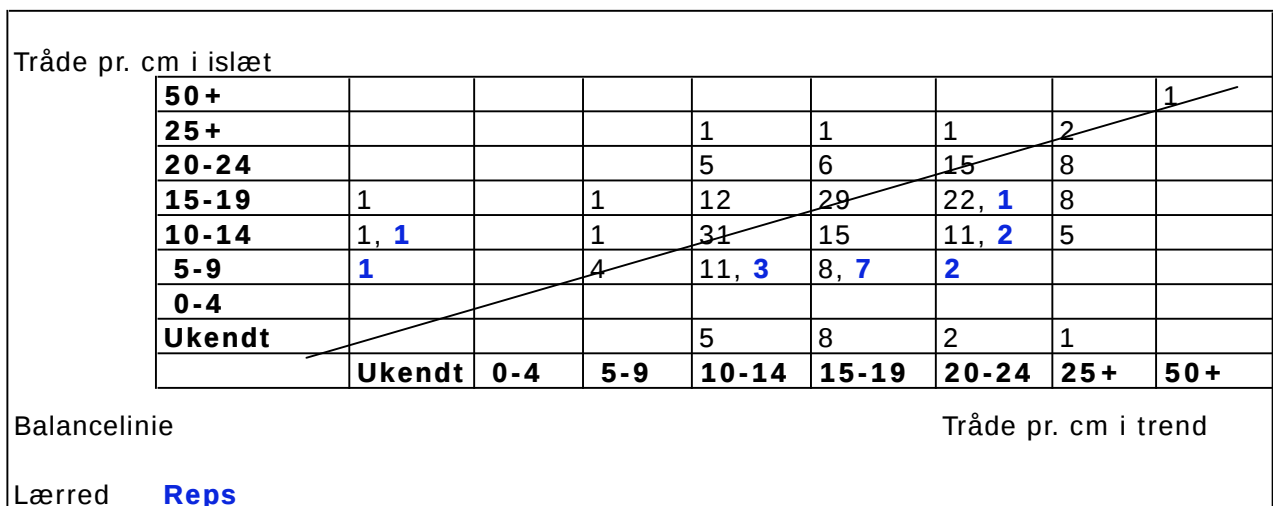

Fig. 15. Trådtal: lærred

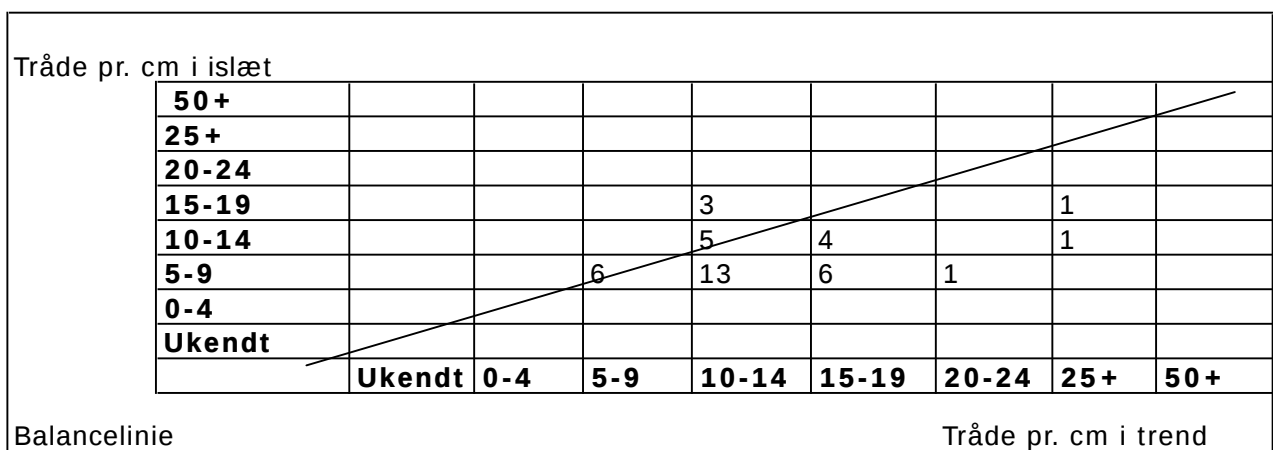

Fig. 16. Trådtal: 2/2 kiper

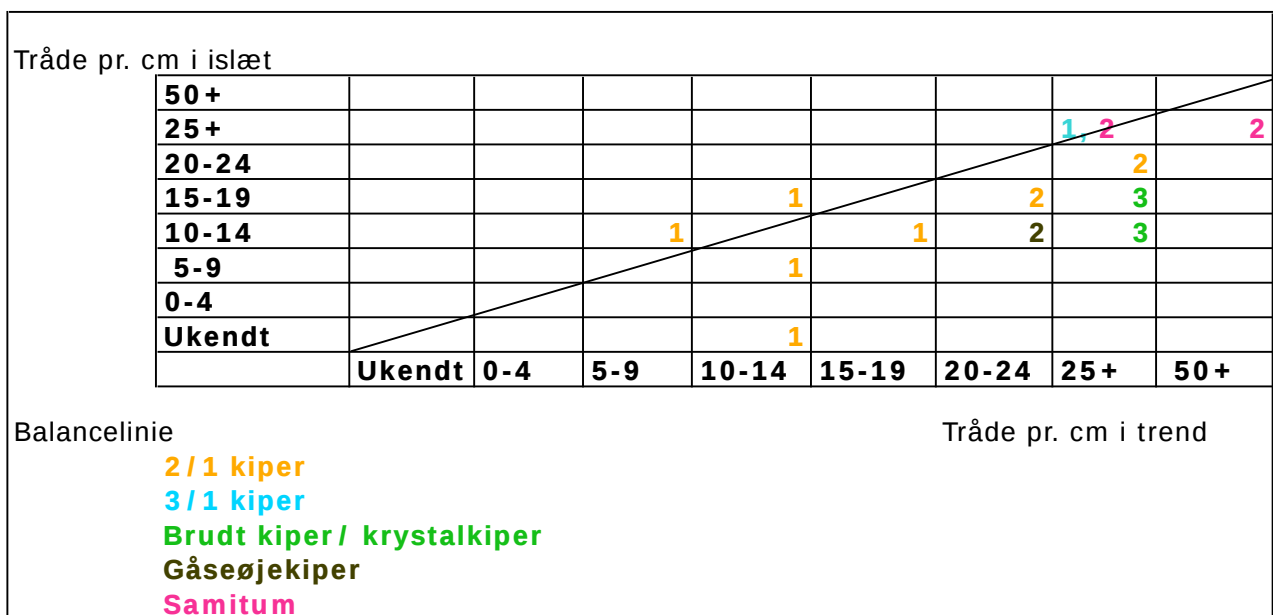

Fig. 17. Trådtal: 2/1 kiper, 3/1 kiper, brudt kiper/krystalkiper, gåseøjekiper og samitum

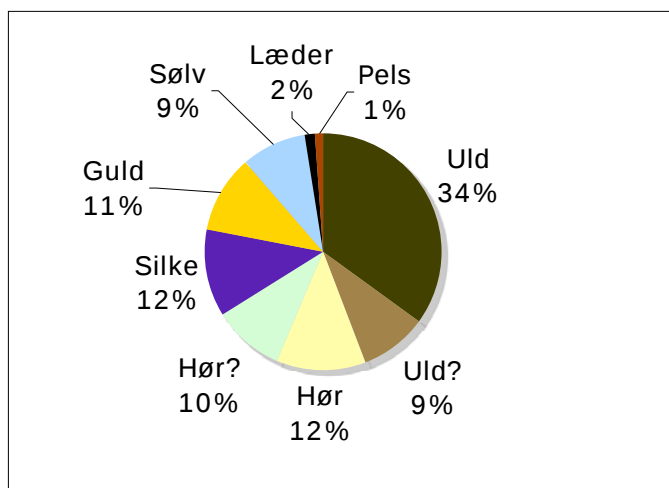

Fig. 18. Den procentvise fordeling af fibertyper.

Id. nr.	Lokalitet	Datering	Køn	Binding	Trådtal	Materiale	Farve
32	Lejre, 994	10. årh.	Ukendt	Lærred	Ukendt	Ukendt	Blå
43	Køstrup, ACQ	10. årh.	Kvinde	x541: Lærred	26/10	Uld	Blå
				x572: Lærred	22/22	Hør	Blå
45	Stengade, AV	10. årh.	Ukendt	Lærred (slørvævning)	12/12	Ukendt	Blå
53	Mammen	10. årh.	Mand	C135a: 2/1 kiper	24/16	Uld	Rød
				C135a: Broderi		Uld	Blå
				C135b: Lærred (slørvævning)	16/16	Uld	Blå
				C 136b: Brikvævning	Ukendt	Silke	Purpur
				C137: Lærred	46/32	Silke	Purpur
				C137: Polstring		Ukendt	Blå
				C140: Samitum	48/44	Silke	Rød
				C140: Sytråd		Silke	Purpur
				C144: Lærred	15/9	Uld	Blå
				C144: Broderi		Uld?	Rød
59	Hvilehøj	10. årh.	Kvinde	2/2 kiper	14/10	Uld	Blå
61	Jelling, Nordhøj	10. årh.	Ukendt	Lærred	37/20	Silke	Purpur
68	Fyrkat, 4	10. årh.	Kvinde	Lærred	36/12	Uld	Blå og rød

Fig. 19. Positive farveanalyser fra vikingetidstekstiler i Danmark.

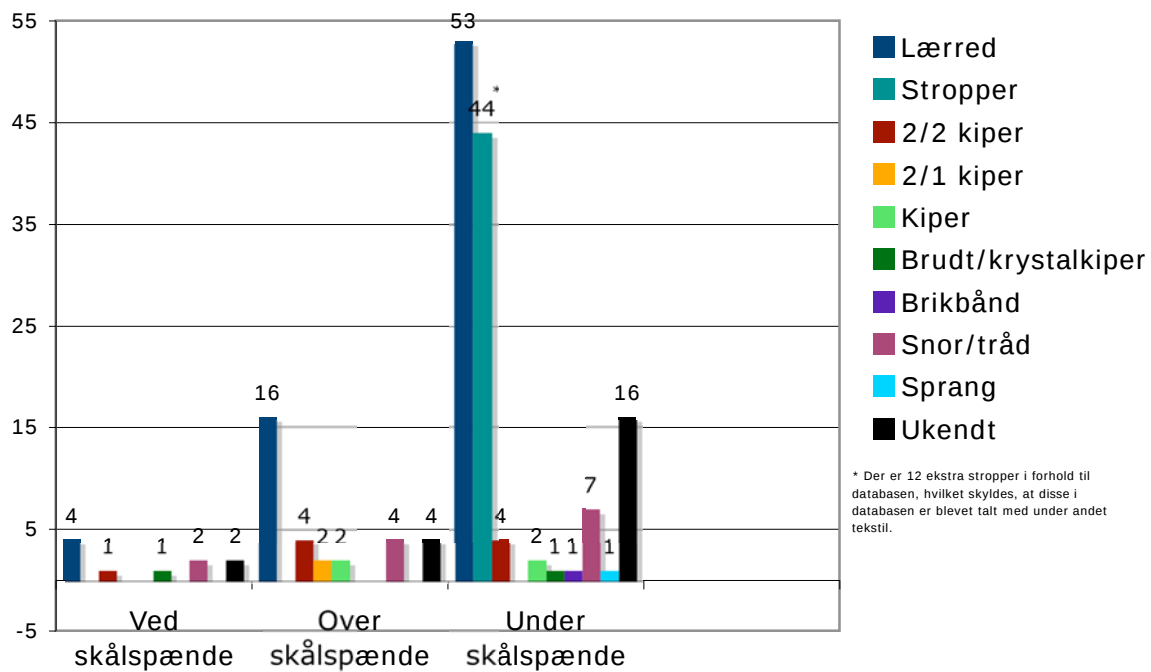

Fig. 20. Fordelingen af tekstiler på skålspænder

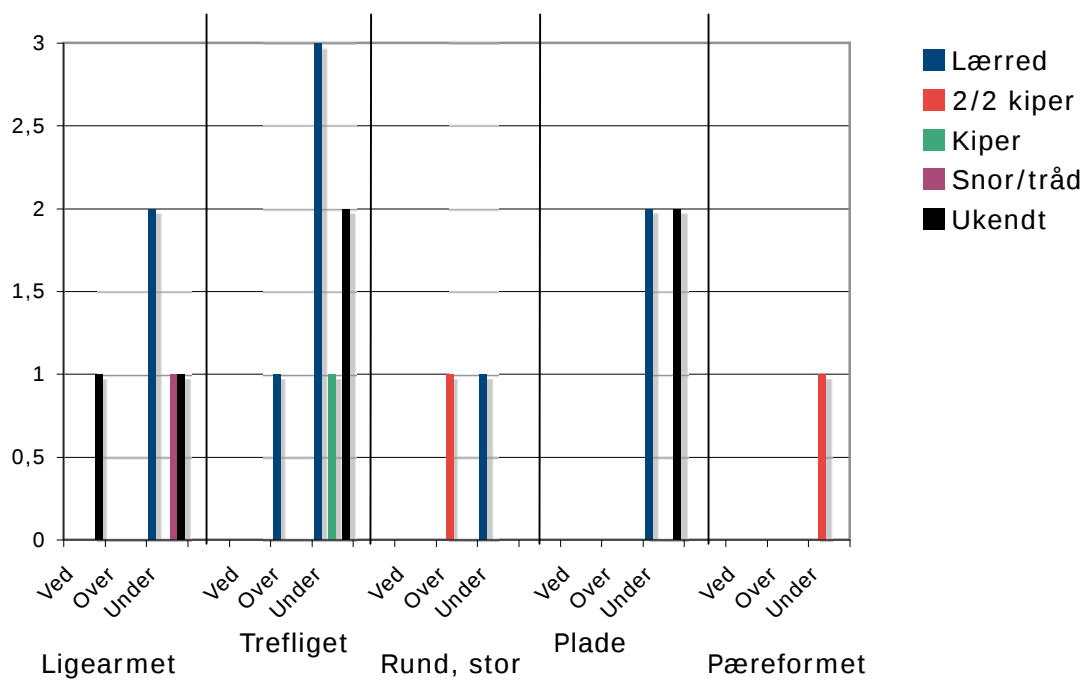

Fig. 21. Fordelingen af tekstiler på det tredje spænde i grave med skålspænder

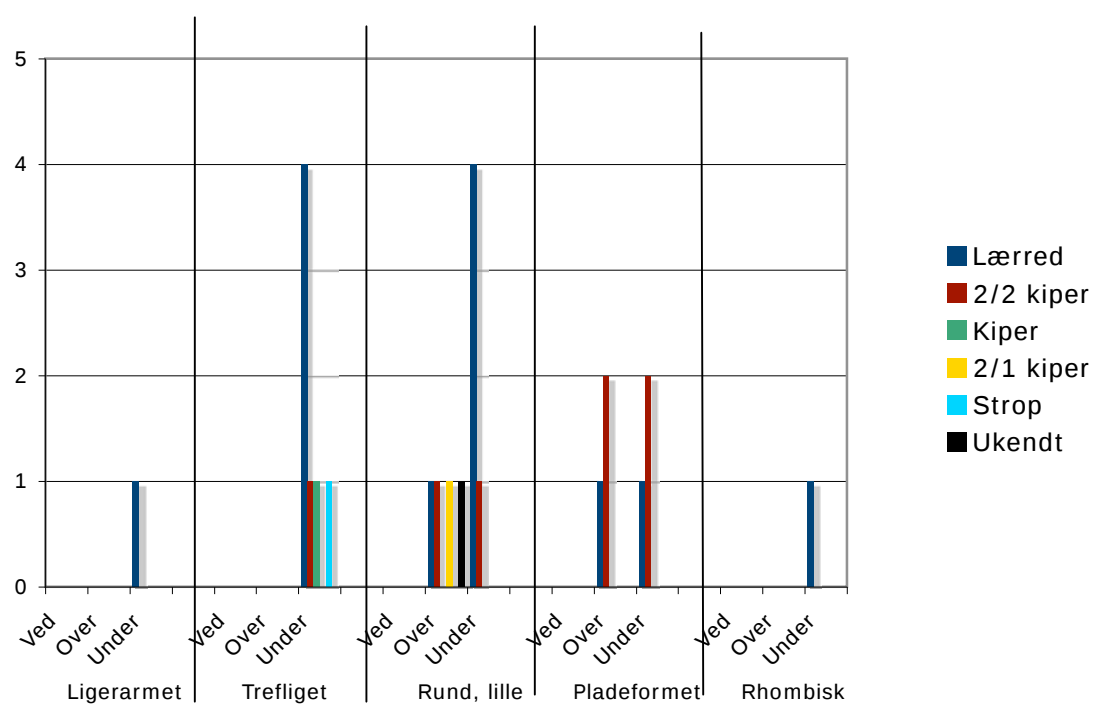

Fig. 22. Fordelingen af tekstiler på det tredje spænde i grave uden skålspænder

Id. nr.	Lokalitet	Amt	Datering	Det tredje spænde, placering	Binding, placering	Trådtal	Materiale	Skål-spænder?
1	Gerlev-Dråby, XIV	Frederiksborg	9. årh.	Ligearmet	Lærred, under	12/?		Ja
9	Bækkegård, 156	Bornholm	9. årh.	Ligearmet	Ukendt	?		Ja
10	Bøgebjerg, 3	Bornholm	9. årh.	Ligearmet	Ukendt, under	8/12		Ja
11	Lousgård, 22	Bornholm	9. årh.	Ligearmet	Lærred, under	19/11		Ja
11	Lousgård, 28	Bornholm	10. årh.	Ligearmet	Løs tråd, under	?		Ja
13	Nørre Sandegård Strandmark	Bornholm	9. årh.	Ligearmet	Lærred, under	16/16		Nej
15	Søndregaard, 4	Bornholm	9. årh.	Trefliget	Nej	?		Nej
17	Davinde	Odense	9. årh.	Trefliget	Lærred, under	?		Ja
18	Gudme Mark	Svendborg	9. årh.	Pladeformet	Ukendt, under	?		Ja
22	Fløjstrup	Randers	9. årh.	Pæreformet, ved halsen	2/2 kiper, under	7/8		Ja
27	Ødsted By	Vejle	9. årh.	Rundt, lille	Nej		Uld?	Ja
28	Knaberup Mark	Vejle	9. årh.	Pladeformet	Nej			Ja
29	Nørre Vosborg	Ringkøbing	9. årh.	Pladeformet	Ukendt, under	9/14		Ja
32	Lejre, 893	København	10. årh.	Trefliget, på brystet	2/2 kiper, under	12/16		Nej
32	Lejre, 994	København	10. årh.	Rundt, lille	Lærred, under	20/20		Nej
34	Besser By	Holbæk	10. årh.	Trefliget	Nej			Ja
37	Trelleborg, grav?	Sorø	10. årh.	Rundt, lille	Lærred, under	10/?		Nej
40	Nymarksgården	Odense	10. årh.	Trefliget, mellem skåls-pænder	Nej			Ja
45	Stengade, BØ	Svendborg	10. årh.	Rundt, lille, ved halsen	Ukendt, over			Nej
				Rundt, lille, ved halsen	2/2 kiper, over	14/9		
				Rundt, lille, ved halsen	Lærred, under	18/14		
				Rundt, lille, ved halsen	2/2 kiper, under			

Fig. 23. Oversigt over forekomster af det tredje spænde med tekstil, i grave med og uden skåls-pænder

				Rundt, lille, ved halsen	1/2 kiper, over	6/10		
48	Rantzausminde	Svendborg	10. årh.	Trefliget, på brystet	Lærred, under	18/18		Nej
52	Ellidshøj	Ålborg	10. årh.	Pladeformet	Lærred, under	19/16		Nej
64	Rubjerg	Hjørring	Vik.	Trefliget	Strop, under	20/25		Nej
65	Hesselbjerg	Århus	Vik.	Trefliget	Lærred, under	14/16		Nej
67	Ottestrup, 5	Sorø	10. årh.	Trefliget	Lærred, under	11/13	Uld?	Nej
68	Fyrkat, 4	Randers	10. årh.	Dåseformet	Nej			Nej
69	Korshøje	Viborg	9. årh.	Pladeformet, midt på liget	2/2 kiper, over	8/4		Nej
				Pladeformet, midt på liget	Lærred, over	13/15	Hør	
				Pladeformet, midt på liget	2/2 kiper, under	13/7		
				Pladeformet, midt på liget	2/2 kiper, under	8/4	Uld	
				Pladeformet, midt på liget	2/2 kiper, over	14/6	Uld	
				Pladeformet, midt på liget	Lærred, under	10/10		
71	Brynshøj, N19	Holbæk	8. årh.	Ligearmet, mellem skålspænder	Lærred, under	10/10		Ja
				Ligearmet, mellem skålspænder	Lærred, under	20/20		
71	Brynshøj, N24	Holbæk	9. årh.	Trefliget	Lærred, under	25/20		Nej
71	Brynshøj, N3	Holbæk	10. årh.	Trefliget, på brystet?	Ukendt, under og over	12/6		Nej
73	Kjølvejen, EE	Århus	Vik.	Trefliget	Lærred, over	20/12	Hør?	Ja
				Trefliget	Kiper, under	12/12	Uld?	
74	Enghøj 3, A4	Randers	10. årh.	Rundt, stort. På brystet	Lærred, under	10/10	Uld?	Ja

Fig. 23. Oversigt over forekomster af det tredje spænde med tekstil, i grave med og uden skålspænder

				Rundt, stort. På brystet	2/2 kiper, over	14/8	Uld	
74	Enghøj 3, A5	Randers	Vik.	Trefliget	Ukendt, under	12/12		Ja
78	Ejstrupholm	Skanderborg	9. årh.	Trefliget, mellem skålspænder	Lærred, under	?	Hør	Ja
					Ukendt, under	?		
					Lærred, under	30/30		
79	Snubbekorsgård, 88	København	9. årh.	Dyrehovedformet	Nej			Ja
80	Rytterkær, 112	København	Vik.	Ligearmet	Nej			Ja
82	Træhede	Haderslev	Vik.	Rhombisk, hals/bryst	Lærred, under	21/16		Nej
84	Kumlhøj	Randers	Vik.	Trefliget	Nej			Ja
85	Haldum Kirke	Århus	10. årh.	Rundt, lille, hals/bryst	Lærred, under	25/18	Hør	Nej
				Rundt, lille, hals/bryst	Lærred, over	?	Hør?	

Fig. 23. Oversigt over forekomster af det tredje spænde med tekstil, i grave med og uden skålspænder

Id. nr	Lokalitet	Datering	Plcering af tekstil (A og B: Skåls্পänder)	Binding	Trådtal	Tolkning
1	Gerlev-Dråby	9. årh.	A: Nålefæste	Lærred	24/20	Særk?
			Løst fragment	Lærred	25/18	
3	Rørby	9. årh.	A: Nåleholder	Lærred	24/24	Særk? Hør?
4	Bakkendrup, 11	9. årh.	A: Underside	Lærred	20/20	Særk?
7	Melsted, 6	9. årh.	Løst fragment	Lærred	27/16	Særk?
9	Bækkegård	9. årh.	A: Nål og rand	Lærred	25/12	Særk eller kjole?
			B: Nål og underside	Lærred	25/14	
10	Bøgebjerg	9. årh.	B: Undersiden	Lærred	16/16	Særk?
11	Lousgård, 22	9. årh.	A: Nål	Lærred	20/10	Særk og/eller kjole?
			B: Nål	Lærred	23/16	
			Ligearmet spænde, nåleholder	Lærred	19/11	
11	Lousgård, 23	10. årh.	Nål	Lærred	18/20	Særk?
12	Nørre Sandegård	9. årh.	B: Nåleholder	Lærred	16/?	Særk? Hør?
13	Nørre Sandegård Strandmark	9. årh.	Ligearmet spænde, nålefæste	Lærred	16/16	Særk?
22	Fløjstrup	9. årh.	A: Inden i	Lærred	12/22	Særk/kjole?
			På knogle	Reps	24/10	
26	Højgård	9. årh.	A: Nåleholder	Lærred	?/13	Særk? Hør?
			B: Nålefæste og -holder	Lærred	22/?	Særk?
27	Ødsted By	9. årh.	B: Nål	Lærred	40/16	Særk eller kjole?
			B: Nål	Lærred	18/?	Særk?
32	Lejre, 994	10. årh.	Lille rundt spænde, underside	Lærred	20/20	Særk?
34	Besser By	10. årh.	A: Rand	Lærred	18/16	Særk? Åbent vævet.
		10. årh.	B: Inden i	Lærred	30/18	Kjole?
36	Tranebjerg	10. årh.	A: Nål og nåleholder	Lærred	14/20	Særk?
			Løse fragmenter	Lærred	24/15	
37	Trelleborg, 99	10. årh.	A: Kant og underside	Lærred	18/16	Særk? Hør?
			Løst fragment	Lærred	18/17	Særk?
37	Trelleborg, grav?	10. årh.	Lille rundt spænde, underside	Lærred	10/?	Særk?
40	Nymarksgården, Ladby	10. årh.	A: Nål	Lærred	20/16	Særk?
			B: Nål	Lærred	20/16	

Fig. 24. Lærredstekstiler, der kunne stamme fra en særk eller kjole.

43	Køstrup 1	10. årh.	A: Underside	Lærred	18/18	Særk? Hør
			B: Underside og ovenpå	Lærred	18/18	
48	Rantzausminde	10. årh.	Trefliget spænde, nålefæste	Lærred	18/18	Særk?
52	Ellidshøj	10. årh.	Pladespænde, underside	Lærred	19/16	Særk?
68	Fyrkat, 4	10. årh.	Midt i graven	Lærred	28/24	Særk?
71	Brynshøj, N19	8. årh.	A: Nål og nålefæste	Lærred	18/18	Særk?
			Pladespænde, nål	Lærred	20/20	
71	Brynshøj, N24	9. årh.	Trefliget spænde, nålefæste og -holder	Lærred	25/20	Særk?
73	Kjølvejen, EE	Vik.	Trefliget spænde, forside	Lærred	20/12	
			Løst fragment CRY	Lærred	18/12	Særk? Hør?
73	Kjølvejen, FN	Vik.	A: Rand og underside	Lærred	18/18	Særk eller kjole?
			B: Rand og nål	Lærred	Fint	Særk?
74	Enghøj 3, A4	10. årh.	A: Rand på underside	Lærred	20/20	Særk?
		10. årh.	B: Ovenpå	Lærred	22/14	Kjole m. gauffrering?
74	Enghøj 3, A5	Vik.	A: Nål og underside	Lærred	22/22	Særk?
76	Mejlby	Vik.	B: Ovenpå, tekstil 2	Lærred	20/16	Hør. Særk.
78	Ejstrupholm	9. årh.	A: Nålefæste	Ukendt	?	Særk? Meget fint, nok hør
			Trefliget spænde, underside	Lærred	30/30 ca.	
			Tre thorshamre	Lærred	Fint	Særk?
85	Haldum Kirke	10. årh.	Lille rundt spænde, underside	Lærred	25/18	Særk?

Fig. 24. Lærredstekstiler, der kunne stamme fra en særk eller kjole.

Id. nr.	Lokalitet	Datering	A: NF	A: NåI	A: NH	B: NF	B: NåI	B: NH	I alt	Redskaber	Oph. bånd?
1	Gerlev-Dråby, XIV	9. årh.		1	1	1 (??)		1	4 (5?)	Kniv og nøgle	
3	Rørby	9. årh.				1			1	Nej	Nej
6	Næsby	9. årh.	1						1	? (enkeltfund)	?
10	Bøgebjerg, 1	9. årh.			1				1	Kniv i hovedenden	Måske
14	Saltuna	9. årh.	1						1	Nej	Nej
16	Nørre Højrup	9. årh.	1						1	? (enkeltfund)	?
22	Fløjstrup	9. årh.		1					1	Kniv ved højre skulder	Måske
27	Ødsted By	9. årh.	1	1					2	Nej	
31	Næsbjerg Kirkegård	9. årh.			1				1	Nej	Nej
34	Besser By	10. årh.				1			1	Nej	Nej
36	Tranebjerg	10. årh.						1	1	To sakse, jernring, nøgle i Ø	Måske
39	Opager, A	10. årh.						1	1	Nej	Nej
40	Nymarksgården Ladby, 1	10. årh.					1		1	Kniv (placering ukendt)	Måske
43	Køstrup, ACQ	10. årh.	1		1	1 (??)		2	5 (6?)	Kniv og nøgle ved bælttestedet	
67	Ottestrup, 7	10. årh.	1		1	1		1	4	Saks og tenvægt mellem underben	
73	Kjølvejen, EE	Vik.			2	1			3	Kniv (placering ukendt)	
73	Kjølvejen, FN	Vik.	1		1				2	Nej	
74	Enghøj 3, A4	10. årh.	1		1	1		1	4	Nej	
78	Ejstrupholm, 213	9. årh.	1		1	1		1	4	Nej	
84	Kumlhøj, A38	Vik.	1		1	1		1	4	Nej	
64	Rubjerg: (Trefliget spænde)	Vik.		1					1	Kniv	

44 stropper i alt

NF: Nålefæste

NH: Nåleholder

Fig. 25. Forekomsten af stropper i skålspænder og et enkelt tredje spænde, samt forekomsten af redskaber i gravene.

Id. nr.	Lokalitet	Amt	Datering	Stropper	Andet bevaret tekstil	Binding
2	Thorslunde By	København	9. årh.	Nej	Underside	Lærred
4	Bakkendrup, 11	Holbæk	9. årh.	Nej	Over- og underside + løse	Lærred, 2/2 kiper
5	Bybjerg	Holbæk	9. årh.	Nej	Underside	Lærred
7	Melsted, 3	Bornholm	10. årh.	Nej	Underside	Lærred
7	Melsted, 6	Bornholm	9. årh.	Nej	Løse fragmenter	Lærred, krystalkiper
8	Lillevang, grav 10	Bornholm	9. årh.	Nej	Underside	Lærred
8	Lillevang, grav 11	Bornholm	9. årh.	Måske	Underside	Snor
9	Bækkegård	Bornholm	9. årh.	Nej	Underside	Lærred
10	Bøgebjerg, 3	Bornholm	9. årh.	Nej	Underside	Ukendt
11	Lousgård, 22	Bornholm	9. årh.	Måske	Underside + løs	Lærred, krystalkiper
11	Lousgård, 23	Bornholm	10. årh.	Nej	Underside + løs	Lærred
11	Lousgård, 26	Bornholm	10. årh.	Nej	Underside + løs	Lærred
11	Lousgård, 28	Bornholm	10. årh.	Nej	Løs	Ukendt
12	Nørre Sandegård	Bornholm	9. årh.	Nej	Underside	Lærred
15	Søndregaard, 5	Bornholm	9. årh.	Nej	Underside	Ukendt
15	Søndregaard, 8	Bornholm	9. årh.	Nej	Underside	Lærred
17	Davinde	Odense	9. årh.	Nej	Underside	Lærred
18	Gudme Mark	Svendborg	9. årh.	Nej	Underside	Ukendt
19	Øxenbjerg	Svendborg	9. årh.	Nej	Underside	Ukendt
21	Lindholm Høje, 1244	Ålborg	9. årh.	Nej	Underside + løse	Lærred, 2/2 kiper
24	Alling	Skanderborg	9. årh.	Nej	Overside	Lærred
25	Enner Skov	Skanderborg	9. årh.	Nej	Underside	Ukendt
26	Højgård	Skanderborg	9. årh.	Nej	Underside	Lærred
28	Knaberup Mark	Vejle	9. årh.	Nej	Underside	Ukendt
29	Nørre Vosborg	Ringkøbing	9. årh.	Nej	Underside + løse	Krystalkiper, 2/2 kiper, ukendt
32	Lejre, 847	København	10. årh.	Nej	Underside + løs	Ukendt, 2/2 kiper
33	Grevinge	Holbæk	10. årh.	Nej	Underside	Lærred
35	Ballen	Holbæk	10. årh.	Nej	Løs	2/2 kiper
37	Trelleborg, 132	Sorø	10. årh.	Nej	Underside	Lærred
37	Trelleborg, 99	Sorø	10. årh.	Nej	Underside + løse	Lærred, sprang

Fig. 26. Skålspænder med bevaret tekstil, men uden stropper.

71	Brynshøj, N14	Holbæk	8. årh.	Nej	Underside + løs	Lærred, 2/1 kiper, ukendt
71	Brynshøj, N19	Holbæk	8. årh.	Måske	Underside	Lærred
73	Kjølvejen, EK	Århus	Vik.	Nej	Over- og underside	Lærred, kiper
74	Enghøj 3, A5	Randers	Vik.	Nej	Over- og underside	Lærred
76	Mejlby, A13	Ringkøbing	Vik.	Måske	Over- og underside	Lærred, ukendt
77	Snebjerg	Ringkøbing	Vik.	Måske	Underside	Lærred
79	Snubbekorsgård, 18	København	Vik.	Måske	Overside	Ukendt
79	Snubbekorsgård, 88	København	9. årh.	Måske	Over- og underside	Lærred
80	Rytterkær, 112	København	Vik.	Måske	Overside	2/1 kiper
80	Rytterkær, 198	København	Vik.	Måske	Overside + løse	2/2 kiper
80	Rytterkær, 302	København	Vik.	Måske	Overside + løse	2/1, 2/2 kiper, ukendt

Fig. 26. Skålspænder med bevaret tekstil, men uden stropper.

Id. nr.	Lokalitet	Datering	Redskaber	Placering
1	Gerlev-Dråby, XIV	09. årh.	Kniv	
1	Gerlev-Dråby, XIV	09. årh.	Nøgle	
4	Bakkendrup, 11	09. årh.	Kniv	Lå ved bælttestedet
4	Bakkendrup, 11	09. årh.	Nøgle til skrin	Lå ved brystet
9	Bækkegård, 156	09. årh.	Kniv	
10	Bøgebjerg, 1	09. årh.	Kniv	Lå i nordenden af graven, ved hovedet
10	Bøgebjerg, 3	09. årh.	Kniv	Lå i gravens nordende
11	Lousgård, 22	09. årh.	Kniv	
11	Lousgård, 23	10. årh.	Kniv	
12	Nørre Sandegård, 5	09. årh.	Kniv	Lå under skelettet i midten af graven.
17	Davinde, 1	09. årh.	Kniv	
21	Lindholm Høje, 1244	09. årh.	Kniv	
22	Fløjstrup	09. årh.	Kniv	Lå ved højre skulder.
32	Lejre, 847	10. årh.	Kniv	
36	Tranebjerg	10. årh.	Stor saks	Lå i østenden.
36	Tranebjerg	10. årh.	Lille saks	Lå i østenden.
36	Tranebjerg	10. årh.	Nøgle til skrin	Lå i østenden.
37	Trelleborg, 99	10. årh.	Saks	
40	Nymarksgården Ladby, 1	10. årh.	Kniv	
43	Køstrup, ACQ	10. årh.	Kniv	Lå ved bælttestedet
43	Køstrup, ACQ	10. årh.	Nøgle	Lå ved bælttestedet
71	Brynshøj, N14	08. årh.	Kniv	Lå ved bælttestedet
71	Brynshøj, N14	08. årh.	Kniv 2	Lå ved bælttestedet
71	Brynshøj, N19	08. årh.	Kniv	Lå ved bælttestedet
73	Kjølvejen, EE	Vikingetid	Kniv	
79	Snubbekorsgård, 18	Vikingetid	Kniv	Lå ved venstre overarmsknogle
79	Snubbekorsgård, 18	Vikingetid	Kniv	Lå ved bælttestedet
79	Snubbekorsgård, 18	Vikingetid	Nøgle	Lå ved bælttestedet
79	Snubbekorsgård, 88	09. årh.	Kniv	Lå ved bælttestedet
80	Rytterkær, 112	Vikingetid	Kniv	Lå ved bælttestedet
80	Rytterkær, 198	Vikingetid	Kniv	Lå ved bælttestedet
80	Rytterkær, 198	Vikingetid	Nøgler	Lå ved bælttestedet
80	Rytterkær, 302	Vikingetid	Kniv	Lå i midten af graven.

Fig. 27. Forekomsten af redskaber i grave med skålspænder.

Id. nr.	Lokalitet	Datering	Placering af snor / tråd	Perler	Redskaber	Oph. bånd?
2	Thorslunde By	9. årh.	Ukendt	Nej	Nej	Nej
4	Bakkendrup, 11	9. årh.	A: Inden i	Nej	Kniv ved bælte. Nøgle forneden af A	Nej + ja
8	Lillevang, 11	9. årh.	A: Nålefæste og nåleholder	Ja: 31 stk	Nej	Nej
11	Lousgård, 22	9. årh.	B: Nålefæste	Ja	Kniv	Måske
22	Fløjstrup	9. årh.	A: Nålefæste	Nej	Kniv ved højre skulder	Måske
27	Ødsted By	9. årh.	B: Nål	Ja: 4 stk	Nej	Nej
31	Næsbjerg Kirkegård	9. årh.	A: Nålefæste	Nej	Nej	Nej
33	Grevinge	10. årh.	Ukendt	Nej	Nej	Nej
43	Køstrup	10. årh.	A+B: Inden i	Ja: 8 stk	Kniv og nøgle ved bæltestedet	Nej
74	Enghøj 3, A4	10. årh.	B: Oven på	Perler (om halsen)	Nej	Nej
76	Mejlby	Vik.	B: Ovenpå	Ja: 18 stk	Nej	Måske
79	Snubbekorsgård	Vik.	B: Mellem to huller ovenpå	Nej	Kniv	Måske
80	Rytterkær, 112	Vik.	Løse snore	Ja: 2 stk	Kniv	Måske

Fig. 28. Forekomsten af løs snor og tråd i skålspænder, samt disse spænders eventuelle perler og redskaber.

Id. nr.	Lokalitet	Datering	Placering	Binding	Trådtal	Materiale	Tolkning
4	Bakkendrup, 4	09. årh.	Ved hoften	Lærred	12/12	Ukendt	Skjorte?
32	Lejre, 55	10. årh.	På remspænde	Lærred	20/19	Ukendt	
			Ukendt	Lærred	11/9	Ukendt	
38	Hoby	10. årh.	På jernøkse	Lærred	11/10	Ukendt	
41	Ladby	10. årh.	Ukendt	Lærred	8/6	Ukendt	
			Ukendt	Lærred/rebs	12/4	Ukendt	
			På jerngenstand	Lærred	20/20	Ukendt	
			Jernfragment, fastrustedede tekstilrester	Lærred	11/10	Ukendt	
			På jernfragment	Lærred	18/16	Ukendt	
			På remspænde	Lærred	18/20	Ukendt	
			På jernplade (del af bidsel?)	Lærred/rebs	16/6	Ukendt	
			På bidsel (?)	Lærred/rebs	20/6	Ukendt	
			På korsformet jernbeslag A	Lærred/rebs	16/6	Ukendt	
			På korsformet jernbeslag B	Lærred/rebs	18/6	Ukendt	
			På jernfragment	Lærred/rebs	22/6	Ukendt	
			På fodplade til stigbøjle	Lærred/rebs	?/6	Ukendt	
			På forrustet jernfragment	Lærred/rebs	14/6	Ukendt	
			På jernfragment	Lærred/rebs	18/6	Ukendt	
			På jernspænde, remholderen	Lærred/rebs	14/6	Ukendt	
			Ukendt	Lærred/rebs	18/6	Ukendt	
			Ukendt	Lærred/rebs	18/6	Ukendt	
			Ukendt	Løs tråd		Ukendt	
			Ukendt	2/2 kiper	18/12		Overklædning?
			Ukendt	Gåseøjekiper	20/15		Overklædning?
			Ukendt	Ukendt			
			Spredt i graven	Løs tråd		Guld	
			Spredt i graven	Løs tråd		Sølv	
44	Rosenlund	10. årh.	Sværd, på parerstangen	Lærred	23/23	Ukendt	
45	Stengade, 3	10. årh.	På jernspand (stod langt væk fra liget)	Lærred	16/16	Ukendt	Ikke fra dragt
45	Stengade, FII	10. årh.	På begge sider af venstre underarm af skelet B	Ukendt	Ukendt	Hør	Skjorte?

Fig. 29. Oversigt over tekstiler i sikkert bestemte mandsgrave.

45	Stengade, FII	10. årh.	Om venstre håndled på skelet B	Læderrem		Læder	Armbånd?
45	Stengade, CC	10. årh.	Mellem 15 arabiske mønter, der lå i munden eller under hagen.	Ukendt		Hør?	Svøb til mønter?
45	Stengade, FÅ	10. årh.	På øksen, som lå i gravens østende.	Lærred	20/10	Ukendt	
51	Farsø	10. årh.	Ukendt	Lærred	19/16	Ukendt	
			På jernfragment	Lærred	16/16	Ukendt	
			På jernfragment	Lærred	22/16	Ukendt	
53	Bjerringhøj, Mammen	10. årh.	Ukendt	C135a: 2/1 kiper	24/16	Uld	Kappe, kjortel?
			Ukendt	C135b: Lærred	16/16	Uld	Skjorte, bukser?
			Ukendt	C135c: Lærred	17/14	Uld	
			Ukendt	C136a: Brikvævning	38	Uld	
			Ukendt	C136c: Virket		Uld	Benviklebånd?
			Ukendt	C135d: Lærred	18/20	Uld	Benviklebånd?
			Ukendt	C136b: Brikvævning		Silke og guld	
			Ukendt	C137: Lærred	58/74	Silke	
			Ukendt	C137: Nålebinding		Silke, guld, sølv	
			Ukendt	C137: Brikvævning		Silke, guld, sølv	Kappebånd
			Ukendt	C138: Lærred	34/28	Silke	
			Ukendt	C138: Brikvævning	?/30	Silke, guld, sølv	Armmanchetter
			Ukendt	C139: Lærred		Silke	
			Ukendt	C139: Samitum	58/35	Silke	Halskant
			Ukendt	C140: Samitum	48/44	Silke	Kjortel?
			Ukendt	C144: Lærred	15/9	Uld	Pudevår
			Ukendt	C135a: Ukendt		Uld	

Fig. 29. Oversigt over tekstiler i sikkert bestemte mandsgrave.

53	Bjerringhøj, Mammen	10. årh.	Ukendt	C:138 Samitum	40/40	Silke	
			Ukendt	C138: Ukendt		Ukendt	
			Ukendt	36a: 2/1 kiper	21/18	Uld	Kappe, kjortel?
			Ukendt	36b: Løs tråd		Guld	
			Ukendt	47: Snor		Uld	
			Ukendt	C143: Ingen (pels)		Pels	
			Ukendt	C135?Kiper		Uld	
54	Brandstrup, 1	10. årh.	På trægenstand (knivskaft eller sværdske?)	Gåseøjekiper	24/12	Ukendt	
			På sølvindlagt spore, lå ved hoften	Lærred	10/11	Hør	Skjorte?
			På saksen	Lærred			
56	Roum	10. årh.	På kniv med træ, omkring spidsen kniven	Lærred	16/14	Ukendt	
72	Enner Mark	10. årh.	På økse, midt mellem skaft og æg.	Brikvævning		Uld	Overklædning?
			På økse, nederst nær bladet	Panama	15/15	Uld	
			På økse	Lærred	15/18	Uld	
			Lille kniv med sølvbevikling 1)	Brikvævning	24	Sølv	Overklædning?
			Lille kniv med sølvbevikling 2)	Lærred	22/20	Hør	Svøb til kniv?
75	Viborg Søndersø	11. årh.	Lå i stolpehul	Lærred	20/12	Hør	Skjorte
86	Grimstrup, I	10. årh.	Under sværdknep 1)	Ukendt	4/2,5	Uld	
			Under sværdet 2). Lå under 1), dvs. tættest på gravbunden.	Lærred		Hør	
			Under sværdet 3) Lå under 1), dvs. tættest på gravbunden.	Lærred		Uld	
			På den ene spore	Lærred	10-16/9-11	Uld	
			På sværdet	Lærred	16-18/16-17	Hør	
			Under sværdet	2/1 kiper	13/17	Uld	Kappe?
			25 cm syd for den døde's hoved.	Brikvævning	23	Sølv	Kappebånd?
			På kniven, på selve knivsbladet. Lå ved bælttestedet.	Lærred	16/17	Uld	Ulden skjorte?

Fig. 29. Oversigt over tekstiler i sikkert bestemte mandsgrave.

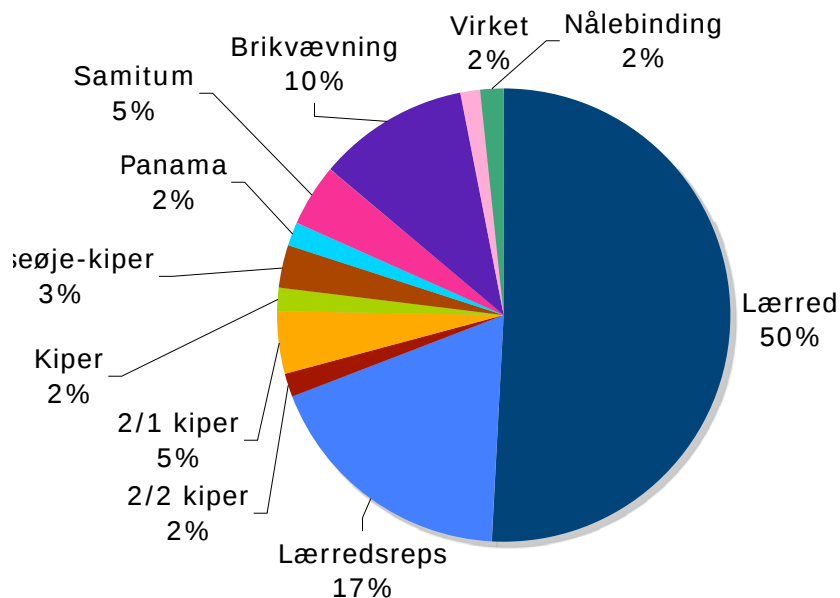

Fig. 30. Den procentvise fordeling af bestemmelige bindinger i mandsgrave.

Id. nr.	Lokalitet	Datering	Køn	Redskab	Placering
4	Bakkendrup, 4	9. årh.	Mand	Kniv	Venstre hofte
21	Lindholm Høje	Vik.	Mand?	Kniv	Ukendt
21	Lindholm Høje	Vik.	Mand?	Kniv	Ukendt
32	Lejre, 55	10. årh.	Mand	Kniv	Ukendt
				Hvæssesten	Ukendt
38	Hoby	10. årh.	Mand	Kniv	Ukendt
41	Ladby	10. årh.	Mand	3 knive	Ukendt
44	Rosenlund	10. årh.	Mand	Kniv	Ukendt
45	Stengade, 3	10. årh.	Mand	Kniv	Bækken
				Kniv 2)	Ukendt
				Saks	Ukendt
46	Kaagården, 1	10. årh.	Mand?	Kniv	Ukendt
47	Nordenbrogård	10. årh.	Mand?	Kniv	Ukendt
				Hvæssesten	Ukendt
49	Riis Fattiggård	10. årh.	Mand?	Kniv	Ukendt
				Hvæssesten	Ukendt
50	Hingelbjerg, h	10. årh.	Mand?	Kniv	Midt i graven
54	Brandstrup, 1	10. årh.	Mand	Kniv	Midt i graven
				Hvæssesten	Ukendt
				Saks	Midt i graven
56	Roum	10. årh.	Mand	Kniv	Ukendt
66	Holsted	Vik.	Mand?	Kniv	Ukendt
68	Fyrkat, 2	10. årh.	Mand?	Kniv	I gravens ene ende
				Hvæssesten	Ukendt
72	Enner Mark	10. årh.	Mand	Kniv	Midt i graven
				Hvæssesten	Midt i graven
86	Grimstrup	10. årh.	Mand	Kniv	Bælttestedet
				Hvæssesten	Bælttestedet

Fig. 31. Mandsgrave med redskaber og disses placering

Id. nr.	Lokalitet	Datering	Køn	Bælteudstyr
32	Lejre, 55	10. årh.	Mand	Remspænde + beslag
41	Ladby	10. årh.	Mand	Bæltespænde
45	Stengade 3	10. årh.	Mand	Remende
45	Stengade, DW	10. årh.	Mand?	Bæltedop
46	Kaagården, 1	10. årh.	Mand?	Remendebeslag + dup
50	Hingelbjerg, høj 6	10. årh.	Mand?	Remspænde
53	Mammen	10. årh.	Mand	Remendedup

Fig. 32. Mandsgrave med bælteudstyr

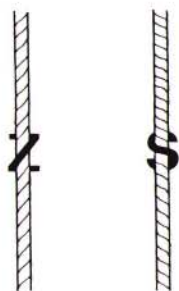

Fig. 33. Skematisk fremstilling af Z- og S-spinding.
(Bender Jørgensen 1986, 13.)

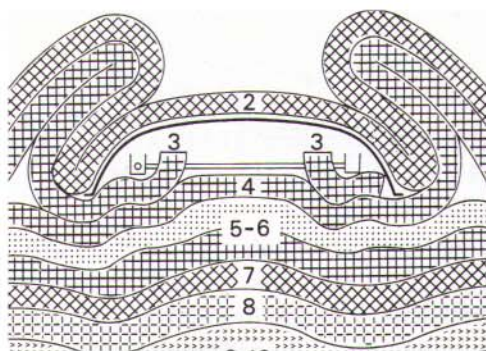

Fig. 34. Skematisk fremstilling af tekstiler fra skålspændets underside, som ved ligets opløsning er kommet til at ligge oven på skålspændet.
(Hägg 1991, 25).

Fig. 35. Skålspænde fra grav 88 ved Snubekorsgård (id. 79). Mellem to huller i spændet ses en snor med to knuder.
(Foto: Charlotte Rimstad)

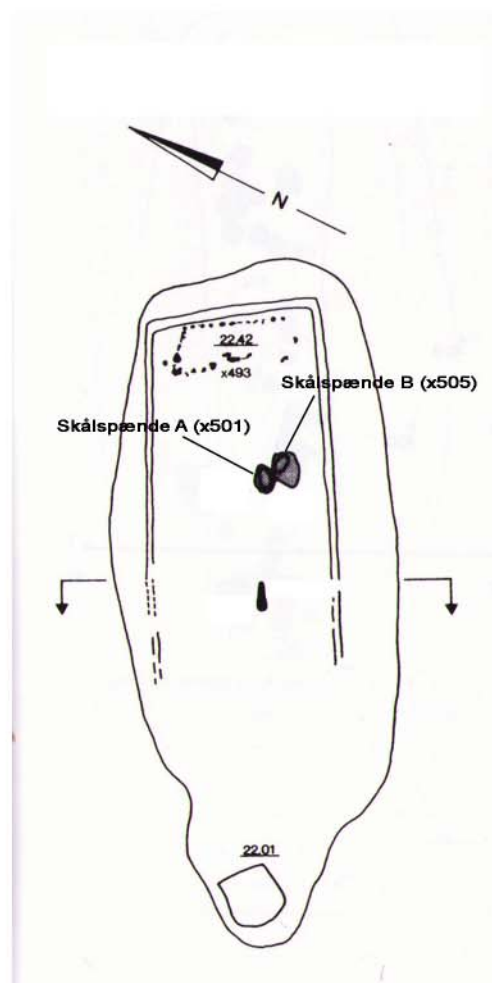
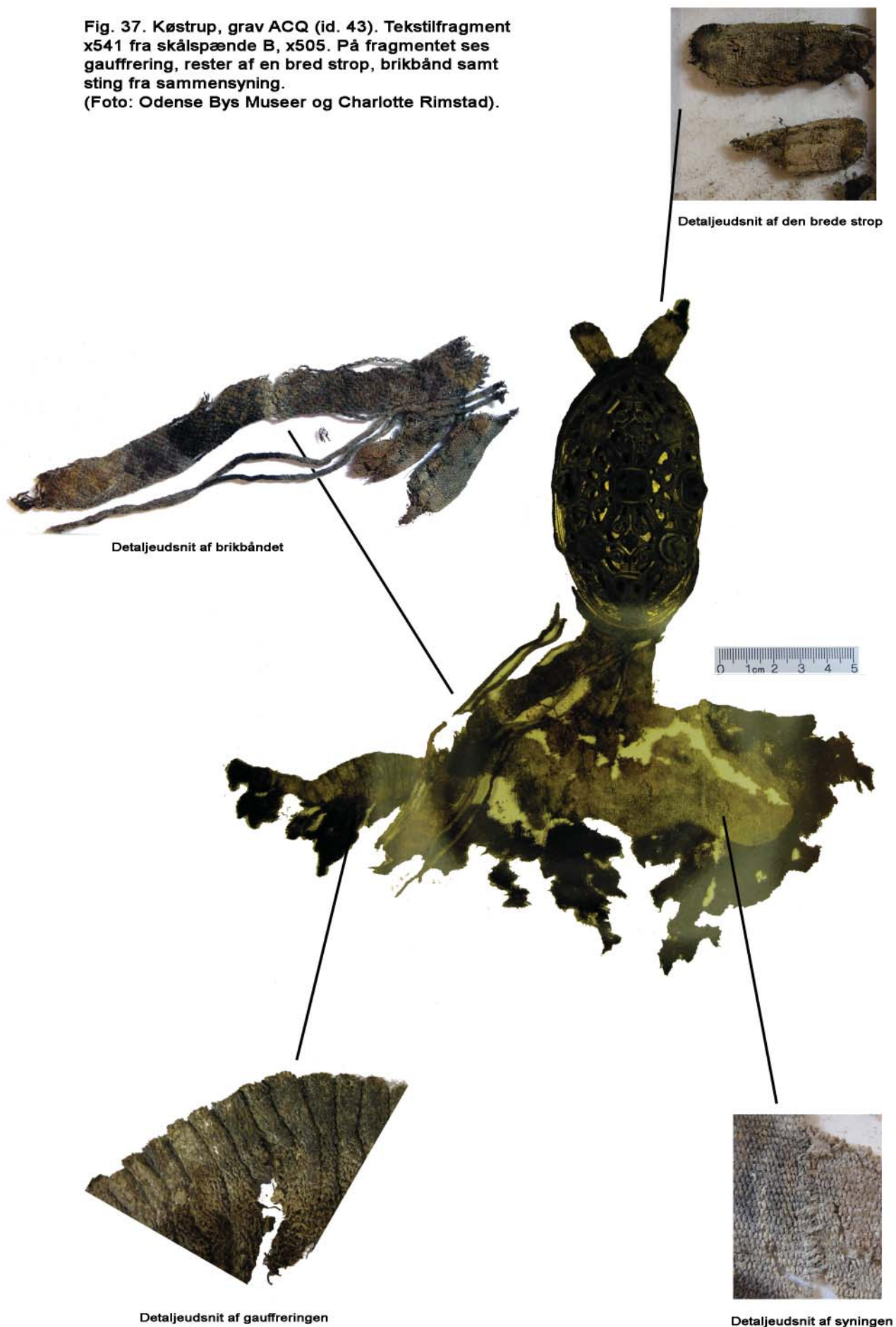

Fig. 36. Plantegning af Køstrup, grav ACQ (id. 43).
(Lindblom 1993, 145).

Fig. 37. Køstrup, grav ACQ (id. 43). Tekstilfragment
x541 fra skålspænde B, x505. På fragmentet ses
gauffrering, rester af en bred strop, brikbånd samt
sting fra sammensyning.
(Foto: Odense Bys Museer og Charlotte Rimstad).

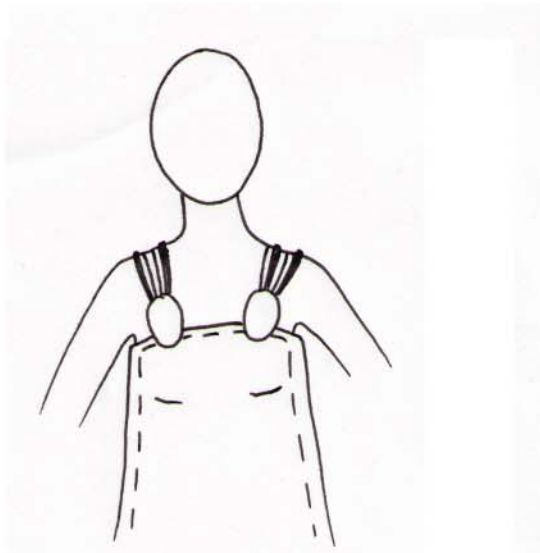

Fig. 38. Skematisk fremstilling af to rørformede kjoler oven på hinanden.
(Tegning: Charlotte Rimstad)

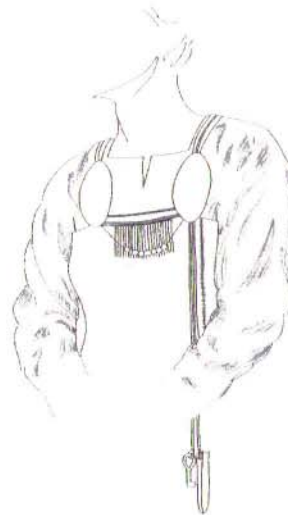

Fig. 39 Rekonstruktionstegning af dragten fra Køstrup, grav ACQ (id. 43).
(Tegning: Birgit Kristensen. Rasmussen og Lønborg 1993, 175.)

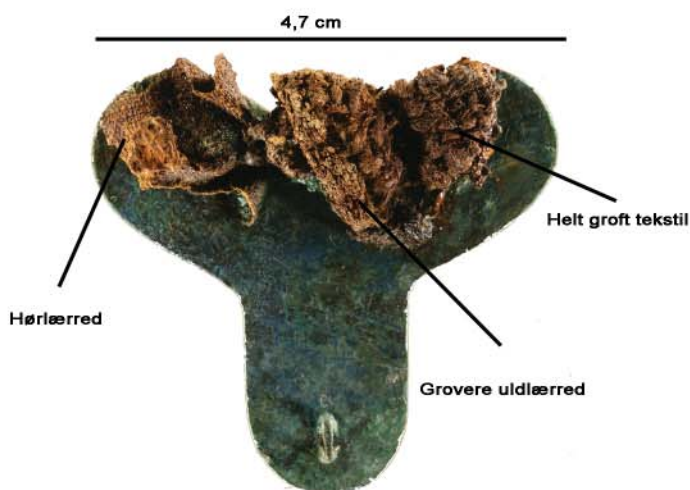

Fig. 40. Trefliget spænde fra Ejstrupholm, grav 213 (id. 78) med tre typer tekstil på bagsiden.
(Foto: Astrid Skov Hansen, Herning Museum).

Fig: 41. Det lille runde spænde fra Haldum, grav A54 (id. 85). Der ses spor to stykker lærredstekstil, som overlapper hinanden.
(Foto: Jens Jeppesen, Moesgård Museum)

Fig. 42. Udsnit af rekonstruktionstegning af grav A54 ved Haldum Kirke. Det lille runde spænde er tolket som lukkespænde til en jakke.
(Tegning: Erik Sørensen. Jeppesen 2005, 74)

Fig. 43. Model af en sydslavisk almuedragt med gauffreret særk.
(Hägg 1974, 33).

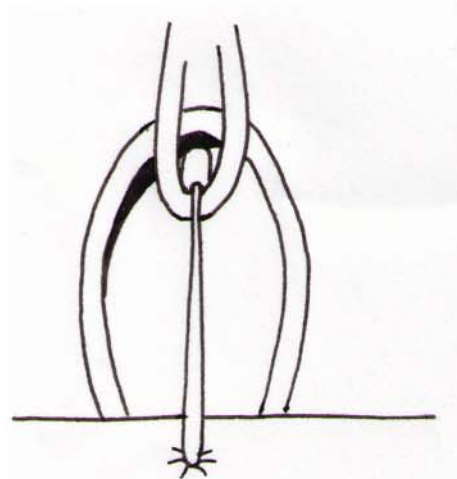

Fig. 44. Skematisk fremstilling af skålpænde, der stikkes gennem stoffet forneden og hæftes til en strop foroven.
(Tegning: Charlotte Rimstad)

Model 1:

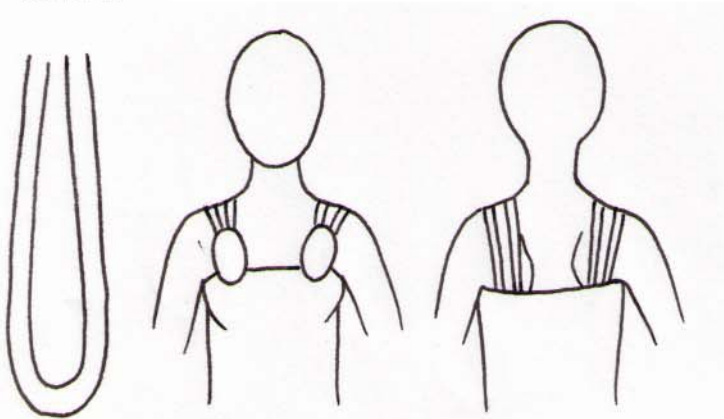
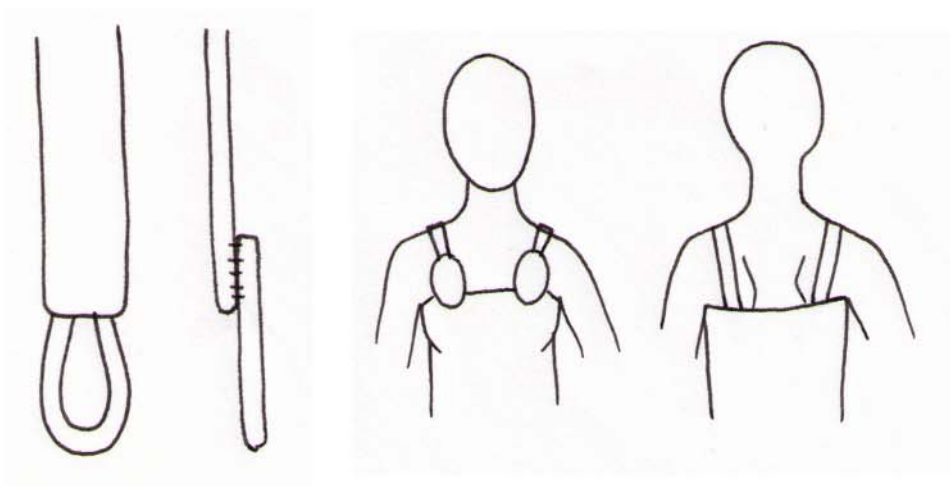

Fig. 45. Skematisk fremstilling af de to modeller for stropkjolens seler.

Model 1: Stropperne udgør selve selerne.

Model 2: Stropperne er syet fast til seler.
(Tegning: Charlotte Rimstad)

Model 2:

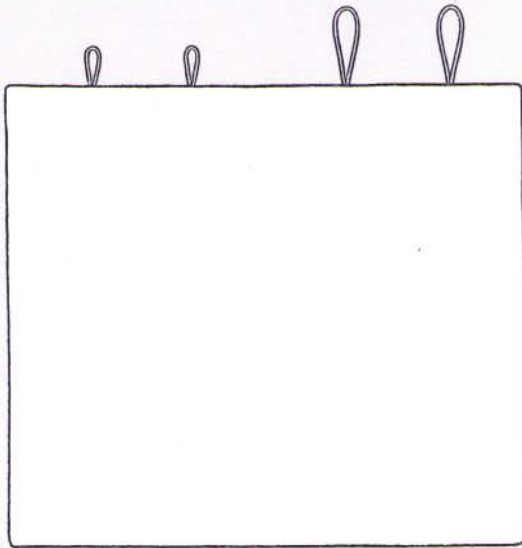

Fig. 46. Schematisk fremstilling af Agnes Geijers fortolkning af den udfoldede Birka-kjole med stropper.
(Geijer 1938, 154).

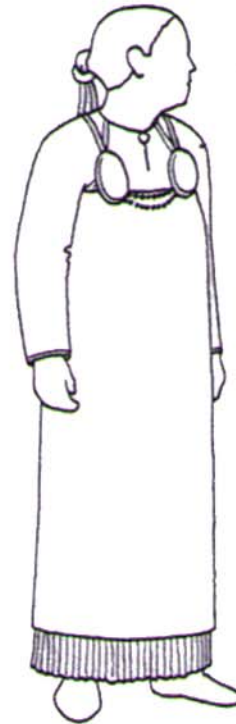

Fig. 47. Inga Häggs fortolkning af Birka-kjolen.
(Tegning: Flemming Bau. Bau 1981, 14).

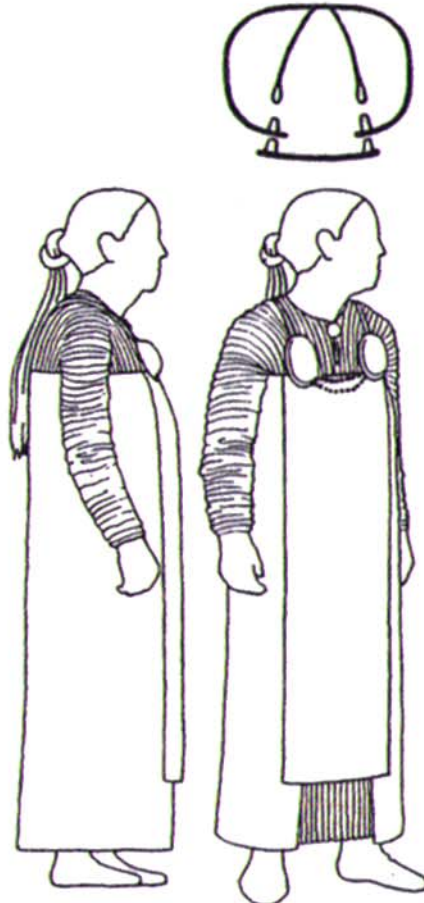

Fig. 48. Flemming Baus fortolkning af Birka-kjolen. Øverst ses et tværsnit af kjolen.
(Tegning: Flemming Bau. Bau 1981, 25).

Køstrup, grav ACQ

Enghøj 3, grav A4

Fig. 49. Det gauffrerede stykke tekstil fra Køstrup, grav ACQ (id. 43), sammenlignet med tekstilet fra Enghøj 3, grav A4 (id. 74), der muligvis også er gauffreret. (Foto: Charlotte Rimstad)

Fig. 50. Hurstut-kjole fra Inggermanland. (Manninen 1957, Taf. IX).

Fig. 51. Rekonstruktion af vikingekjolen på baggrund af den finsk-baltiske hurstut-kjole. (Almgren 1966, 200)

Fig. 52. Skålspænde fra Kjøllevej, grav FN (id. 73). På oversiden ses tekstil, der ligger i folder, som om det var plisseret. (Foto: Charlotte Rimstad)

Fig. 53. Gaufferet uldtekstil fra Vangsnes i Norge.
(Foto: Reidar Bertelsen. Holm-Olsen 1976).

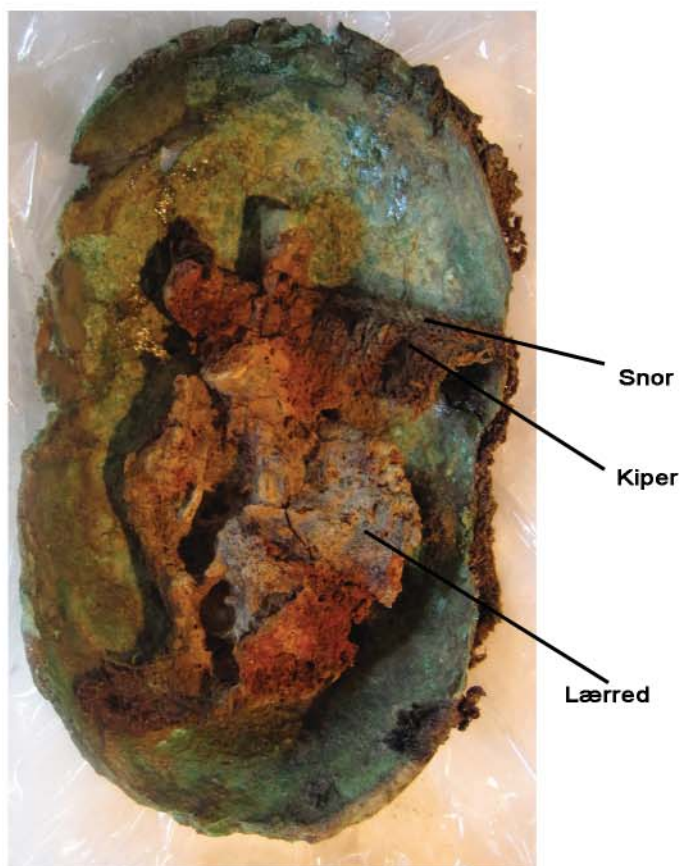

Fig. 54. Undersiden af skålpænde A fra grav EK ved Kjøllevej (id. 73). Øverst ses kiper-vævet tekstil med snorekantning; nederst lærredsvævet tekstil med ægkant. Nålen spidder både kipertekstilet og lærredstekstilet.
(Foto: Charlotte Rimstad).

Fig. 55. Tekstilfragment fra Hvilehøj-graven (id. 59). På tekstilet ses et indvævet, ligearmet kors.
(Foto: Charlotte Rimstad).

Fig. 56. Fragmenter af brikbånd fra Hørning-graven (id. 70).
(Foto: Charlotte Rimstad)

Fig. 57. Til venstre ses et billede af Jomfru Maria med Jesusbarnet, dateret til det 13. årh., fra kirken Maria in Cosmedin i Rom. Maria bærer et slør, kantet med bånd. Til højre ses samme motiv fra Hvorslev Kirke i Danmark, dateret til 1125. (Bilag 1 og 2).

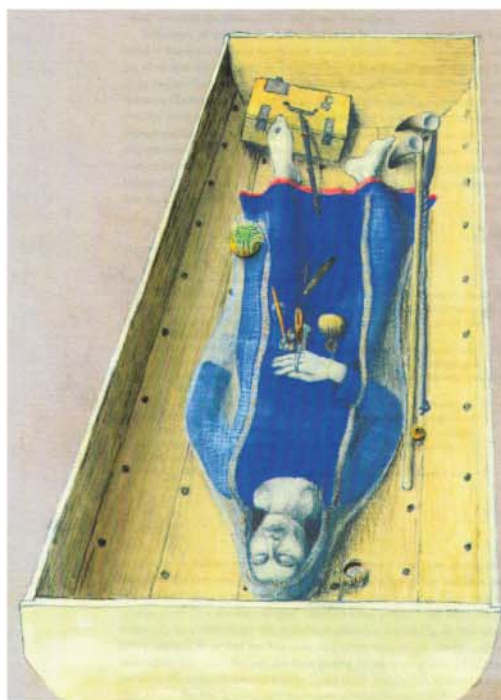

Fig. 58. Rekonstruktion af grav 4 ved Fyrkat (id. 68). Kvinden er iført et slør som det, der fandtes i Hørning-graven (id. 70). (Tegning: Thomas Hjejle Bredsdorff. Karg, Mannering, Bastrup og Pentz 2009, 15)

Fig. 59. Tekstilfragmenter fra Hvilehøj (id. 59). Der ses tekstil i grønne/blålige og røde farver, pels samt brikvævede bånd. (Foto: Charlotte Rimstad).

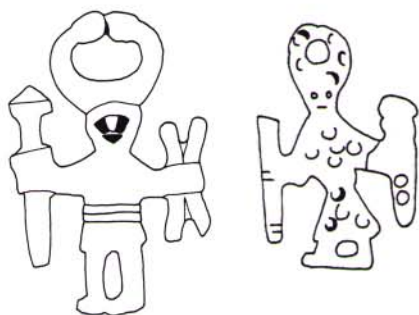
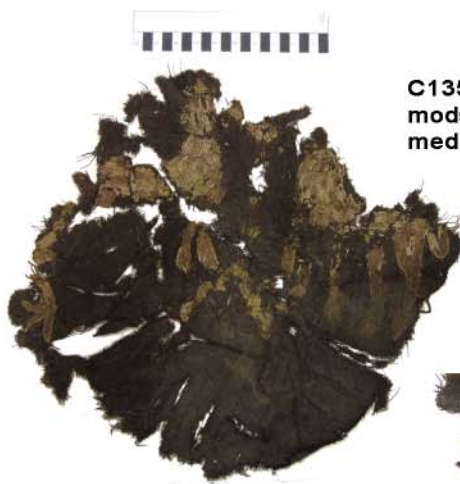

Fig. 60. To hængefigurer, der forestiller mænd med horn på hovedet. Figuren til venstre er fra Ekhammar, mens figuren til højre er fra Birka 571. (Tegning: P. Foss. Mannering 2006, 322).

Fig. 61. Diverse tekstilfragmenter fra Mammen-graven (id. 53). (Foto: Charlotte Rimstad)

C135a. Fragment med broderier. Bagkroppen af en leopard samt en maskebort kan ses.

C135a. Fragment med to modsatstillede dyr med et træ imellem.

C135a. Detalje af fugle- og akantusmotiv.

C135b. Tekstilfragment med spor efter påsyet brikbånd. Rekonstruktionen af brikbåndet viser, hvordan båndet har siddet.

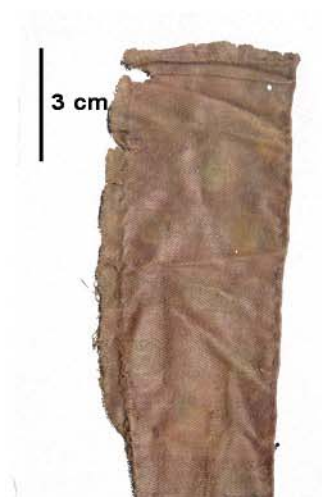
C 135b. Slørwævning, muligvis fra skjorte eller bukser

C135d. Lærredsvævet bånd, måske benviklere

C139. To polstrede rouleauer, sandsynligvis fra en halskant.

C140. Samitum-fragment.

C135a. Broderet fragment med maskebort.

Fig. 62. Diverse tekstilfragmenter fra Mammen-graven (id. 53).
(Foto: Charlotte Rimstad)

C138. Det ene af to polstrede armbånd med brikbånd.

C137. To kappebånd med nålebinding, brikbånd og polstring.

Fig. 63. Knoglefragment fra Bjerringhøj-udgravningen i 1986. Er det den sidste rest af Mammen-personen? (Foto: Charlotte Rimstad)

Fig. 64. Illustration fra Liber Vitae fra ca. 1031, der viser Knud den Store og hans Dronning Emma. (Bilag 3).

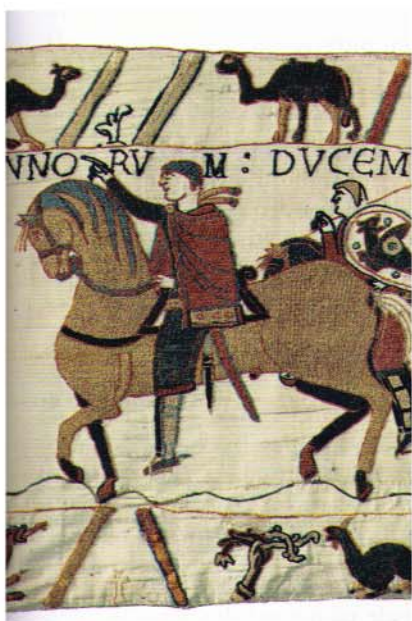

Fig. 65. Bayeux-tapetets fremstilling af Hertug Vilhelm med kappebånd. (Rud 2002, 47).

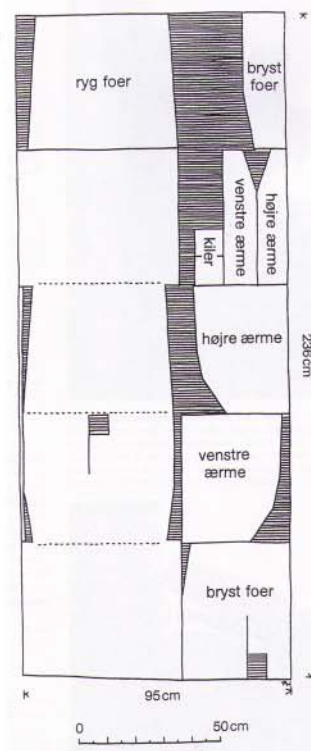
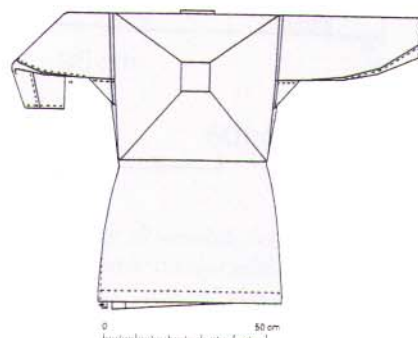

Fig. 67. Snitmønster til Viborg-skjorten og den færdige, rekonstruerede skjorte. (id. 75). (Fentz 1998, 250-51).

Fig. 66. Knud den Helliges pudebetræk med modsatstillede fugle med et træ i mellem. (Becker 1886, Tavle 6)

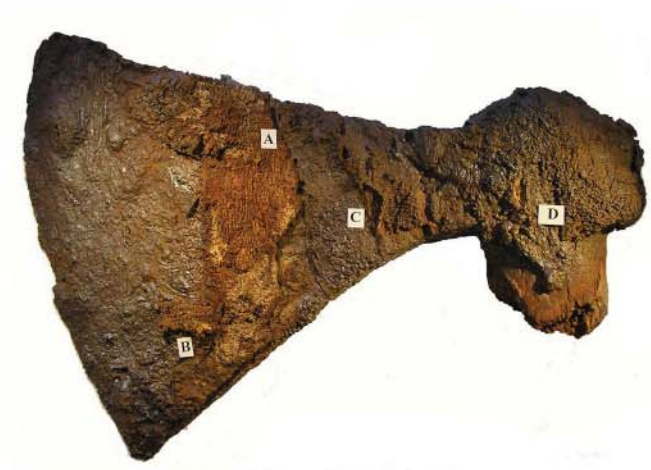

Fig. 68. Økse fra Enner Mark (id. 72) med forskellige tekstiler på. Der ses brikbånd (A), panamavævning (B), lærredsvævning (C) og en ukendt vævning (D). (Horsens Museum)

Fig. 69. Kjortel og bukser fra Thorsbjerg mose, dateret til det 3. årh. E.Kr. (Bilag 4 og 5).

Fig. 70. Kjortel fra Kragelund mose. Kjortlen er ^{14}C -dateret til 1045-1155. (Østergård 2003, 127)

Fig. 71. Mand med kjortel på Bayeux-tapetet. (Rud 2002, 56)

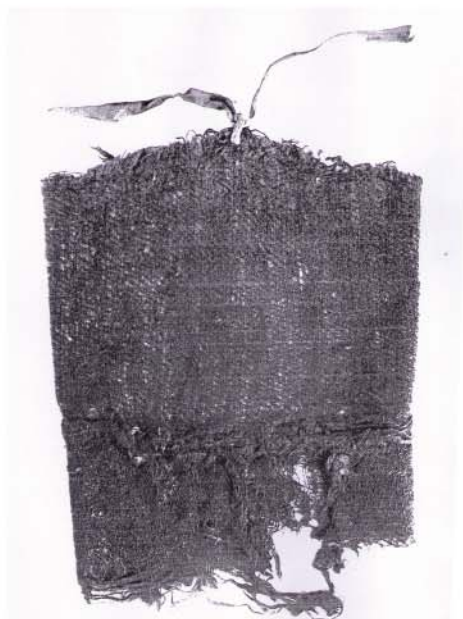

Fig. 72. Fragment af gamache fra Hedeby's havn. Foroven ses et bindebånd af læder.
(Hägg 1984, 22).

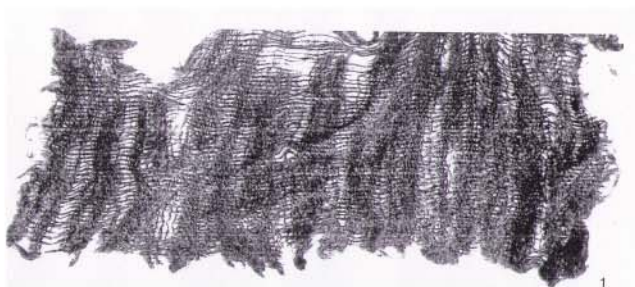

Fig. 73. Fragment af crêpeagtig lærredsvævning fra Hedeby's havn. Tekstilet stammer sandsynligvis fra pludderbukser.
(Hägg 1984, 37).

Fig. 74. Hængefigur med mulig særk under kjolen. Fra Tissø.
(Tegning: P. Foss. Mannering 2006, 321)

Fig. 75. Hængefigur fra Tissø. Kvinden på hesten er iført bukser.
(Tegning: P. Foss. Mannering 2006, 318)

Fig. 76. Hængefigur fra Tuna, der bærer kappe.
(Tegning: P. Foss. Mannering 2006, 320)

Fig. 77. Hængefigur fra Grödinge med kappe med snip.
(Tegning: P. Foss. Mannering 2006, 320)

Fig. 78. Hængefigur med pludderbukser fra Uppåkra.
(Tegning: P. Foss. Mannering 2006, 322)

Fig. 79. Billedvævningen fra Rolvsøy i originale farver.
(Mannering 2006, 334)

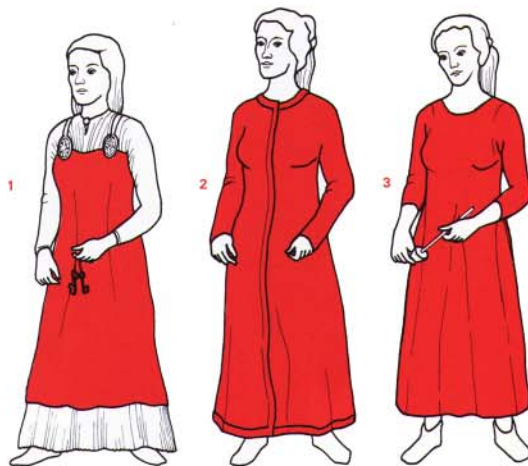
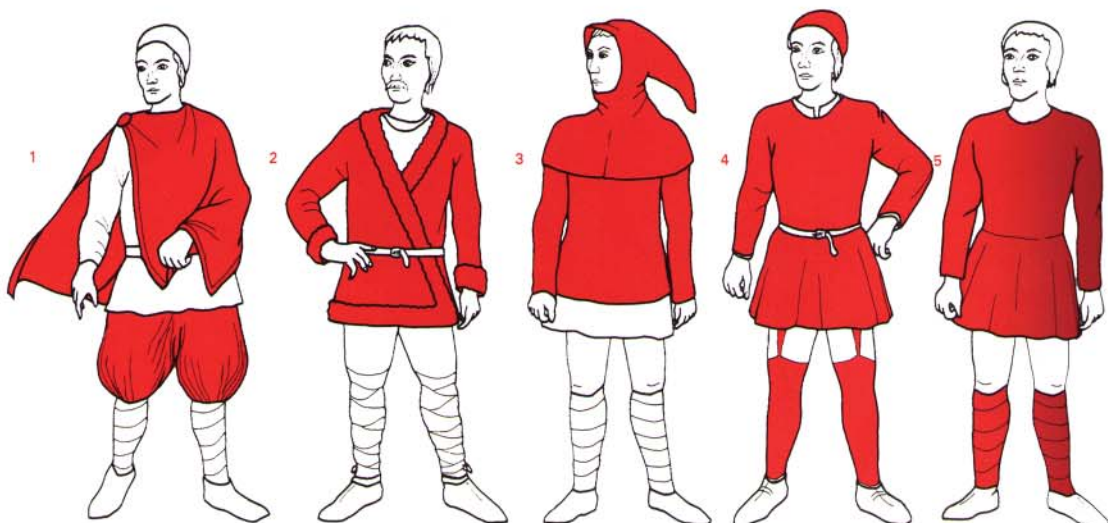
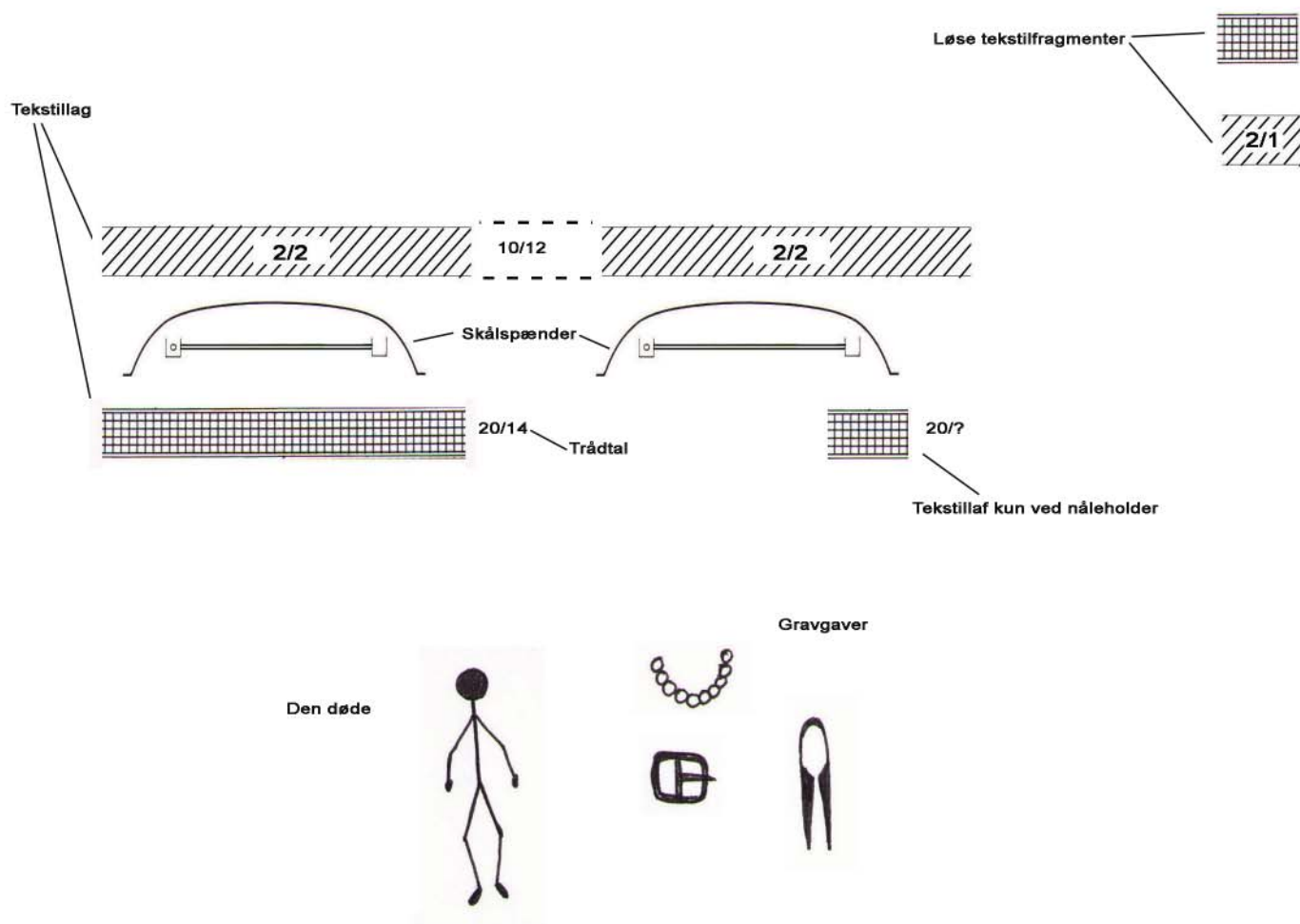

Fig. 80. Rekonstruktionstegninger af de mange dragtdele, der er fundet ved Hedeby havn, boplads og gravplads.
(Elsner 1992, 46-47)

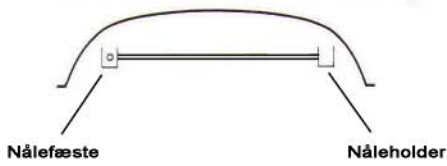
Bilag 1: Tekstilstratigrafier på skålpænder

Forklaringsmodel:

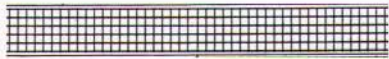

Forklaringsnøgle

Skålspænde

Tekstillag

Lærred

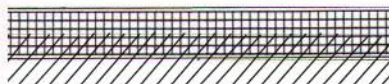
Kiper

2/2 kiper

2/1 kiper

Lærred/kiper

Krystalkiper

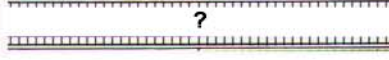
Gåseøjekiper

Samitum

Sprang

Ukendt vævning

Lærredsstrop

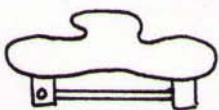

2/2 kiper- og læderstrop

Løs tråd/snor

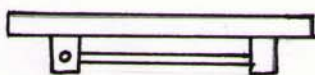
Det tredje spænde

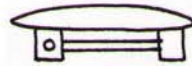
Trefliget spænde

Ligearmet spænde

Pladespænde

Stort rundt spænde

Lille rundt spænde

Pæreformet spænde

Gravgaver

Den døde

Kniv

Nøgle

Saks

Hvæssesten

Tenvægt

Perler og perle

Armbånd

Fingerring

Ring med eger

Hængesmykke

Lerkar

Bæltespænde

Søm og nagler

Skrin

Mønter

Synål

Thorshammer

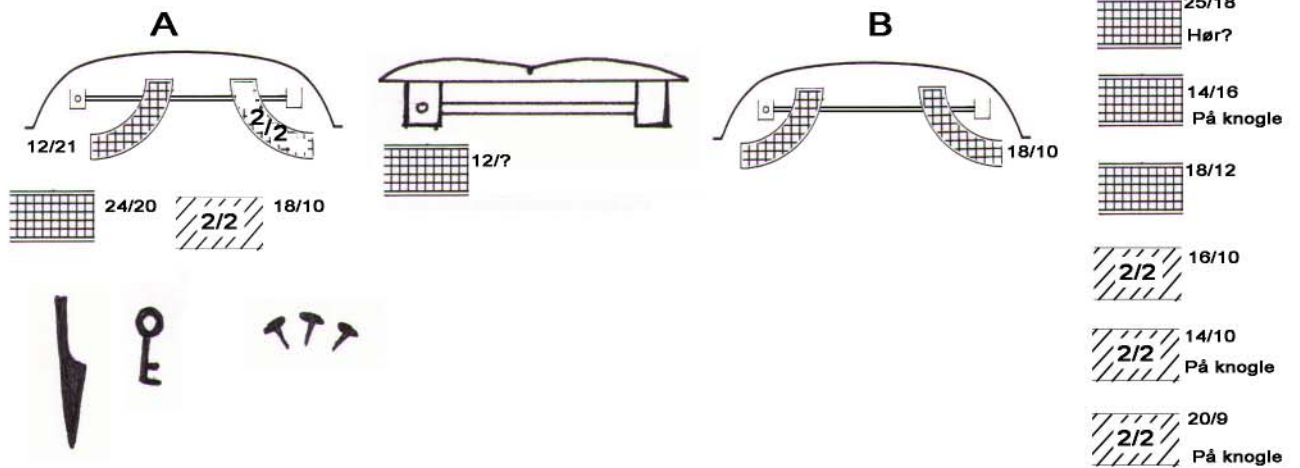

Spillebrikker

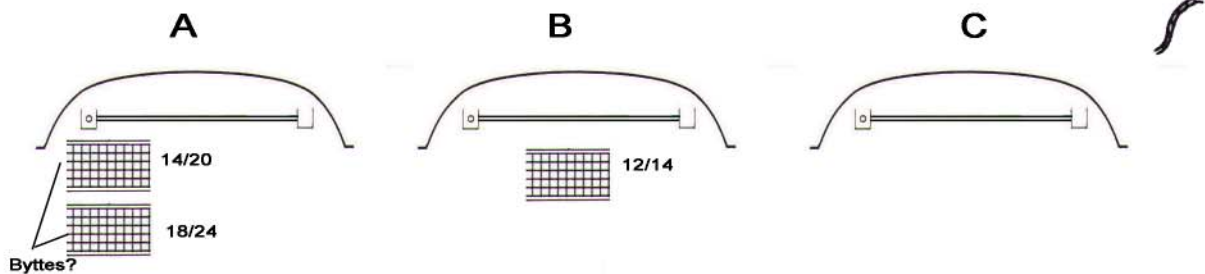

Dyreformet spænde

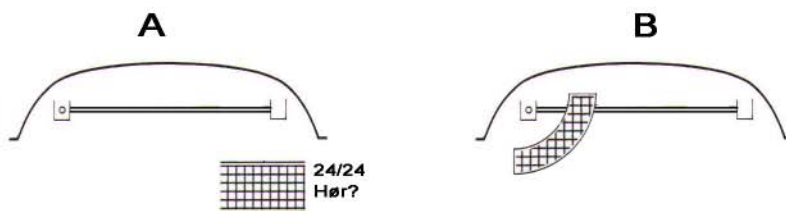
1. Gerlev-Dråby, grav XIV. Frederiksborg amt. 9. årh.

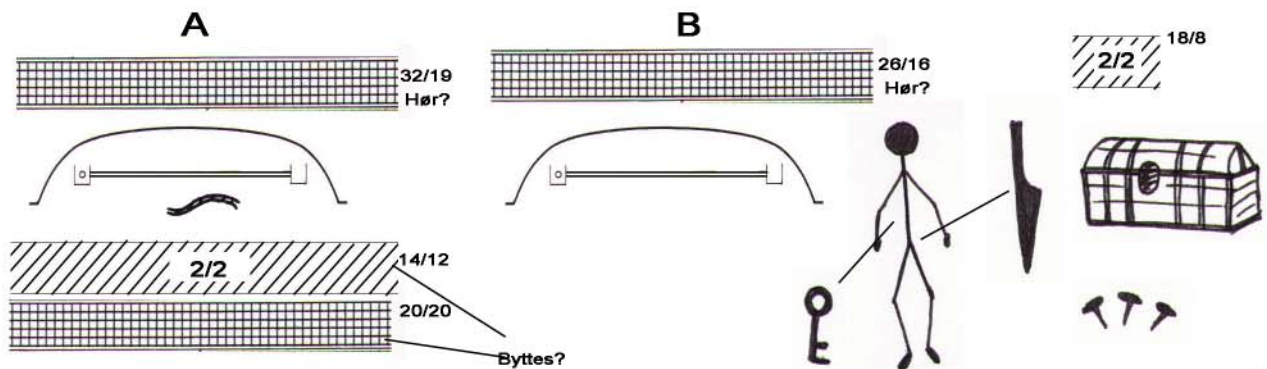
2. Thorslunde By. Københavns amt. 9. årh.

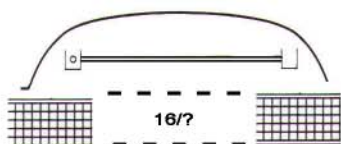
3. Rørby. Holbæk amt. 9. årh.

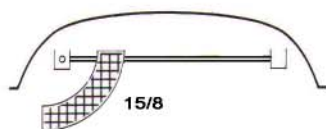
4. Bakkendrup, grav 11. Holbæk amt. 9. årh.

5. Bybjerg. Holdbæk amt. 9. årh.

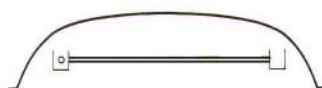
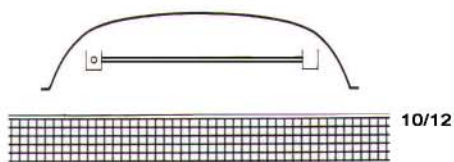
6. Næsby. Sorø amt. 9. årh.

7. Melsted, grav 3. Bornholms amt. 10. årh.

A

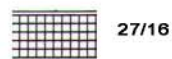
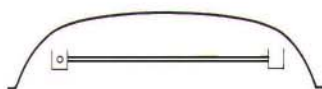
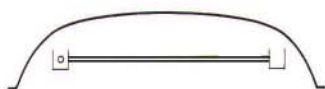
B

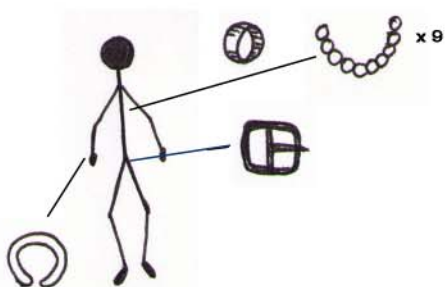
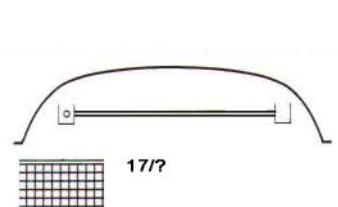
7. Melsted, grav 6. Bornholms amt. 9. årh.

A

B

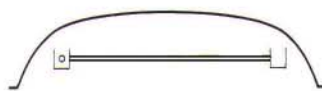
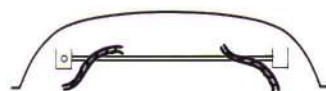
8. Lillevang, grav 10. Bornholms amt. 9. årh.

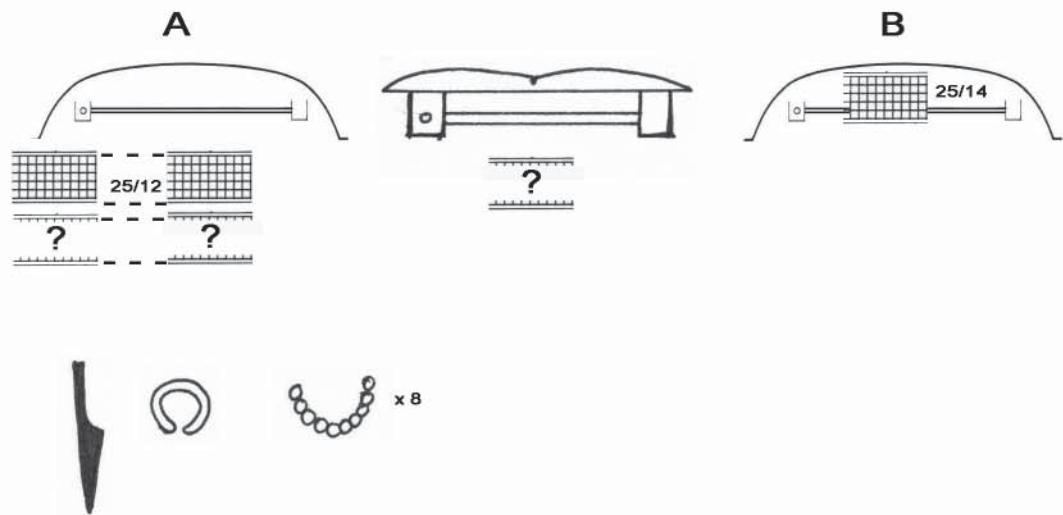
8. Lillevang, grav 11. Bornholms amt. 9. årh.

A

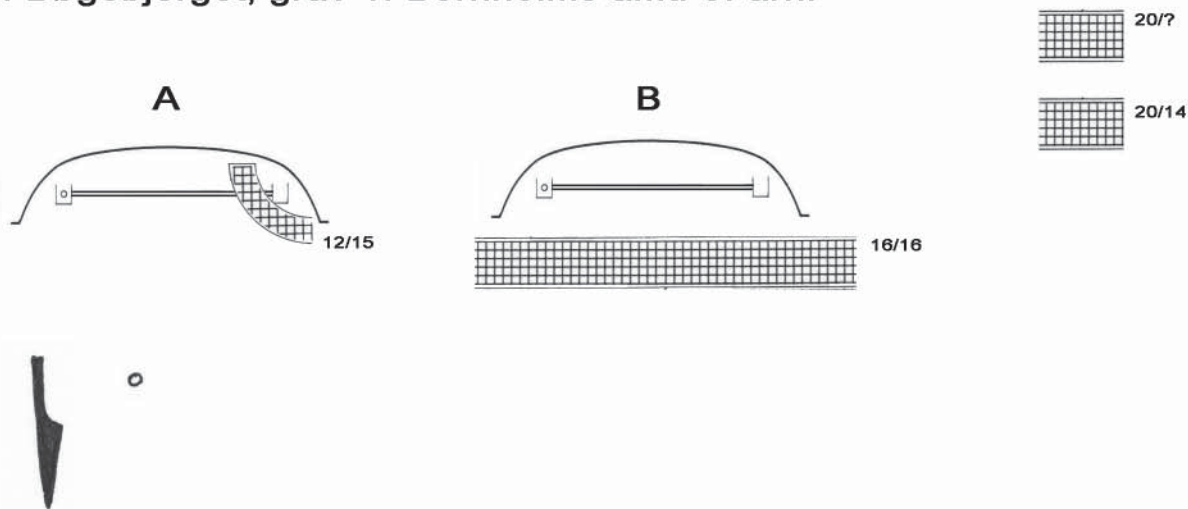
B

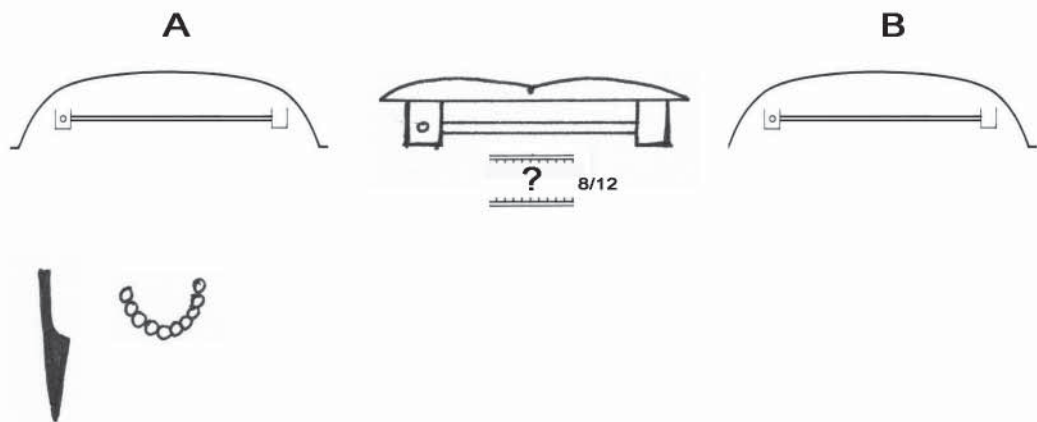
9. Bækkegård, grav 156. Bornholms amt. 9. årh.

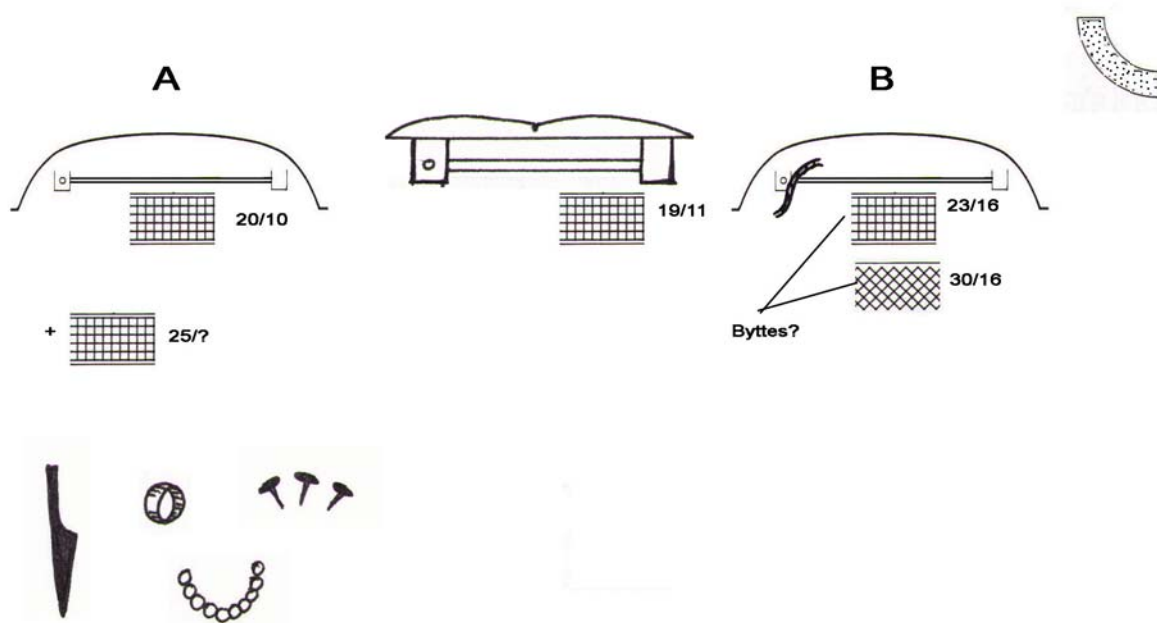
10. Bøgebjerg, grav 1. Bornholms amt. 9. årh.

10. Bøgebjerg, grav 3. Bornholms amt. 9. årh.

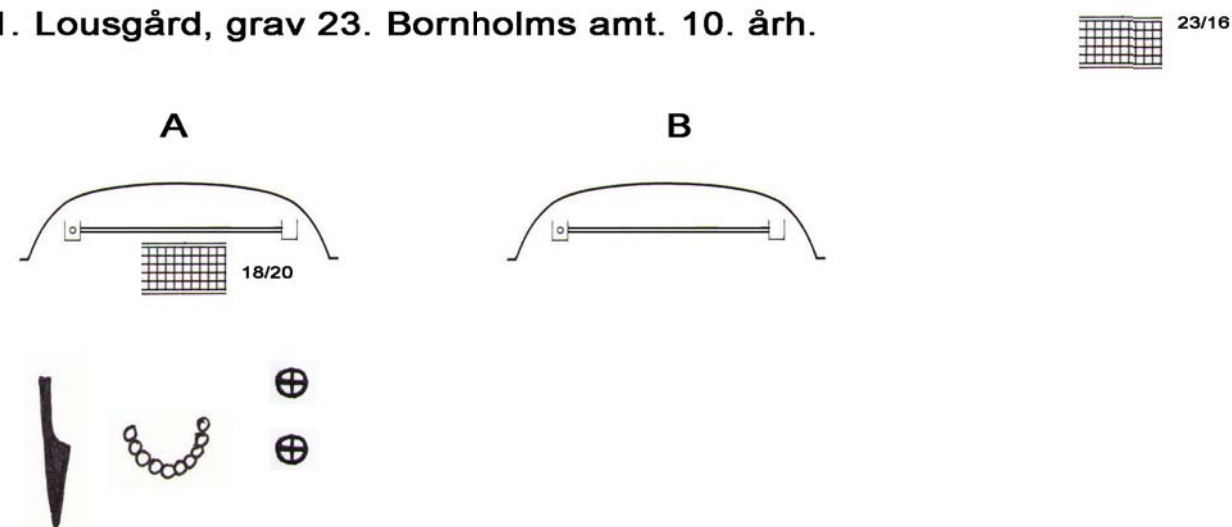
11. Lousgård, grav 22. Bornholms amt. 9. årh.

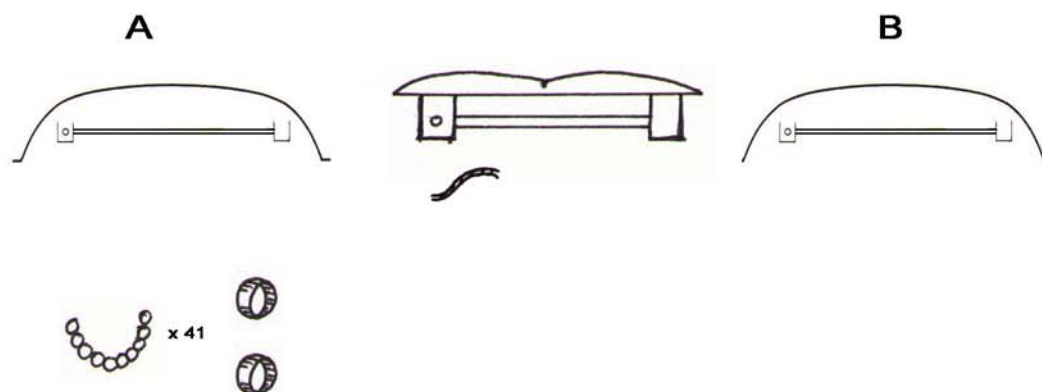
11. Lousgård, grav 26. Bornholms amt. 9. årh.

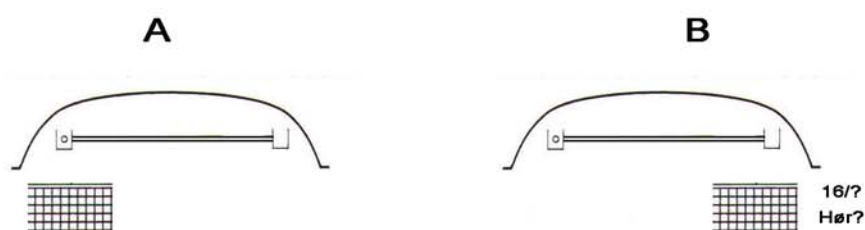
11. Lousgård, grav 23. Bornholms amt. 10. årh.

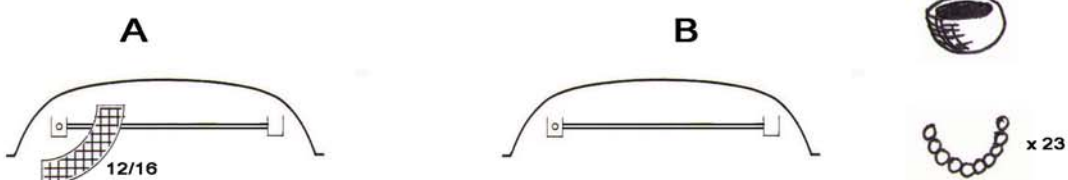
11. Lousgård, grav 28. Bornholms amt. 10. årh.

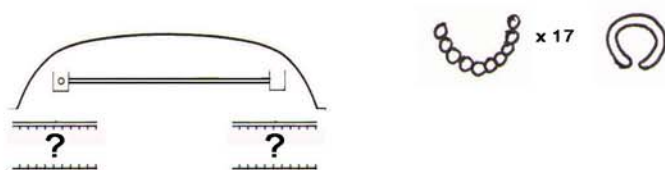
12. Nørre Sandegård, grav 5. Bornholms amt. 9. årh.

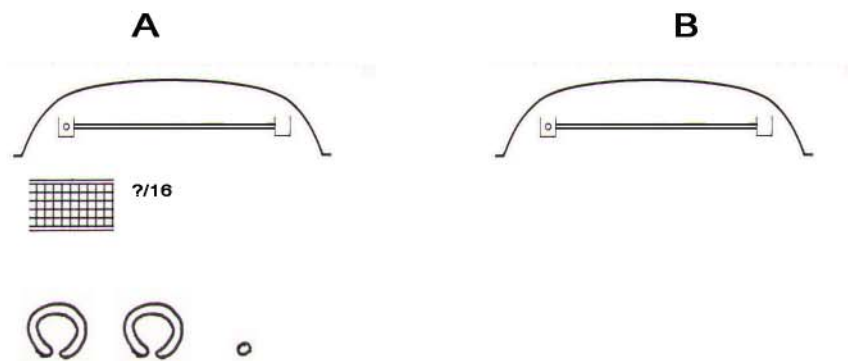
14. Saltuna. Bornholms amt. 9. årh.

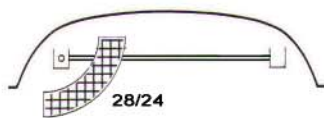
15. Søndregaard, grav 5. Bornholms amt. 9. årh.

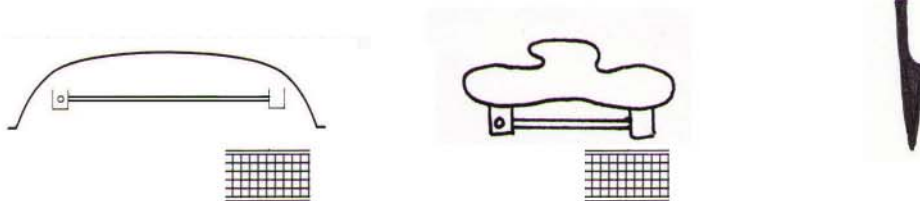
15. Søndregaard, grav 8. Bornholms amt. 9. årh.

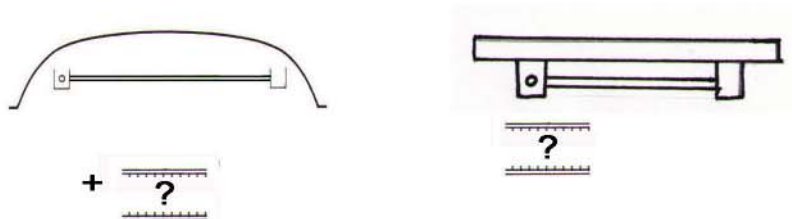
16. Nørre Højrup. Odense amt. 9. årh.

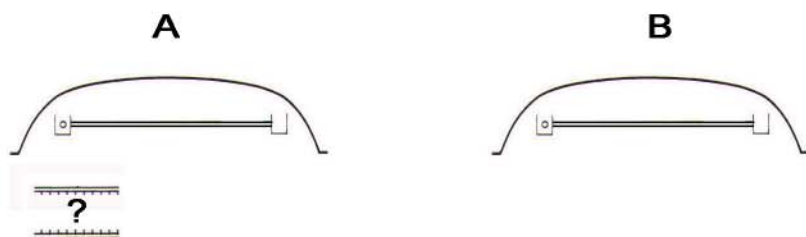
17. Davinde, grav 1. Odense amt. 9. årh.

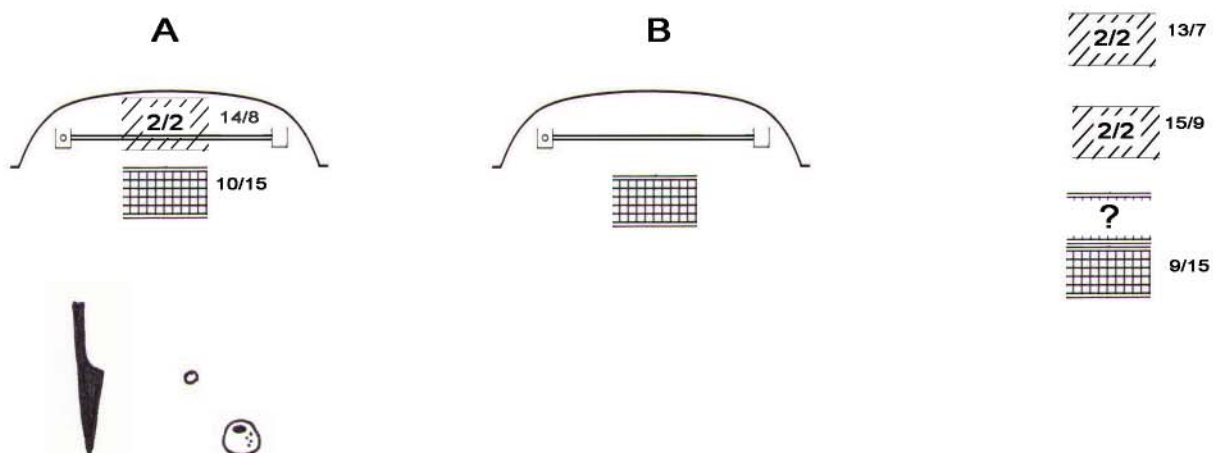
18. Gudme Mark. Svendborg amt. 9. årh.

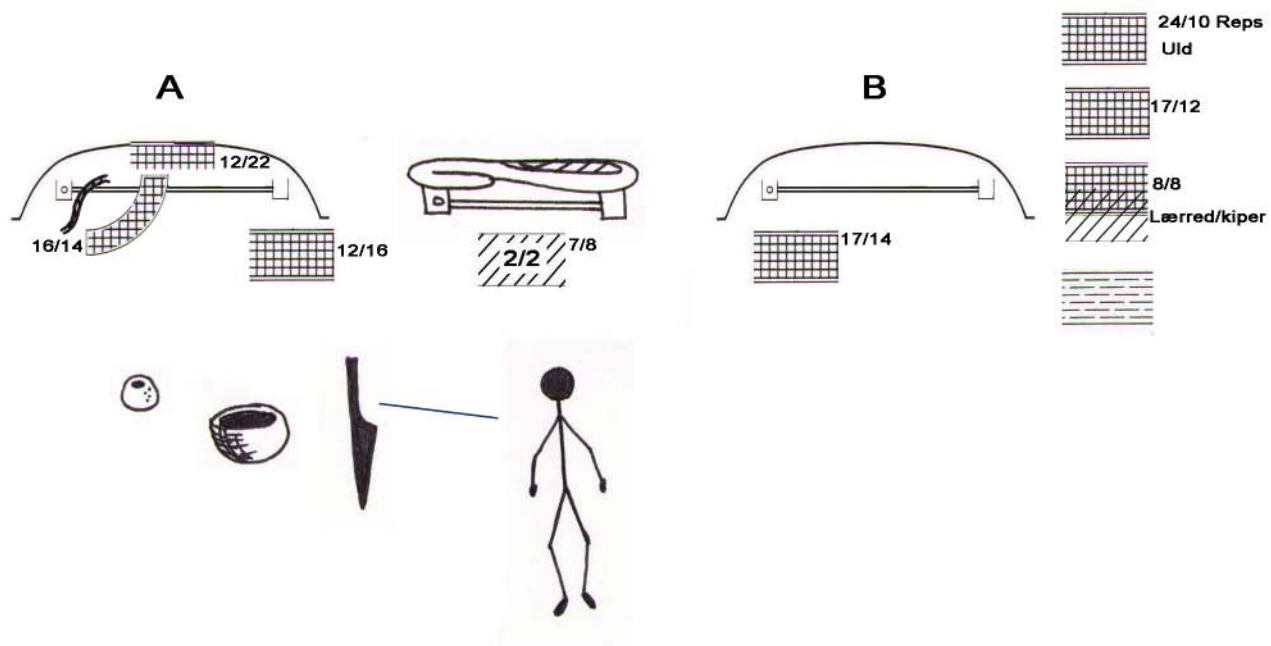
19. Øxenbjerg. Svendborg amt. 9. årh.

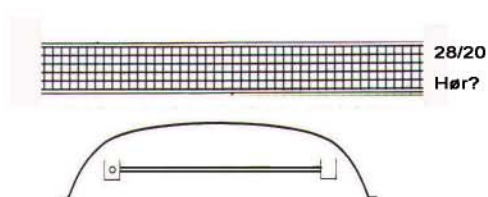
21. Lindholm Høje, grav 1244. Ålborg amt. 9. årh.

22. Fløjstrup. 9. årh. Randers amt

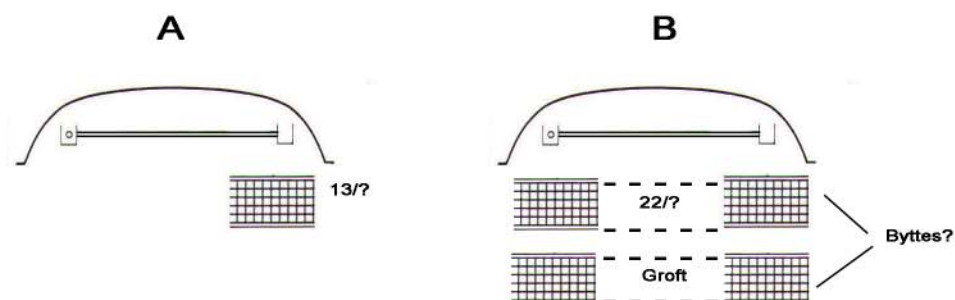
24. Alling. Skanderborg amt. 9. årh.

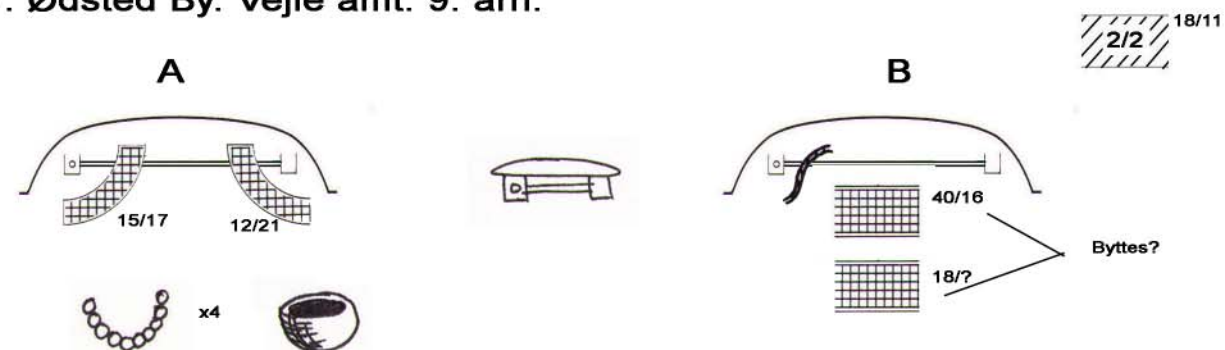
25. Enner Skov. Skanderborg amt. 9. årh.

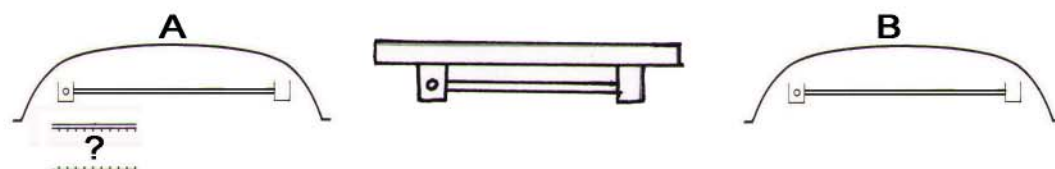
26. Højgård. Skanderborg amt. 9. årh.

27. Ødsted By. Vejle amt. 9. årh.

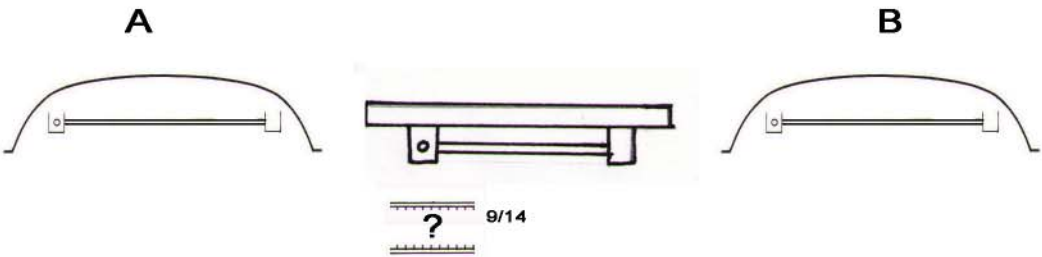
28. Knaberup Mark. Vejle amt. 9. årh.

29. Nørre Vosborg. Ringkøbing amt. 9. årh.

 2/2 15/8

 26/14

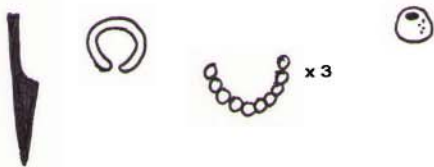
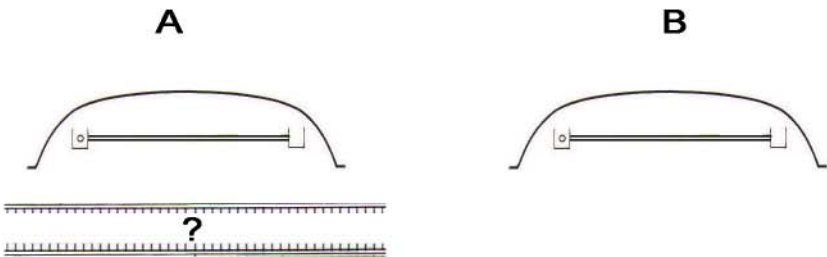

31. Næsbjerg Kirkegård. Ribe amt. 9. årh.

32. Lejre, grav 847. Københavns amt. 10. årh.

 2/2

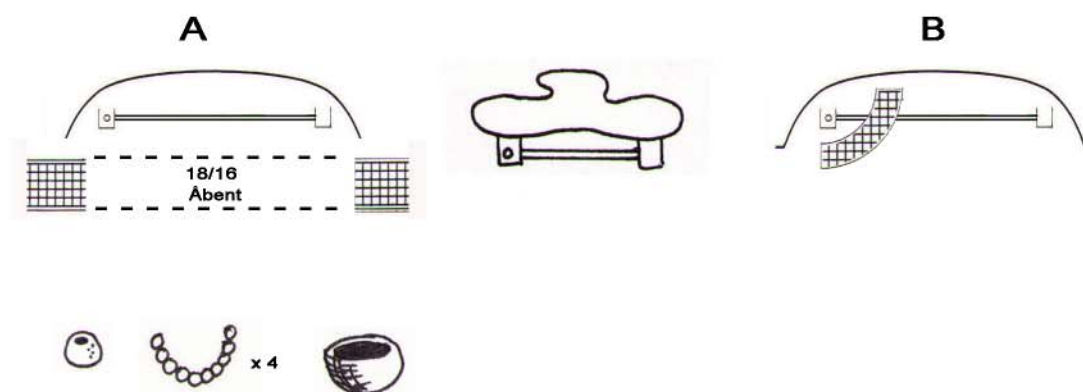

33. Grevinge. Holbæk amt. 10. årh.

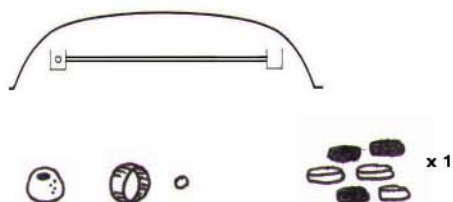
34. Besser By. Holbæk amt. 10. årh.

 30/18

35. Ballen. Holbæk amt. 10. årh.

 12/8

36. Tranebjerg. Holbæk amt. 10. årh.

Samme?

 24/15

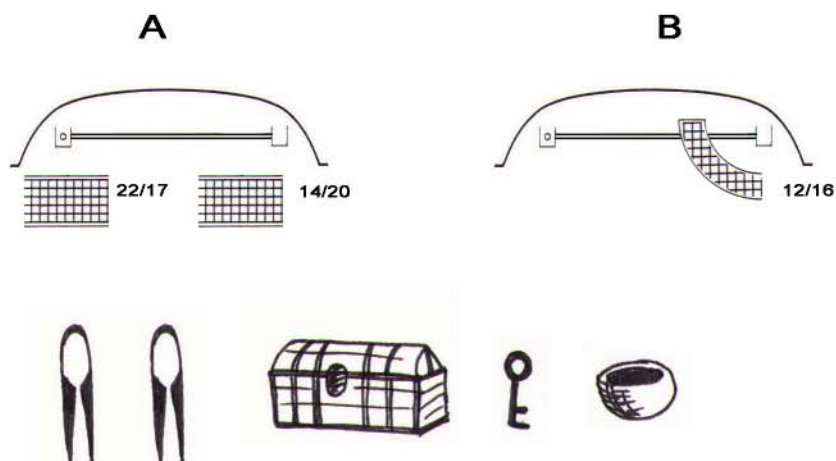
 24/15

 13/18

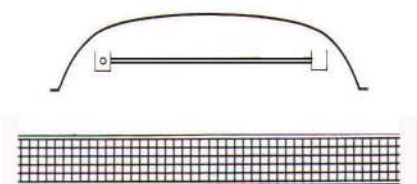
 12/8

 ? 24/12

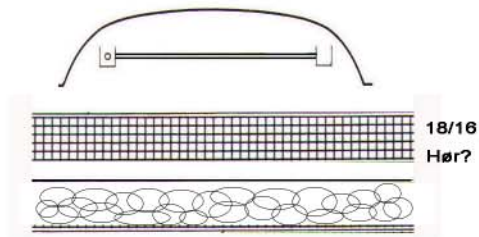
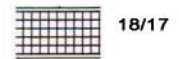
 2/2 14/7

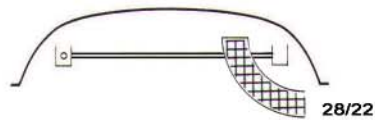
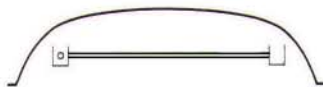
37. Trelleborg, grube 132. Sorø amt. 10. årh.

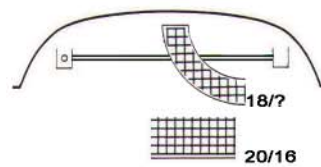
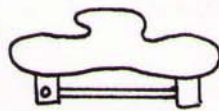
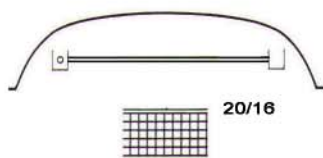
37. Trelleborg, grav 99. Sorø amt. 10. årh.

39. Opager, grav A. Maribo amt. 10. årh.

40. Nymarksgården, Ladby, grav 1. Odense amt. 10. årh.

Samme?

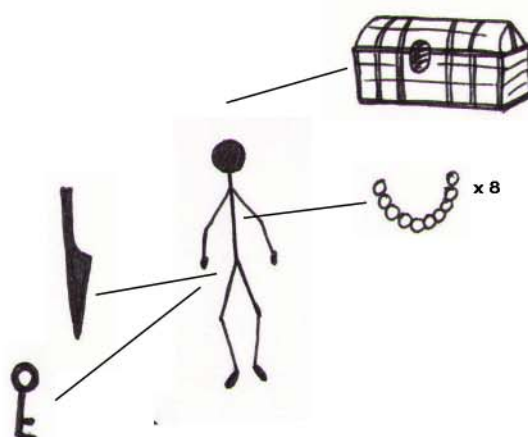
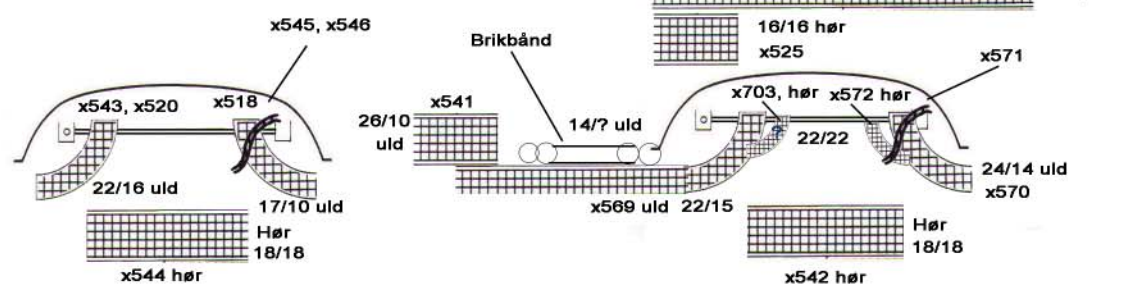

43. Køstrup, grav ACQ. Odense amt. 10. årh.

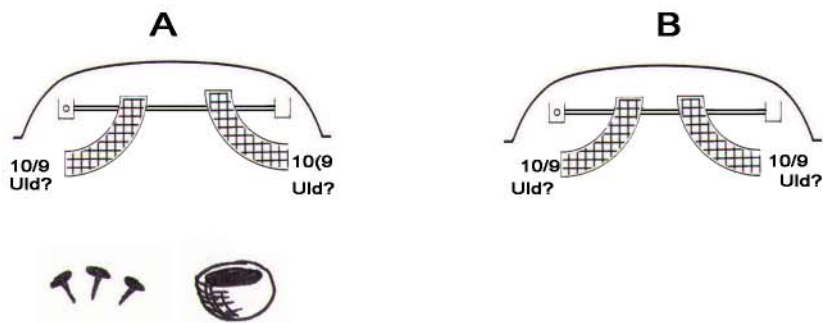
10/7

A

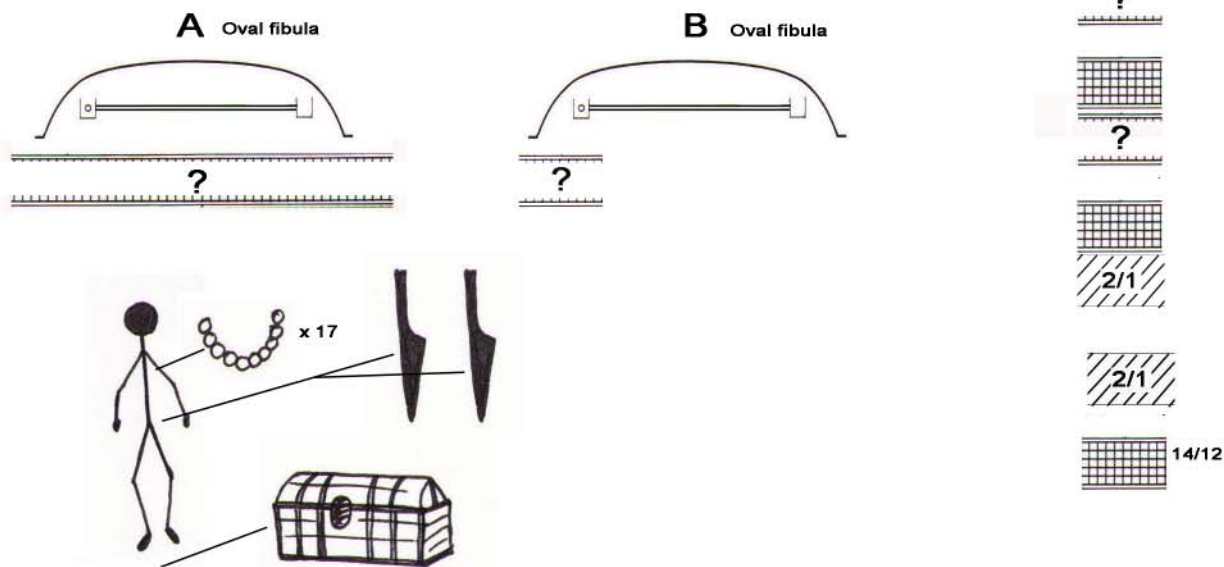
B

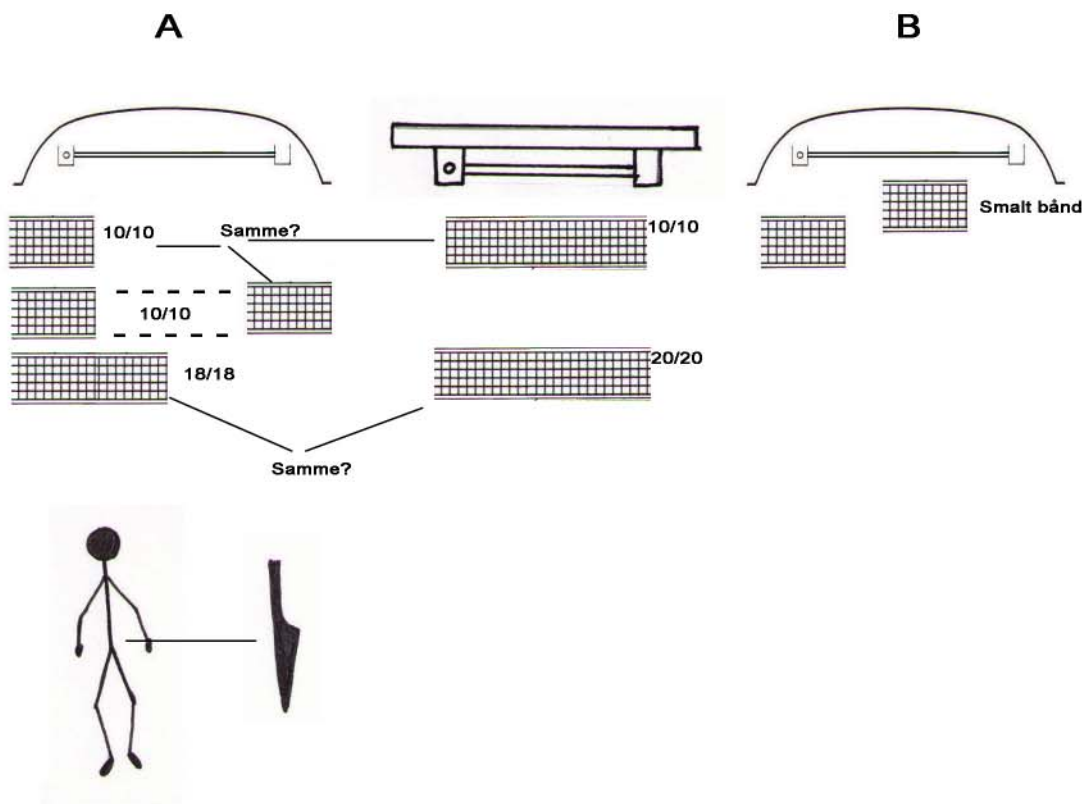
67. Ottestrup, grav 7. Sorø amt. 10. årh.

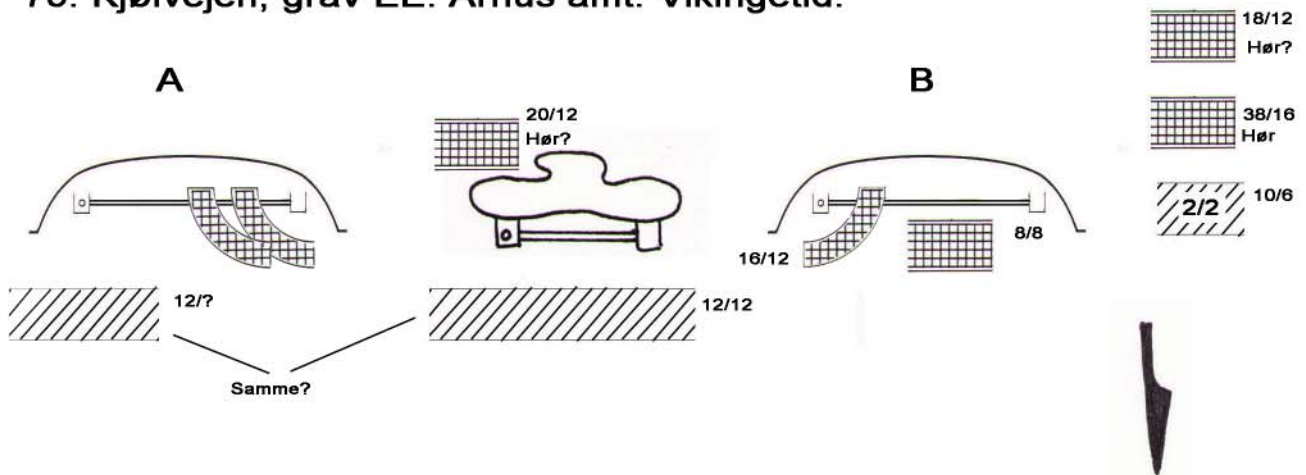
71. Brynshøj, grav N14. Holbæk amt. 8. årh.

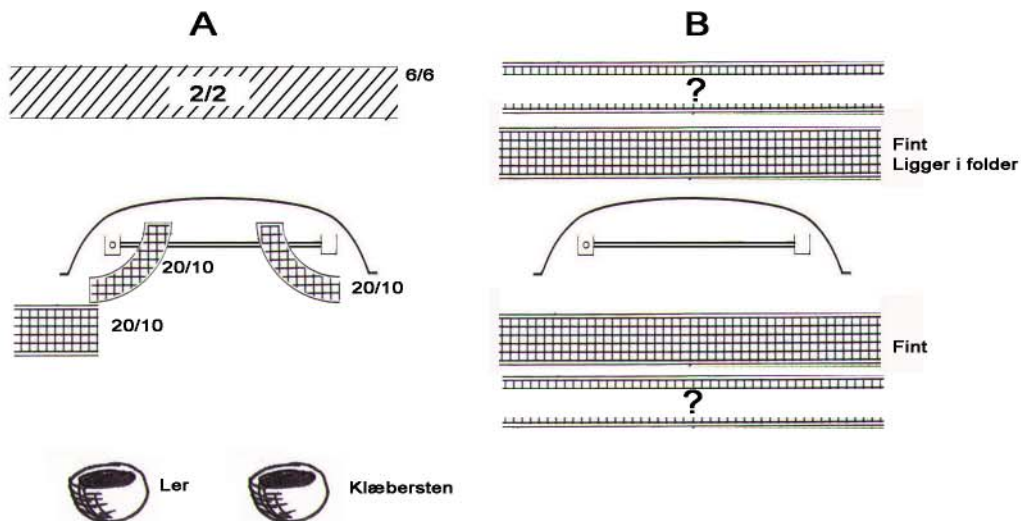
71. Brynshøj, grav N19. Holbæk amt. 8. årh.

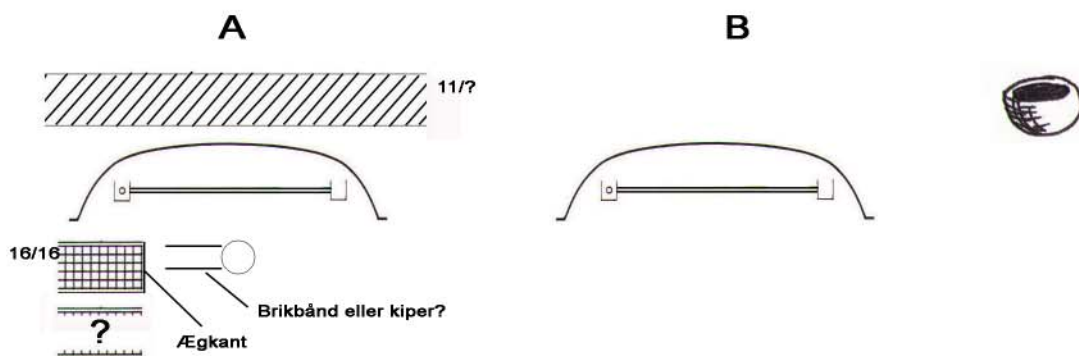
73. Kjøllevej, grav EE. Århus amt. Vikingetid.

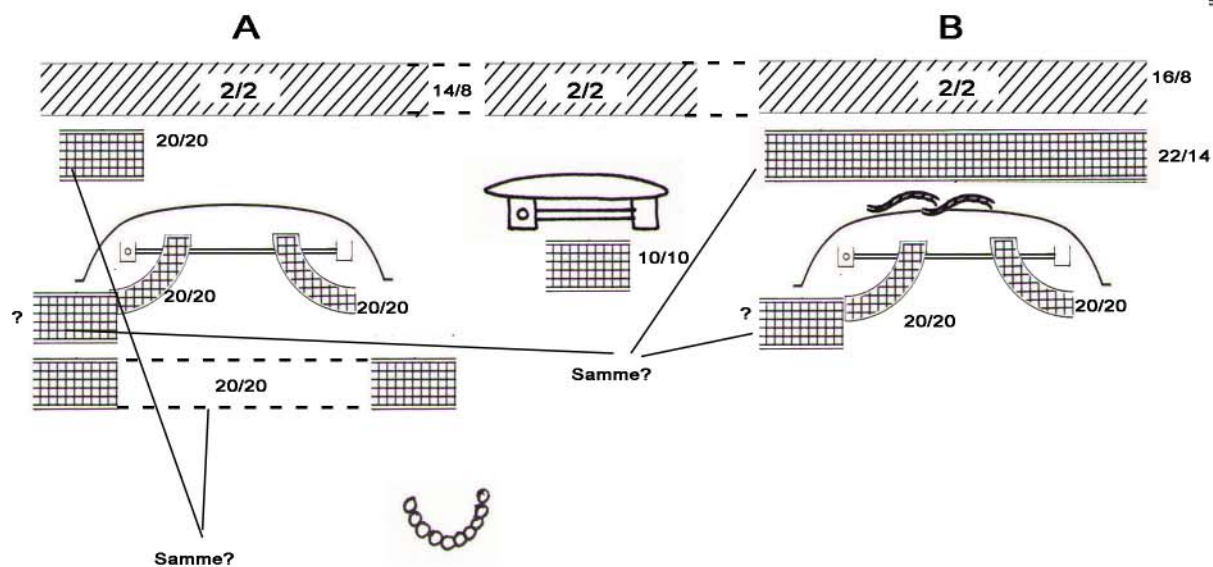
73. Kjøllevej, grav FN. Århus amt. Vikingetid

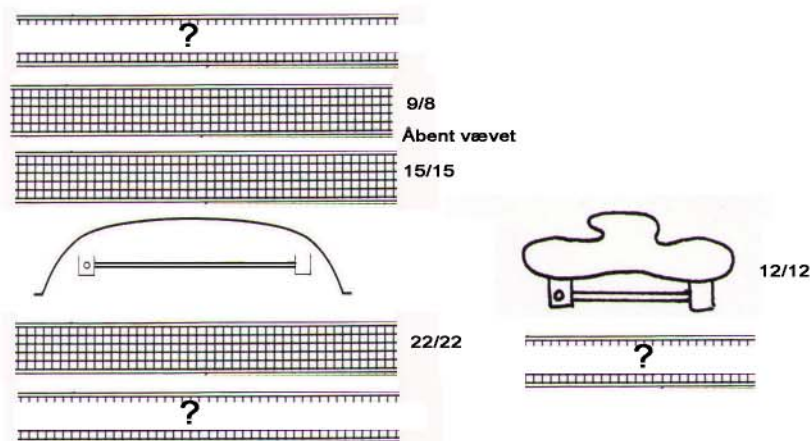
73. Kjøllevej, grav EK. Århus amt. Vikingetid.

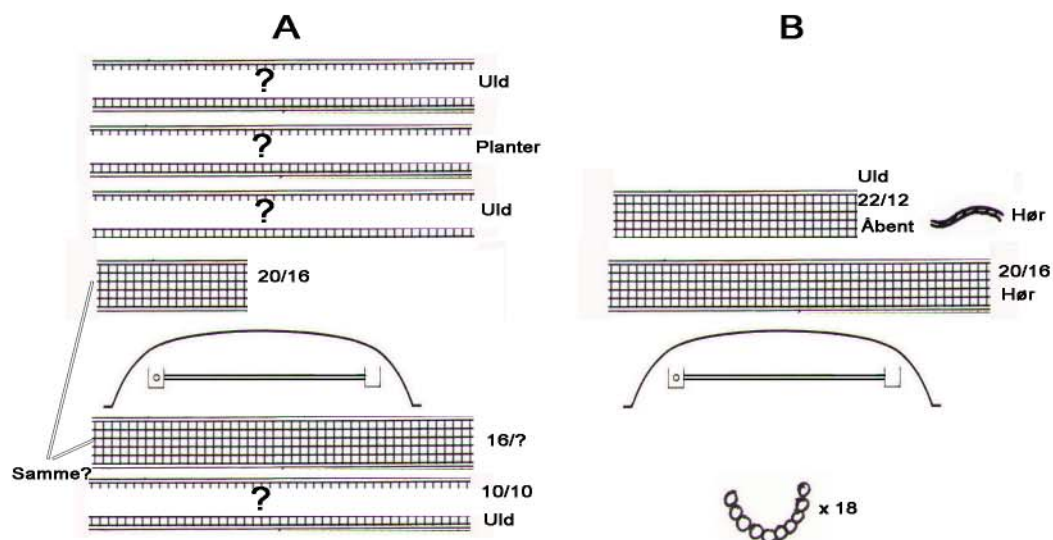
74. Engøj 1 og 3, grav A4. Randers amt. 10. årh.

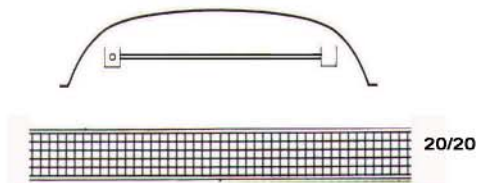
74. Enghøj 1 og 3, grav A5. Randers amt. 10. årh.

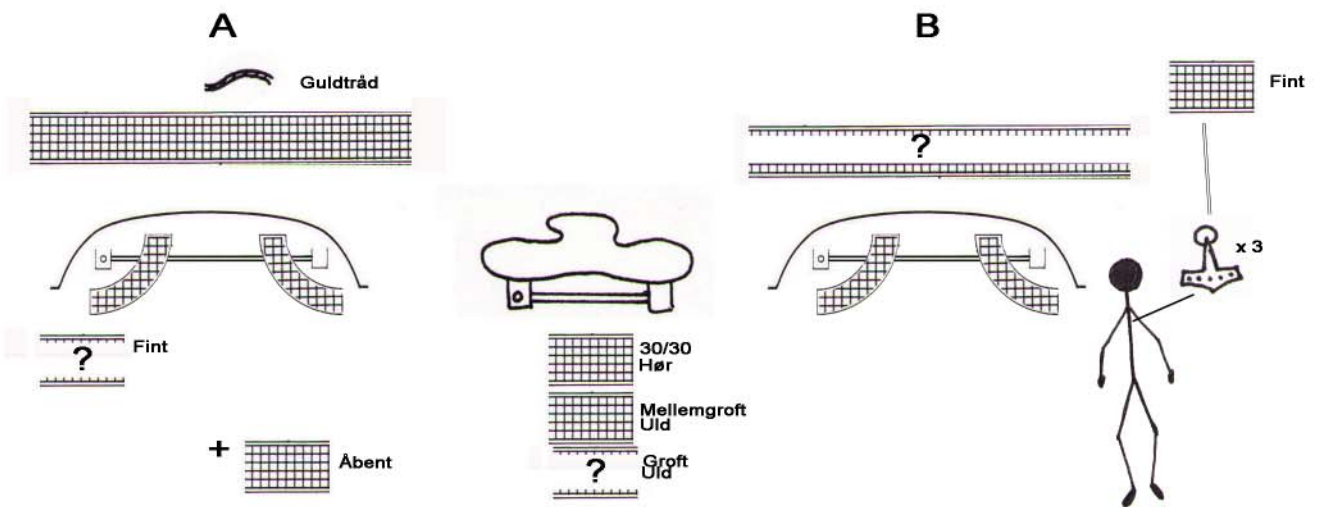
76. Mejlby, grav A13. Ringkøbing amt. 9. årh.

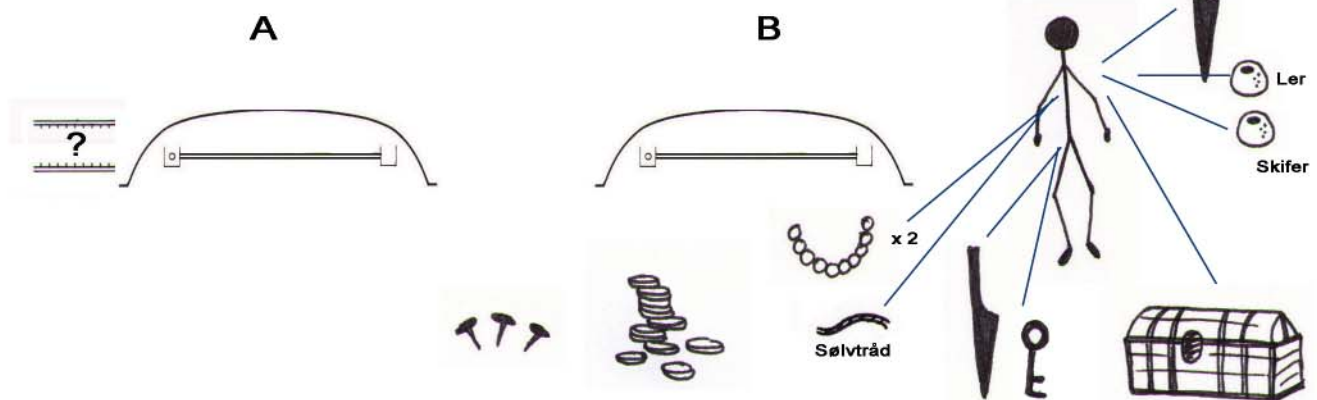
77. Snebjerg, Ringkøbing amt. Vikingetid

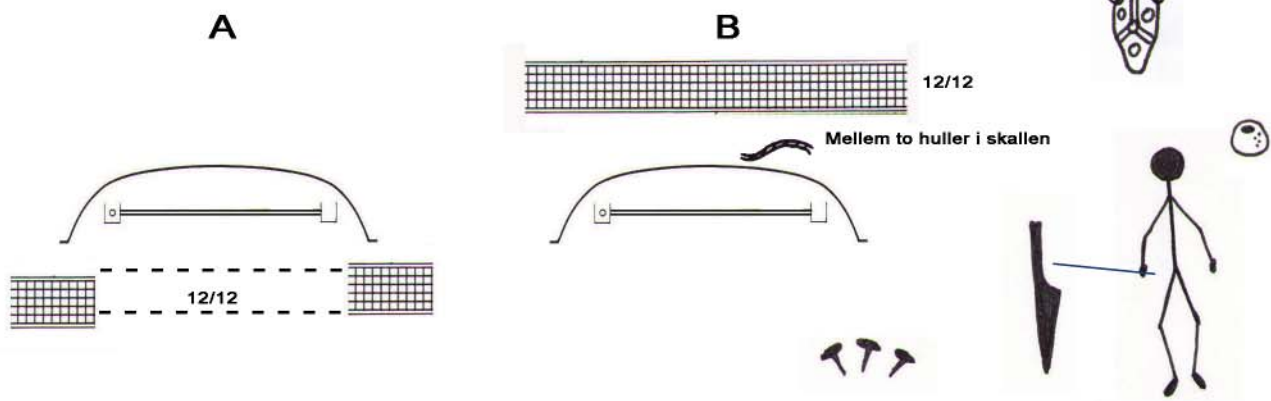
78. Ejstrupholm, grav 213. Skanderborg amt. 9. årh.

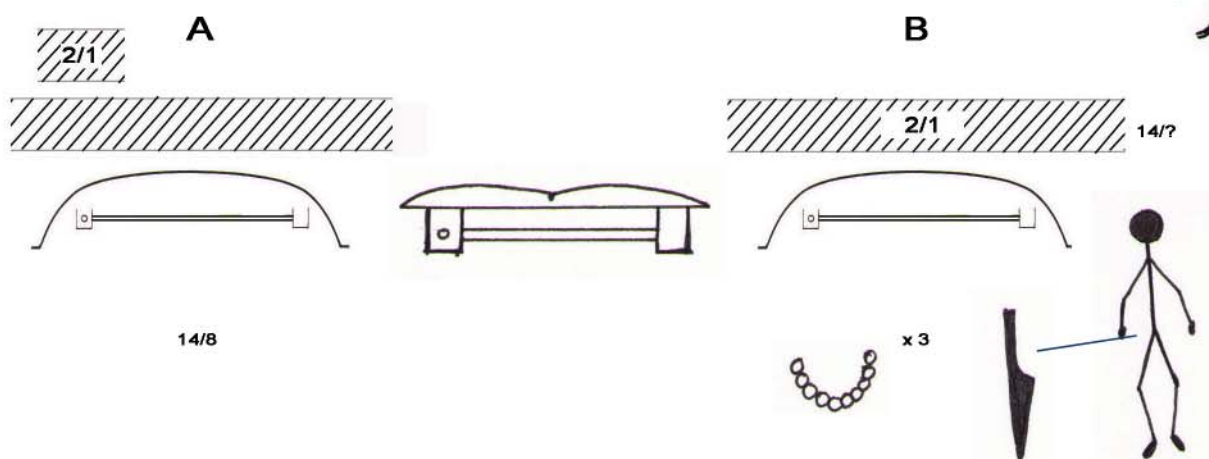
79. Snubbekorsgård, grav 18. Københavns amt. Vikingetid

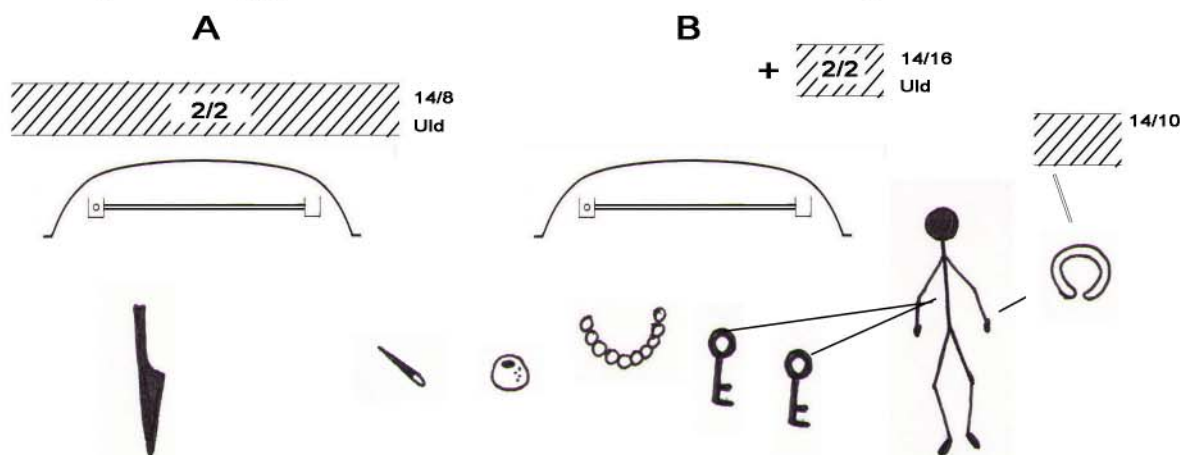
79. Snubbekorsgård, grav 88. Københavns amt. 9. årh.

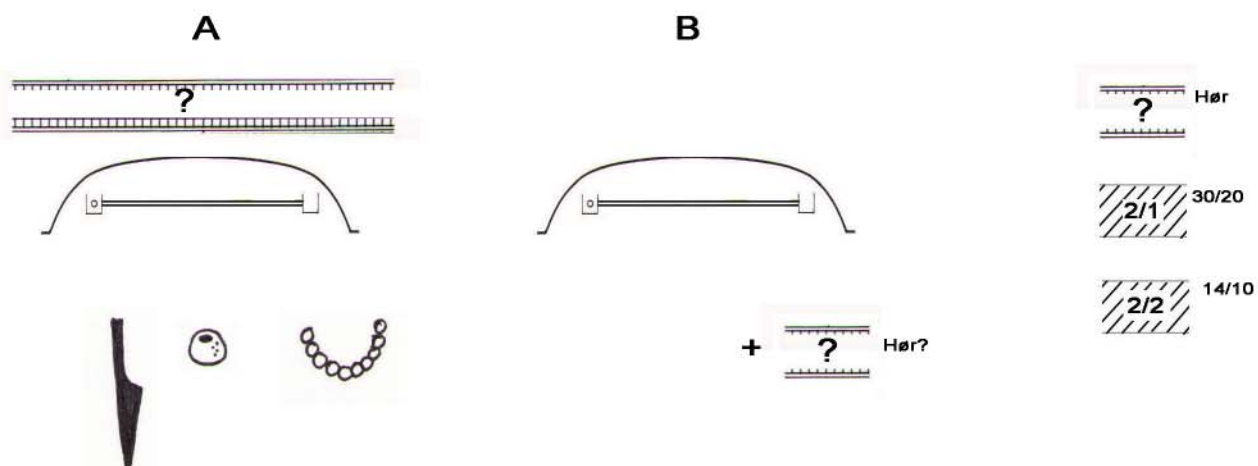
80. Rytterkær, grav 112. Københavns amt. Vikingetid

80. Rytterkær, grav 198. Københavns amt. Vikingetid

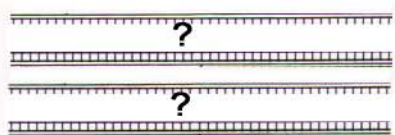
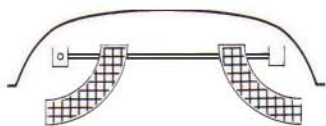

80. Rytterkær, grav 302. Københavns amt. Vikingetid

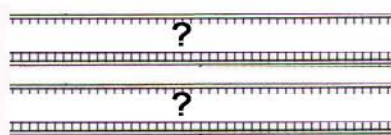
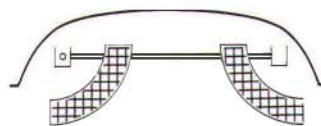

84. Kumlhøj, grav A38. Vikingetid

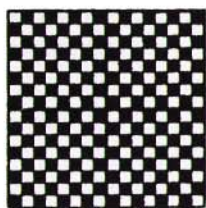
A

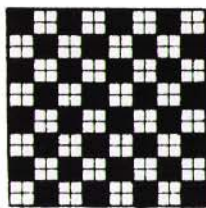
B

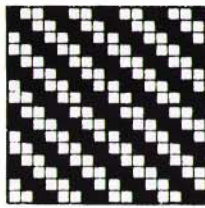
Bilag 2: Bindingsforklaring
(Efter Bender Jørgensen 1986, 14)

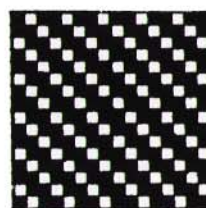
Lærred

Panama

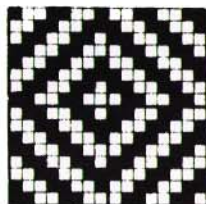
2/2 kiper

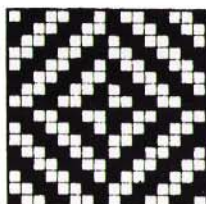
1/2 kiper
(2/1 kiper på bagsiden)

Brudt kiper

Gåseøjekiper

Krystalkiper

Reps: Lærredsbinding, hvor det ene trådsystem er tættere end det andet.

Brikvævning: Væveteknik med brikker. Bruges til båndvævning.

Nålebinding: Teknik, hvor tekstiler eller mønstre skabes ved binding med nål.

Virke: Teknik, hvormed man kan lave bånd.

Zvirn-binding: Binding, der ligger på grænsefeltet mellem kurvefletning og vævning.

BILAG 3

+ Stockphoto

Images for "Santa" > Italy, Rome, Church of Santa Maria Cosmedin

Sign up

This image is available for Royalty Free licensing from StockphotoPro. [Sign-up](#) to get pricing details and access our collection of quality photos.

Sign up to

1. Get image pricing
2. To download comps

[Sign up](#)

Search StockphotoPro's image library!
6.2 million quality stock images now available!

Santa

[Search](#)

BOOK-MARK

Italy, Rome, Church of Santa Maria Cosmedin

[View Full Image Details](#)

Image ID: 95712561DZJ

Description: Italy, Rome, Church of Santa Maria Cosmedin

Sizes Available:	Small	327px x 500px , 4.5" x 6.9" @ 72 DPI, 1.8MB
	Medium	653px x 1000px , 2.2" x 3.3" @ 300 DPI, 3.6MB
	Large	880px x 1348px , 2.9" x 4.5" @ 300 DPI, 4.8MB
	Extra Large	1761px x 2696px , 5.9" x 9.0" @ 300 DPI, 9.7MB
	High Res.	3521px x 5392px , 11.7" x 18.0" @ 300 DPI, 19.4MB

Keywords: [arts](#) [catholicism](#) [christian church](#) [day in indoors](#) [interiors](#) [italy](#) [maria](#) [mary](#) [nobody](#) [paintings](#) [religion](#) [rome](#) [santa](#) [virgin](#)

StockphotoPro, Inc. assembles some of the finest stock photography in the world, produced by talented photographers who have an eye for the unique and the commercial. **StockphotoPro** helps you find the perfect photo or image for your web or print project. We offer premium quality royalty-free stock images at prices you can afford. See for yourself some of our best **Santa images**, or find similar images of [arts](#) [catholicism](#) [christian church](#) [day in indoors](#) [interiors](#) [italy](#) [maria](#) [mary](#) [nobody](#) [paintings](#) [religion](#) [rome](#) [santa](#) [virgin](#) , and many more Stock Photo collections;

1/1 copyright 2009 StockphotoPro All rights reserved. | [Legal notices](#) | [Privacy Policy](#) | [About Us](#)

Den Store Danske - Gyldendals åbne encyklopædi

Søgeteksten **knud 2. den store** er blevet fremhævet i artiklen. Klik her, hvis du ønsker at fjerne søgeteksten fra artiklen.

Knud 2. den Store *(Verificeret)*

Læs også

• den sorte død • Absalon • Christian 2.
Det er de mest læste artikler i emnet Danmark før Reformationen

Til forsiden

© British Library

Knud 2. den Store og hans dronning Emma, her anført under navnet Ælfgyfu, so [Læs mere](#)

Knud 2. den Store, ca. 995-12.11.1035, konge af England fra 1016, af Danmark fra 1018 og af Norge fra 1028. Knud deltog i sin far Svend 1. Tveskægs erobring af England i 1013. Efter Svends død i 1014 måtte Knud forlade England, men i 1016 genvandt han magten med en hær samlet i hele Skandinavien. Under erobringsskampene havde han indgået forbindelse med Ælfifu af Northampton, som fødte ham sønnerne Harald Harefod og Svend Alfvasen. Efter sejren ægtede han sin forgængers enke Emma af Normandiet og fik med hende sønnen Knud (3. Hardeknud). Han aflagde kongeløfte til de engelske stormænd og begyndte at udstede love i eget navn. Indholdsmæssigt greb lovene tilbage til kong Edgar, idet Knud lagde vægt på at fremstå som en legitim, engelsk konge.

Ca. 1018 overtog Knud også magten i Danmark, hvor den mest påtrængende opgave var at sikre, at Danmark ikke blev udgangspunkt for nye vikingetog mod England. Senere reformerede han det danske møntvæsen efter engelsk forbillede. Kirken nød godt af Knuds engelske kongemagt, idet gejstlige fra England kom til at virke i Danmark, og danskere blev uddannet i England. Muligvis påtænkte Knud at gøre Roskilde til ærkesæde, men han afstod efter forhandlinger med kejser Konrad 2. i Rom 1027. Som regenter i Danmark indsatte han sin svoger Ulf Jarl og senere sønnen Knud.

Herredømmet over Norge gik ikke i arv til Knud. Her tilrev Olav 2. Haraldsson (Olav den Hellige) sig magten, sandsynligvis med engelsk støtte. I 1020'erne forenede han sig med Anund Jakob af Sverige og Ulf Jarl mod Knud. Udfaldet af det følgende slag ved Helgeå i

Bilag 8

BL 22.7.93.

Den tidligere konservators graveberetning er inddelt i tre afsnit.

- a) En skriftlig gennemgang af, hvorledes tekstilfragmenterne ligger i begge fibler, x 501 & x 505.
- b) Et forsøg på oversigt af stratigrafi i og omkring samme fibler. Denne stratigrafi er i modstrid med fotos, optaget under udgravningen og må derfor ses bort fra.
- c) En x-nr. liste med beskrivelse af stratigrafi. Her er oplysningerne om fundforholdene udenfor x 501 uklare og må derfor ses bort fra.

Oplysningerne fra a) og c) er sammenfaldende og kan derfor stå til troende. Der gøres opmærksom på, at udgravningsskitserne fra den tidligere konservator er spejlvendte.

Dansk
Historisk
Fællesråd

historie-online.dk

Hjem DHF Aktuelt Bøger Temaer Sjøv Junior Links Nyhedsbrev Om siden Sponsor Marked SKALK Søg

[< Artikler](#)

Operaen, historien og hjelmen

Af Martin Brandt Djupdræt

Martin er museumsinspektør ved Vikingskibsmuseet i Roskilde og beskæftiger sig blandt andet med hvordan vikingen er blevet brugt og fremstillet i nyere tid.

Wagners operacyklus Nibelungens ring har store dramaer og historier i sig. I disse uger - foråret 2006 - opføres de fire operaer af Det kongelige Teater – for første gang siden 1912. Det er en betagende oplevelse, der sætter spor hos beskueren. Den er også en anledning til at historie-online vil fortælle om hvordan førsteopførelsen af Ringen i 1876 var med til at sætte en kurs for vores forestilling om fortiden

Det er fjerde dag i Operaen. Fjerde dag i selskab med Det kongelige Teater og Richard Wagners konglomerat af nordisk mytologi og helteedigtning: Nibelungens ring. I librettoen står, der at på dette tidspunkt, i begyndelsen af den sidste af operaerne, Ragnarok, vil de tre Norner komme på scenen, der sat til at være Valkyrieklippet. Der vil de fortolke deres tråde, der jo som bekendt repræsenterer liv, og gør en slags status over hvor handlingen i værket er, før end at morgenen gryr og to af operacyklussens helte, Siegfried og Brünnhilde dukker frem fra en grotte. Men sådan begynder Ragnarok ikke i denne version af Ringen.

Den version der for tiden kan ses i Operaen på Holmen er ikke sat til at foregå i en mytisk fortid. Åbningsscenen i den først af operaerne Rhinguldet finder sted i en beværtning i 1920'erne. I den næste opera, Valkyrien, er vi fremme ved den kolde krig og 1950'ernes borgerhjem. Tredje opera, der blandt andet omhandler helten Siegfrieds løsrivelse fra hans følelseskolde og regelrette stedfar, er genialt placeret omkring 1968, og Ragnarok er sat til at foregå i en blanding af en borgerkrigshærget storby og de nyriges gatede communities. Starten på dagens Ragnarok er sat til at foregå lige her blandt publikum.

Dørene til salen er lukket, musikken er begyndt og skråt foran mig rejser en dame sig upassende op. Hun er noget sminket og med kækt opsat hår, men der er mange forskellige typer som har valgt at komme til denne operamaraton så hendes fremtoning adskiller sig ikke voldsomt fra de andre gæsters. Det gør hendes stemme derimod. Typisk for denne legende og scenografisk overrumplende version af Wagner er, at de tre Norner omskabt til tre operagæster fra vor tid, der fra deres respektive pladser i salen kommenterer det de har set på scenen de sidste par dage. Den tredje Norne/operagæst slutter sin del i operaen af med at konstatere at hendes tråd også er bristet og at

Valkyren Brünnhilde med fjer i hjelmen som Doepler forestillede sig, at hun skulle se ud

Professor Doeplers kostumetegning af skurken Hunding med hornhjelme til opførelsen i 1876.

En tegning fra Leipzig Illustrierte 1896, der viser Hoffmans scenografi, og Doeplers kostymer sådan som de tog sig ud i den del af Ragnarok hvor Siegfrieds lin hær var væk fra

Handling

i Nibelungens ring

Kort fortalt handler stykket om dværgen Alberich, der stjæler Rhindøtrene guld og smeder det om til en ring, der giver magt. Gennem de fire operaer går jagten på ringen. Central er Sigmund og hans søn Siegfried, hvor den sidste dræber dragen Fafner, der i virkeligheden er en kæmpe som Odin – her kaldet Wotan – har givet den ring han stjal fra Alberich. Ringen var betaling til Fafner for at han og hans bror byggede Valhal til guderne. Efter at Siegfried dræber dragen og vinder ringen får han også befriet Wotans datter, valkyrien Brünnhilde, og han fortrylles af bl.a. Alberichs søn Hagen, hvilket betyder at han svigter Brünnhilde. Hun hjælper Hagen og hans halvbror Gunther med at dræbe Siegfried. Brünnhilde placerer Siegfried og ringen på et ligbål. Historien ender med at Valhal brænder sammen med ligbålet og at Rhindøtrene, når bålet er brændt ned, kan få ringen og dermed deres guld igen.

Opsætningen af Nibelungens ring i København

Bag Det kongelige Teaters opførelse af Nibelungens ring står: Kasper Bech Holten - iscenesættelse, Michael Schönwandt - dirigent, Marie i Dali og Steffen Aarling – scenografi og kostumer, Jesper Kongshaug – lysdesign, Henrik Engelbrecht – dramaturgi.

Nibelungens ring bliver opført i Operaen på Holmen: Rhinguldet 25. april, Valkyrien 26. april, Siegfried 28. april, Ragnarok 30. april, Rhinguldet

- Indbakke
- Uønsket e-mail
- Kalender
- Kontaktpersoner
- Opgaver
- Mapper
- Offentlige mapper
- Indstillinger
- Log af

Svar Svar til alle Videresend Luk Hjælp

Fra: Wamers, Egon [egon.wamers@stadt-frankfurt.de] Sendt: ma 12-10-2009 13:42
 Til: Rimstad, Charlotte
 Cc:
 Emne: AW: Small Danish Figurines
 Vedhæftede filer:

[Vis som Website](#)

Dear Charlotte Rimstad,

The idea that the small "Valkyrie"-figurines might represent Freyja was only speculation presented on the Sachsensymposium 2008 here in Frankfurt and referred only the the figurines with "hands in the hair" (like Tissö or Stavnsager.

But you should also have a look at Simek's ideas of these women-figures with horn as "disae":

R. Simek, Lexikon der germanischen Mythologie (2. Aufl., Stuttgart 1995), s.v. "Disen" et. al.; ders. Religion und Mythologie der Germanen (Darmstadt 2003) 117 ff.

Best regards,

Egon W.

 Prof. Dr. Egon Wamers
 Leitender Museumsdirektor
 Archäologisches Museum Frankfurt
 Karmelitergasse 1
 D-60311 Frankfurt am Main
 Tel: ++49 69 212-38571
 Fax: ++49 69 212 30700
 mail: egon.wamers@stadt-frankfurt.de
 www.archaeologisches-museum.frankfurt.de

 21. November 2009 - 14. März 2010

-----Ursprüngliche Nachricht-----

Von: Charlotte.Rimstad@natmus.dk [<mailto:Charlotte.Rimstad@natmus.dk>]
 Gesendet: Mittwoch, 7. Oktober 2009 16:41
 An: Wamers, Egon
 Betreff: Small Danish Figurines

Dear Mr. Warmers,

I'm a Danish student of Prehistoric Archaeology at the University of Copenhagen. I'm about to finish my thesis about Viking Age Clothing, based on textiles from Danish Viking age graves. While writing my thesis, I've come across the small Danish figurines from the Viking ages, so far interpreted as "Valkyries". However, Lars Jørgensen from the National Museum of Denmark, told me, that you have a new interpretation of them, being perhaps "Freja-figurines" instead? I would be happy to hear more about your theories, and it is of

BILAG 11

Re: Speciale om vikingetidsdragt

From: **lise.bender@ntnu.no**

Sent: Monday, May 18, 2009 11:52:30 AM

To: Charlotte Rimstad (charlotterimstad@hotmail.com)

Hej Charlotte,

Flott at du vil tage udfordringen med vikingetidsdragterne op! Med hensyn til fund indkommet efter min katalogisering af danske fund skal du være opmærksom på følgende: katalogiseringen blev afsluttet i 1982, manuskriptet lå klar i 1983, men det tog altså yderligere 3 år inden den forelå i tryk. Dernaest: efter hvert museumsbesøg sendte jeg en fundliste med udskrift af hvad jeg fandt på det pågældende museum. Disse lister burde findes i museernes arkiver (haaber jeg). Efter 1982 har jeg registreret nogen fund, men det blev ikke til så voldsomt mange da jeg i stedet holdt på med at samle materiale til min nordeuropæiske bog. Men igen burde museerne ligge inde med rapporter! Jeg mener iøvrigt at jeg har overdraget mit ringbind med smårapporter over danske fund til Ulla Mannering. Endelig flyttede jeg fra Danmark i starten af 1993, og har ikke analyseret danske fund siden. Saa jeg er bange for at jeg må skuffe dig på det punkt.

Nummerrækkefølge: i langt de fleste tilfælde er beskrivelserne lavet i den rækkefølge, jeg så dem. Der var aldrig særlig mange tilfælde af stratigrafi, ialtfald på gamle fund. Hvor der var, har jeg gerne skrevet "inderst", "yderst" osv.

Fiberbestemmelse: Jeg havde ikke adgang til fiberbestemmelse, men udviklede med tiden et "øjemaal" for hvad der så ud som uld, lin etc. Men stol ikke for meget på det!

Haaber dette er til hjælp,

alle bedste hilsener
Lise

Sitat Charlotte Rimstad <charlotterimstad@hotmail.com>:

>
>
>
>
>
>
>
> Kære Lise Bender Jørgensen
>
> Jeg har forsøgt at skrive til dig før, men er ikke sikker på, at du
> har modtaget min mail. Hvis det ikke er tilfældet, beklager jeg denne
> gentagelse.
>
> Jeg er specialestuderende på Forhistorisk Arkæologi ved Københavns
> Universitet. Du kan nok ikke huske mig, men jeg deltog i kurset "Den
> Tekstile Forhistorie" i 2006 på netop Forhistorisk Arkæologi. Det var
> et meget spændende og øjeåbnende kursus, og jeg har nu besluttet, at
> mit speciale skal omhandle vikingetidens dragt.
> Jeg har snakket med Ulla Mannering, og vi er sammen kommet frem
> til den idé at tage udgangspunkt i dit katalog over danske tekstiler
> fra vikingetiden (Forhistoriske Tekstiler 1986) og derfra undersøge,
> om der findes mønstre i materialet (fx hvilke tekstiltyper, der
> findes i samme grav, med hvilket gravgods osv.) for dermed at nå frem